

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

KADEŞ SAVAŞI SONRASI HİTİT-MISIR İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Fatma İSLAM

Ankara-2015

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

KADEŞ SAVAŞI SONRASI HİTİT-MISIR İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Fatma İSLAM

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Turgut YİĞİT

Ankara-2015

T.C. ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

KADEŞ SAVAŞI SONRASI HİTİT-MISIR İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Turgut Yılmaz

Tez Jürisi Üyeleri

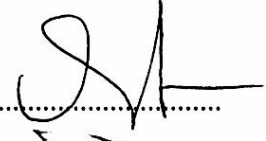
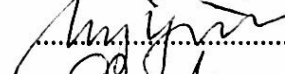
Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Aygün Süel

Prof. Dr. Turgut Yılmaz

Dr. M. Ömer Kaya

Tez Sınavı Tarihi 05.01.2016

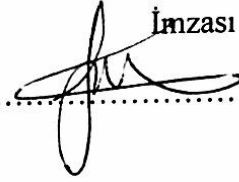
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.05./..01../2016.)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....Fatma İSLAM.....

İmzası

....

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. KADEŞ SAVAŞI ÖNCESİ HİTİT-MISIR İLİŞKİLERİ.....	7
2. KADEŞ SAVAŞI.....	21
3. KADEŞ SAVAŞI SONRASI HİTİT-MISIR İLİŞKİLERİ.....	29
3.1. Hitit-Mısır Barışı.....	35
3.1.1. Hitit-Mısır Barış Metni.....	46
3.2. Diplomatik Evlilikler.....	59
3.3. Yakın Doğu’da Bir Diplomasi Biçimi: Kardeşlik.....	83
3.4. Yakın Doğu’da Bir Diplomasi Biçimi: Hediye Değiş-Tokuşu	101
3.5. Kültürel Alışverişler: Tıbbi Yardımlaşma.....	106
3.6. Diğer İlişkiler	113
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	124
HARİTA VE RESİMLER.....	130

ÖZET

M.Ö. ikinci binde Anadolu’da siyasi birliği sağlayarak zamanla imparatorluk haline gelen Hititlerin Eski Çağ tarihindeki yeri oldukça önemlidir. Siyasi hamleleri ile Yakın Doğu politikansa bir dönem damgasını vuran Hititler, bölgedeki birçok devlet ile siyasi ekonomik ve kültürel ilişki kurmuştur. Bu devletlerin en önemlilerinden biri ise Kadeş’de savaştığı ve ardından daha önce örneği görülmemiş bir barış ve müttefiklik anlaşması imza attığı, Mısır Devletidir.

Bu çalışmanın amacı, Kadeş Savaşı’ndan sonra bölgenin iki önemli gücü olan Hitit-Mısır devletlerinin ilişkilerinin ne yönde ilerlediğini göstermek, Yakın Doğu’nun devletlerarası politikasını ne derece şekillendirdiğini değerlendirmek ve şimdiye dek tespit edilen belgelerin bizleri bu konuda ne suretle aydınlattığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Mısır, Kadeş, Antik Yakın Doğu, Hitit- Mısır Barışı.

ABSTRACT

The Hittites became an empire in time by ensuring the political unity of the Anatolia in the Second Millennium BCE. This civilization had marked the Near Eastern politics in its time by using successful tactical and political movements. One of the most important aims of the Hittite state within the framework of maintaining and growing its existence, was to improve its audit sphere on Syria, and to use the economic and strategic advantages of the region. Due to this policy; the interests of the Hittite State had conflicted with the other states who also tried to create their own audit sphere on the region. One of the most important of these states was Egypt whom Hittites fought against in Kadesh and created an unprecedented peace alliance.

The objective of this study is to display the relationships of these two states after the Kadesh War and to evaluate the effects of these relationships on the international policy of the Ancient Near East and also to establish under which circumstances the revealed documents enlighten us in relation to the aforementioned objectives.

Key Words: Hittites, Egypt, Kadesh, Ancient Near East, Hittite- Egyptian Peace.

ÖNSÖZ

M.Ö. ikinci binde Anadolu’da siyasi birliği sağlayarak zamanla imparatorluk haline gelen Hititlerin Eski Çağ tarihindeki yeri oldukça önemlidir. Siyasi hamleleri ile Yakın Doğu politikansa bir dönem damgasını vuran Hititler, bölgedeki birçok devlet ile siyasi ekonomik ve kültürel ilişki kurmuştur. Hitit devleti varlığını genişletirken en önemli hedeflerinden biri de Suriye bölgesi üzerinde denetim sahibi olarak, yörenin ekonomik ve stratejik öneminden faydalanmak olmuştur. Bu politikası yüzünden bölgede hâkimiyet kurmak isteyen diğer güçler ile çıkar çatışmasına girmiştir. Bu güçlerden en önemlisi ise Kadeş’de savaştığı ve ardından daha önce örneği görülmemiş bir barış ve müttefiklik anlaşması imza attığı, Mısır Devletidir.

Bu çalışmanın amacı, Kadeş Savaşı’ndan sonra bölgenin iki önemli gücü olan Hitit-Mısır devletlerinin ilişkilerinin ne yönde ilerlediğini göstermek, Yakın Doğu’nun uluslararası politikasını ne derece şekillendirdiğini değerlendirmek ve şimdiye dek tespit edilen belgelerin bizleri bu konuda ne suretle aydınlattığını ortaya koymaktır.

Çalışmanın hazırlanma aşamasında yardımlarını esirgemeyip bana her konuda yardımcı olarak yol gösteren ve moral veren danışmanım Prof. Dr. Turgut YİĞİT’e, Karşıma çıkan tüm zorluklarda bana ilmi ve manevi yardım ve desteklerini esirgemeyerek yanımda olan sayın hocam Prof. Dr. Aygöl SÜEL’e, kendisini tanıma şansına sahip olduğum ve öğrencisi olabildiğim, akademik çalışmalarım için bana her zaman verdiği desteğin yanı sıra, manevi olarak da her zaman yanımda olduğunu

bildiğim, çok sevgili hocam, Dr. Mustafa SÜEL'e, akademik ve manevi desteklerini esirgemeyen Araç. Gör. Sedef AYYILDIZ'a teşekkür ederim.

Ayrıca hayatım boyunca tüm zorluklara rağmen desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme teşekkür ederim.

Lisans ve yüksek lisans eğitimin boyunca, BİDEB 2205-Yurt İçi Lisans Burs Programı ve BİDEB 2210 E -Yurt İçi Doğrudan Yüksek Lisans Burs Programı kapsamlarında sunulan burs için TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Fatma İslam

Aralık 2015

KISALTMALAR

ÄHT	Ägyptische Hethitische Korrespondenz
ANET	Ancient Near Eastern Studies Relating the Old Testament
ANM	Analns of the Naprstek Museum
BMSAES	British Museum in Ancient Egyptian and Sudan
CAH	Cambridge Ancient History
EA	El Amarna
ICANAS	International Congress of Asian and North African Studies
JNES	Journal of Near Eastern Studies
MDOG	Mitteilungen der Deutschen Orient Gesselschaft
SAK	Studien zur Altägypsichen Kultur
SBED	Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
bkn.	Bakınız

GİRİŞ

Antik Yakın Doğu, kabaca Levan'tan Suriye ve Mezopotamya'ya ulaşan, tarihin ilk uygarlıklarının yükseldiği, Asya kıtasını Avrupa kıtasına bağlayan Anadolu'ya açılan önemli bir bölgedir. Bu bölge Antik Çağda her zaman stratejik önemi bulunan ve dönemin güçleri tarafından her daim hâkimiyet alanı oluşturulmak istenen Kuzey Suriye bölgesini de içine almaktadır. Antik Yakın Doğu'nun iki çekirdek kültürü Mezopotamya ve Mısır tarafından çevrelenen bu bölge her zaman stratejik ve ticari önemini korumuştur. Birçok bölgede olduğu gibi Kuzey Suriye'de de nehirler coğrafi faktörlerin en başında gelmektedir. Örneğin, Lübnan'dan doğarak Akdeniz'e dökülen Asi Nehri, bölgenin tarımsal üretimi açısından oldukça önemlidir. Öte yandan dünya tarihinin akışını değiştiren, uygarlıklar yetiştiren Fırat nehri de Doğu Anadolu'dan Anadolu'nun Güneydoğusuna oradan da Suriye'ye ulaşır. Ayrıca yöredeki çöller de bölgenin yapısına etki etmiştir. Bölgede çöl alanları oldukça büyük bir alan kaplasa da, kıyı bölgelerinde tarımsal uygulamalar için kullanışlı araziler de mevcuttur. Tarıma uygun olmayan arazilerde ise yörenin iklim şartlarında yetişebilen servi sedir köknar gibi ağaçların yetiştiriciliği yapılmıştır. Bölgedeki en yaygın başka üretim maddeleri de üzüm zeytin ve zeytinyağıdır ki; eski çağ toplumları için önemli ekonomik değeri olan bu üretim maddeleri, bölgeyi ticari bakımdan mühim hale getirmiştir. Bölge'nin diğer bir özelliği ise denize kıyısı bulunan kimi limanlar ve bu limanların içinde yer aldığı ticaret ağıdır. Bugünkü Afganistan, Tacikistan ve daha doğudaki topraklardan ve de kuzey doğuda Baykal ve Baykaş göllerinin bulunduğu bu bölgeden gelen ticaret yolları, Mezopotamya'da Zagros Dağlarını ve Dicle Nehrini aşır Fırat kıyısındaki şehirlerin önünde ilerleyerek

Doğu Akdeniz kıyılarındaki limanlara ulaşmaktaydı.¹ Buradan Deniz yoluyla Alaşiya'yı (Kıbrıs) da içine alan ticaret rotası Orta Akdeniz'deki limanlara kadar ulaşmaktaydı.² Dolayısı ile böylesine önemli bir rota üzerinde bulunan Suriye bölgesi Antik Çağ tarihi boyunca birçok devlet için cazip hale gelmiştir.

Hitit Devleti, bilindiği üzere M.Ö. 2. bin yılda Anadolu'da şehir devletlerinden meydana gelen siyasi dokuyu değiştirip, bir birlik altında topladıktan sonra, uyguladığı başarılı politikalar sayesinde önce Anadolu'da ardından da Anadolu dışında otoritesini sağlamlaştırmıştır. Başarılı bir dış siyaset politikası ile Kuzey Suriye bölgesine kadar egemenlik sahasını genişletmiştir çünkü yukarıda bahsedildiği üzere Suriye bölgesi sahip olduğu stratejik ve ekonomik önemi dolayısı ile mühim bir bölgeydi. Kuruluşundan itibaren Suriye topraklarını ele geçirilmesi, denetim sahibi olunması gereken bir bölge olarak gören Hititlerin en önemli motivasyon kaynağı muhtemelen ekonomiydi. Çünkü Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri devrinin bitişiyle, Anadolu'nu Mezopotamya ticareti kesintiye uğramıştır.³ Dolayısı ile ticari faaliyetlerde bulunabileceği yeni bir kaynak arayışı içerisine girmiş olan Anadolu'nun bu güçlü ve mühim devleti, bahsi geçen bu ticaret yolu üzerinde denetim sahibi olmak üzerine kurulmuş bir politika benimsemiştir fakat Hititler dışında bölge üzerinde hakimiyet sahibi olmak isteyen başka Yakın Doğulu güçler de mevcuttur.

Daha sonra siyasi çıkar çatışmaları yüzünden Hitit devleti ile karşı karşıya gelerek, Yakın Doğu'nun en önemli süreçlerinden birine imza atacak olan ve Levant

¹ Ö. Sir Gavaz, "Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hakimiyet Politikası", *ICANAS*, 2012, Ankara, s.2819.

² Ö. Sir Gavaz, a.g.m., s. 2819.

³ J. G. Mcqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 2013, Ankara, s. 39.

kıyısı boyunca uzanan, Mısır devleti de, bölge üzerinde hâkimiyet sahibi olmak istemektedir. Mısır Devleti, Egeli devletler, Libya, Kıbrıs, Filistin, Suriye ve Mezopotamya'nın yanı sıra Anadolu ile de çoğunluğu ticari olmak üzere bir takım ilişkiler içderisindedir. Mısır daha oluşumunun en başlarından itibaren ticari aktivitelerini Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki kentleri aracılığıyla yürütmektedir. Dolayısı ile de Mısır'ın temel ekonomik hedeflerinden bir tanesi, Suriye ve Filistin bölgesinde hâkimiyet sahibi olup, mallarının Levant pazarında kolayca dolaşmasını sağlayarak, iş gücü kaynağına ve haraç alabileceği zengin kentlere sahip olmaktır.

Her iki ülkenin de ekonomik ve dolayısı ile de politik çıkarlarının aynı bölgede birleşmesi kaçınılmaz olarak bir çatışmaya yol açmıştır. Daha birinci hanedanlık döneminden itibaren Mısır ve Suriye ilişkilerinin başladığını gözlemlemekteyiz, nitekim Firavun Narmer adının yazılı olduğu çömleklere Filistin'de rastlanmıştır.⁴

Başlarda daha sakin olarak nitelendirilip değerlendirilebilecek olan Hitit Mısır ilişkileri Hitit Kralı I. Šuppiluliuma zamanında oldukça gerginleşerek Kadeş Savaşına giden süreci hazırlamıştır ve M.Ö. 1274'te Hititli hükümdar II. Muvatalli ve Mısır firavunu II. Ramses'in Kadeş'te savaşmalarına sebebiyet vermiştir.⁵ Antik dünya tarihi açısından oldukça önemli olan bu savaşı, M.Ö. 1259⁶ yılında gerçekleşen ve bölgenin siyasi dinamiklerini derinden etkileyen bir antlaşma olan Hitit-Mısır barış anlaşması takip etmiştir. Bu tarihten Deniz Halklarının gelişine kadar olan süre içerisindeki Hitit-Mısır ilişkileri, Yakın Doğu'nun yaşadığı bu felaket

⁴ E. Hornung, *Mısır Tarihi*, İstanbul, 2004, s. 14.

⁵ D. Sürenhagen, "Forerunners of Hattusili-Ramesses Treaty", *BMSAES* (Online Dergi), Ekim 2006, 6. Sayı, s.59.

⁶ D. Sürenhagen, a.g.m., s. 59.

öncesindeki durumunu ve devletlerarası ilişkileri değerlendirebilmek açısından oldukça önemli bir konudur.

Bu çalışmanın amacı, Kadeş Savaşı'ndan sonra bölgenin iki önemli gücü olan Hitit-Mısır devletlerinin ilişkilerinin ne yönde ilerlediğini göstermek, Yakın Doğu'nun devletlerarası politikasını ne derece şekillendirdiğini değerlendirmek ve şimdiye dek tespit edilen belgelerin bizleri bu konuda ne suretle aydınlattığını ortaya koymaktır.

Çalışmada sorulan soruları cevaplamak üzere kullanılmış olan kaynaklar temel olarak üç bölüme ayrılmıştır: Her iki ülke arasında gönderilen ve Boğazköy kazıları ile gün ışığına çıkarılan çivi yazılı mektupların yanı sıra Amarna arşivinde tespit edilmiş yazışmalar ile Mısır'da bulunan ve iki ülke ilişkilerini yansıtan steller ve de papirüsler de kullanılmıştır. Bu çalışmada, kullanılan belgelerin filolojik değerlendirmelerine yer verilmemiştir.

Bilindiği üzere çivi yazılı Boğazköy arşivlerinin keşfedilmesi ile birlikte Yakın Doğu'nun en mühim keşiflerinden biri de gerçekleşmiştir. Keşfedilen bu arşivde, çeşitli kanunlar, krallara ait yazıtlar ya da analler, bir takım anlaşmalar, mektuplar, bağış belgeleri, dinsel-ritüel metinler, mitoloji metinleri, dualar-yakarılar, fal metinleri ve envanter metinleri gibi başka çok çeşitli tablet ve tablet fragmanı yer almaktadır.⁷ Bu metinlerin çoğu Hititçe olmakla birlikte, Akadça, Sümerce, Hurrice, Luvice gibi dönemin kullanılan dillerinde metinler de bulunmaktadır.⁸

⁷ S. Alp, *Hitit'lerin Mektuplaşmaları*, İstanbul, 2001 s. 2.

⁸ S. Alp, A.g.e., s. 2.

Bu çalışmada, Hatti ve Mısır devletleri arasında yapılan barış antlaşmasından sonra iki ülke arasındaki yoğun diplomatik ilişkilerin sonucu olarak gerçekleşmiş yazışmalar ele alınmıştır. Bu yazışmalara dair bazıları oldukça kırık olmakla beraber, Hatti ve Mısır Hanedanlıkları arasında gidip gelen ve Hattuša/Boğazköy kazılarında ele geçen, dönemin devletler arası diplomasi dili olan Akad dilinde yazılmış 100'den fazla mektup vardır ve bu mektupların yaklaşık 20 parçası birçoğu Hitit dilinde olmak üzere, üzerlerinde düzeltmeler yapılmış ve gönderilmemiş olan kopya mektuplardır.⁹ Mektuplaşma ile yürütülen bu iletişimin ana teması ise iki imparatorluk arasında barışın sağlanması ve sürdürülmesidir.¹⁰ KUB 21. 38, KBo 28.42, KUB 3.63, KUB 3.40, KUB 3.37, KBo 1.21, KBo 28.23, KBo 1.29+9.43, KUB 3.70, KBo 28.44, KUB 23.102 , KBo 28.1, KBo 8.14 , KBo 1.19+9.43 KBo 28.30, KBo 28.6+ 28.5, KBo 28.4, KUB 3.67, KUB 3. 66, KUB 3.21, 3.120, 3.11, 48.73 + KBo 28.115, 1.17, 1.25. numaralı metinlerin tercümelerinden çalışma içerisinde faydalanılmıştır.

Bilindiği üzere, Eski Yakın Doğu Tarihinde M.Ö. 1400-1350 yılları arasındaki döneme verilen isim Amarna Çağı'dır. Devletlerarası diplomatik ilişkilere dair oldukça mühim veriler içeren bu belgeler, Mısır'da Kahire'ye yaklaşık 300 km (190 mil) uzaklıktaki Amarna Arşivinde gün ışığına çıkarılmış ve Mısır firavunları ile Yakın Doğulu diğer kralları arasında geçen diplomatik yazışmalardan oluşan mektuplardır.¹¹ Sayıları şimdilik yaklaşık 400 olan bu mektuplar, dönemin diplomasi dili olan Akadça ile yazılmıştır.¹² Bu yazışmaların tarafları, Mısır'ın 18.

⁹ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 1999, Atlanta-Georgia, s. 125.

¹⁰ G. Beckman , a.g.e., s. 125.

¹¹ W.L. Moran, *The Amarna Letters*, 1992, Baltimore- Maryland, s. xiii.

¹² W.L. Moran, a.g.e., s. xiii- xxxix.

Sülale firavunlarından III. ve IV. Amenofis (Akhenaten) ve diğer Yakın Doğulu krallardır.¹³

Bu çalışmanın konusu olan tarihleri kapsamasa da Amarna Mektupları, Hitit ve Mısır Devletleri arasındaki ilişkilerin ne şekilde evrildiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu çalışmada EA 3, 4, 19, 31-32, 41, 114 numaralı metinlerin konu ile ilgili kısımlarının tercümeleri kullanılarak ilişkilere açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın konusunu her iki taraftan inceleyebilmek için kullanılan diğer yazılı kaynaklar ise Mısır'da ele geçen, çeşitli firavunlar tarafından farklı zamanlarda yaptırılmış steller ve bir adet papirüstür.

Bu çalışmada ilk olarak II. Ramses tarafından Karnak'daki Amun Tapınağının duvarına ve Ramesseum'un duvarlarına kazınmış olan Hitit –Mısır Barışını anlatan hiyeroglif yazılı stellerin tercümeleri kullanılmıştır. Bunun dışında yine II. Ramses tarafından yaptırılan ve Hititli bir prensesle olan evliliğini anlatan Evlilik Steli, ile Abu Simbel Tapınağında yer alan Ptah'ın Kutsaması adlı stellerin tercümeleri kullanılmıştır. Ayrıca Karnakta Khonsu tapınağı duvarlarında yer alan Bentreş Steli, Kheta Hükümdarı'nın Kode Hükümdarına Mesajı adlı şiirsel bir fragman, Karnak Tapınağında bulunan Merneptah Steli (İsrail Steli olarak da bilinir) ile III. Ramses'in Medinet Habu'daki steli ve Gourob'da bulunmuş Hitit Kralı'nın Kızı Maat-Hor-Nefrure'den bahseden Gourob Papirüsü, Hitit Mısır ilişkilerini değerlendirmede tercümelerinden yararlanılmış olan Mısır kaynaklarıdır.

¹³ W.L. Moran, The Amarna Letters, 1992, Baltimore- Maryland, s. xix.

1. KADEŞ SAVAŞI ÖNCESİ HİTİT MİSİR İLİŞKİLERİ

Hititlerin Kuzey Suriye üzerindeki politikaları devletin nerdeyse kuruluş yıllarına kadar uzanır. Hititlilerin ilk büyük kralı kabul edilen I. Hattuşili'nin tahta çıkışından hemen sonra Anadolu'daki tehlikeleri gidermeye çalışarak Suriye üzerinde bir sefere çıktığı kendisinin fetihlerini yazdırdığı çivi yazılı kaynaklardan bilinmektedir. Günümüze kadar gelebilmiş olan Akkad ve Hitit dillerindeki yıllıkları I. Hattuşili'nin fetihleri¹⁴ ile ilgili değerli bilgiler içermektedir.¹⁵

Tahta geçişinin ardından I. Hattuşili krallığını hızla Anadolu'daki politik birliği sağlamak sureti ile genişletip, Anadolu dışına, Suriye'ye seferler düzenlemiştir.¹⁶ Hititlerin Anadolu dışındaki hâkimiyet alanını genişleterek politik başarılar sağlaması, hanedanlığın devletlerarası prestijini arttırabilir, ayrıca da Hitit devletine sağlayacağı ekonomik fayda bakımından önemli bir gelir kaynağı olabilirdi. İşte bu yüzden, yeni bir kaynak arayışı içine girmek zorunda kalan Hitit krallığı, Babil'den Fırat vadisi boyunca ilerleyerek Akdeniz kıyılarına ulaşan ticaret yolunun denetimine dair bir politika belirlemiştir.¹⁷ Belirlenen bu politika ile bölgede kurulacak siyasi hâkimiyet sayesinde Hitit Devleti ekonomik bakımdan ihtiyacı olan kaynaklara erişebilmesinin yanı sıra, bu kaynakları kendi politik çıkarları lehine yönlendirme fırsatı bulmuş olacaktır.¹⁸ Bundan böyle I. Hattuşili ve haleflerinin politikaları hep bu ticaret yolunun denetimine dair alınan kararlardan meydana gelmiştir.

¹⁴ CTH 4, I. Hattuşili'nin Çiftidilli Yıllıkları - Annalleri

¹⁵ A. Khurt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu M.Ö. 3000-330*, 2009, İstanbul, s. 315-316.

¹⁶ A. Khurt, a.g.e., s. 318-319.

¹⁷ J. G. Mcqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 2013, Ankara, s. 39.

¹⁸ Ö. Sir Gavaz, "Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hakimiyet Politikası", *ICANAS*, 2012, Ankara, s.2821.

Bir sonraki Hitit kralı I. Murşili, selefi I. Hattuşili tarafından evlat edinilmiş ve genç yaşta Hitit tahtına geçmiştir. Görünüşe göre başlıca hedefi, halefi I.Hattuşili'nin başarılarını pekiştirerek yıllarca Kuzey Suriye'de hâkimiyet kurmak olmuştur.¹⁹ I. Murşili döneminde Krallık için tehdit oluşturan Hurriler ile savaşılmış onların yayılmaları engellenmeye çalışılmıştır. Hitit kralı Halep kentini ele geçirerek Babil'e kadar ilerlemiş ve Hitit Devletinin hâkimiyet alanını genişletmiştir.²⁰ Anlaşıldığı üzere I. Murşili döneminde de ticaret yollarının denetimine sahip olmak ve değerli madenlere erişebilmek isteği krallığın önemli politikalarından biri olarak devam etmektedir.²¹

Boğazköy'de muhtemelen I. Murşili ye tarihlenen ve Hitit Mısır ilişkilerine dair araştırmacılara fikir verebilecek, 15. hanedan firavunlarından Hian'ın isminin ve ünvanlarının yer aldığı obsidyenden yapılmış bir vazoya ait olduğu düşünülen bir parça bulunmuştur.²² Bu da ticari ya da siyasi bir takım ilişkilerin varlığına dair bize ipucu vermektedir.

Murşili'nin, Babil'e yaptığı seferin bitiminde öldürüldüğü düşünülmektedir ve bu da aslında Hitit tahtında çok kez görüldüğü üzere, Hatti krallığında bir sürü probleme yol açmıştır.²³ Hitit Devleti uzun süre devam edecek olan bir kargaşa

¹⁹ A. Khurt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu M.Ö. 3000-330*, İstanbul, 2009, s. 319.

²⁰ H. Peker, Suriye Üzerindeki Hitit Hakimiyetinin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakın Doğu'da Süper Güçler ve Küçük Devletler,(Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2009, s.43-45

²¹ A. Khurt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu M.Ö. 3000-330*, İstanbul, 2009, s. 320.

²² P.A. Clayton, *Chronicle of the Pharaohs*, London, 2001, s. 94.

²³ H. Peker, Suriye Üzerindeki Hitit Hakimiyetinin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakın Doğu'da Süper Güçler ve Küçük Devletler,(Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2009, s.65.

dönemine girmiş ve ülkede yaşanan taht kavgaları toprak ve itibar kaybedilmesine neden olmuştur.²⁴

Bu kargaşa ile geçen dönemden sonra tahta geçen yeni kral Telipinu ülkede meydana gelen kargaşaya getirdiği belirli bir takım yasal düzenlemeler ile son verip, devleti daha istikrarlı hale getirerek, barışı sağlamayı tercih etmiştir.²⁵ Fakat yine de Telipinu'nun bazı diplomatik girişimlerle dış siyasete dair adımlar attığını, Kizzuwatna kralı İşputahšu ile yapılan bir anlaşmadan öğrenmekteyiz.²⁶

Ardından, Hitit kronolojisinde yine bir takım sıkıntılar görülmektedir. Büyük imparatorluk dönemine ait belgelerde karşımıza çıkan ilk isim I/II. Tuthaliya'dır. I/II. Tuthaliya'nın Yıllıkları'ndan²⁷ öğrenildiğine göre, babasının ölümünden sonra Anadolu'nun batısındaki ülkeler ve kuzeyde Kaşkalar ile savaşmıştır. Sonra ise, ülkenin doğusunda İšuwa'da ülkesinde bir ayaklanma çıkmıştır ve bu ayaklanmada Mitanni kralı İšuwa'ya yardım etmiştir.²⁸ Çünkü kral Tuthaliya'nın doğuya doğru çok zengin bakır yataklarına sahip İšuwa'ya yayılması, Mitanni Krallığının Mısır ile müttefik olma yoluna gitmesine sebep olmuştur.²⁹ I/II. Tuthaliya İšuwa seferinin bir sonraki aşamasında olanları ve Mitanni kralı ile çekişmesini yıllıklarından başka son Kizzuwatna kralı Šunaššura³⁰ ile yaptığı antlaşmada anlatmaktadır.³¹ Yıllıklarında geçen olayların devamında I/II Tuthaliya Hurriler ile savaşmaya devam etmiş

²⁴ A.Dinçol, "Hititler" *Anadolu Uygarlıkları: Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul,1982, s. 30.

²⁵ Dinçol,a.g.e., , 30.

²⁶ Dinçol, a.g.e., s. 30.

²⁷ CTH 142,I/II. Tuthaliya'nın Yıllıkları

²⁸ CTH 142,I/II. Tuthaliya'nın Yıllıkları

²⁹ A. Khurt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu M.Ö. 3000-330*, İstanbul, 2009, s. 328.

³⁰ CTH 41Šunaššura Antlaşması

³¹ H. Peker, Suriye Üzerindeki Hitit Hakimiyetinin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakın Doğu'da Süper Güçler ve Küçük Devletler,(Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2009, s. 93.

³¹ Peker, a.g.e., s

görünmesine rağmen Sunaššura Antlaşması'ndan anlaşıldığına göre Hitit kralı sadece yazışmayı/diplomasiyi tercih etmiş gibi görünmektedir.³² Burada Hitit kralının yazıştığı Hurri/Mitanni kralı büyük ihtimalle I. Sauštatar'dır. Anlaşılan Išuwa ülkesinde Hitit hâkimiyetinin kurulması sadece savaş ile gerçekleşmemiştir.³³

Ardından, I./II. Tuthaliya Halep'i tahrip ettikten sonra³⁴ , Hititler Yakındoğu'da uzun bir aradan sonra tekrar etki alanlarını genişletmeye çalışmışlardır. Bu dönemde muhtemelen Hititlerin Mısır ile bir teması olmuştur. Literatürde Kuruštama Metni³⁵ olarak da adlandırılan ve daha sonraki dönemlerde I. Šuppiluliuma'nın İcraatları'nda ve II. Muršili'nin II. Veba Duası'nda bahsi geçen bu antlaşmanın Hitit tarafı I./II. Tuthaliya olmalıdır.³⁶ Bu dönem Hitit kralının hanedanlıkla ilgili çatışmaları ve Anadolu'da ortaya çıkan başka politik problemler dolayısı ile Hititlerin dış politikada çok etkili olamadıkları bir dönemdir. Antlaşmanın Mısır tarafı III. Thutmosis ya da II. Amenhotep olabileceği gibi I. Thutmosis de ihtimallerden biri olarak görülmektedir.³⁷

Kuruštama Antlaşması'na ait tablet parçaları problemli olduğu için detaylara hâkim olamamaktayız. Ancak, antlaşmada Kuruštama kentinin adamlarının Mısır topraklarına transferinden bahsedilir.³⁸ T. Bryce'a göre ise bu Hitit kentindeki adamların Mısır ordusuna alınan paralı askerler olmaları ihtimal dahilindedir.³⁹

³² H. Peker, Suriye Üzerindeki Hitit Hakimiyetinin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakın Doğu'da Süper Güçler ve Küçük Devletler,(Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2009, s. 93.

³³ Peker, a.g.e., s. 93.

³⁴ F. Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara,1998, s. 95.

³⁵ CTH 134 Kuruštama Metni

³⁶ H. Peker, Suriye Üzerindeki Hitit Hakimiyetinin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakın Doğu'da Süper Güçler ve Küçük Devletler,(Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2009, s. 97.

³⁷ H. Peker, a.g.e., s. 97.

³⁸ H. Peker, a.g.e., s. 97.

³⁹ T. Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, Oxford, 2005,s. 119.

Itamar Singer ise Kuruştama kenti adamlarının Hitit-Mısır antlaşması dolayısı ile Mısır hâkimiyetindeki bir yere transfer edilmiş olabileceğini düşünmektedir.⁴⁰

Daha sonra tahta geçen I. Arnuwanda hükümdarlığının ilk yıllarında batı ve kuzeydeki sorunlar ile ilgilenmiş olsa da Kuzey Suriye’de hala bir takım politikalar yürütmüş gibi görünmektedir.⁴¹ I. Arnuwanda’nın, öncülü I/II. Tuthaliya gibi Mısır ile bir direkt teması olup olmadığını bilemiyoruz ancak yine de, bölgede Hititler’in Suriye çıkarları ile ilgili tehdit kabul edilebilecek ittifaklar vardır ve bu durumda, muhtemelen iki ülke arasında bir ilişki olmuş olmalıdır.⁴²

Daha sonra tahta geçen II/III. Tuthaliya döneminde, Anadolu’nun batısında ki hâkimiyetleri konusunda Hititler problem yaşamaktaydı. Arzawa kralı Tarhundaradu’nun Mısır firavunu III. Amenhotep ile olan yazışmasından anlaşılabilirdi üzere, Hitit devleti zor bir dönemden geçmekteydi.⁴³ Hititler daha önce kendi denetimleri altında olan Arzawa kralının Mısır firavunu ile yazışmasına engel olamıyorlar gibi göründüklerine göre, hâkimiyetleri konusunda oldukça büyük problemler yaşıyor olmalıydılar. Ayrıca mektuplaşmalardan anlaşılabilirdi üzere, Arzawa kralının Hitit ülkesinin kuzeyinden Kaşkalı insanları gönderebilecek güçte olması, Hitit devletinin zayıf konumuna da vurgu yapmaktadır.⁴⁴ Fakat EA 31⁴⁵ de Anadolu içerisinde sıkıntı yaşarken görünen Hititler, I. Šuppiluliuma’nın tahta

⁴⁰I. Singer, “The Kurštama Treaty Revisited”, *Šarnikzel: Hethitologische Studien zum Gedenken an Emil Orgetorix Forrer*, Dresden, 2004, s. 604.

⁴¹ H. Peker, Suriye Üzerindeki Hitit Hakimiyetinin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakın Doğu’da Süper Güçler ve Küçük Devletler, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2009, s. 1111-1113.

⁴² H. Peker, a.g.e., s. 112.

⁴³ EA. 31,32, W. L. Moran, *The Amarna Letters*, Baltimore- Maryland, 1992, s. 101-103.

⁴⁴ H. Peker, Suriye Üzerindeki Hitit Hakimiyetinin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakın Doğu’da Süper Güçler ve Küçük Devletler, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2009, s.112.

⁴⁵ EA 31, W. L. Moran, *The Amarna Letters*, Baltimore- Maryland, 1992, s. 101-103.

geçtikten sonra firavuna yolladığı bir mektupta ise⁴⁶ Mısır devleti ile ılımlı bir iletişime geçmeye çalışıyor gibi görünmektedirler.

II/III. Tuthaliya'dan sonra tahta geçen oğlu I. Šuppiluliuma yaşanan problemlere başarılı politikaları ile son vermiş ve Hitit devletini Yakın Doğu'da sözü geçen bir imparatorluk haline getirmiştir. I. Šuppiluliuma Hitit devletinin başına geçtikten sonra Anadolu'daki merkezi otoriteyi sağlayarak daha önce denetimi kaybedilen toprakları ele geçirdikten sonra Kuzey Suriye ve Yukarı Mezopotamya'ya yönelmiştir.⁴⁷

I. Šuppiluliuma Hitit Devleti'nin başına geçtiği zaman, Anadolu'nun güneydoğusunda Mitanni Devleti hüküm sürmekteydi.⁴⁸ Mitanni'nin güneydoğusunda başlangıçta Mitanni'ye bağlı bir yerel krallık konumunda olan ama daha sonra Mitanni'nin Hitit hâkimiyetine geçmesi ile bağımsızlığını ilan eden Assur Devleti bulunmaktaydı; Güney Mezopotamya'da ise Babil Krallığı Hüküm sürmekteydi.⁴⁹

Bölgeye dair hedeflere başarı ile ulaşım bölgenin güvenliğini temin edebilmek için Kargamış'ın Hititliler tarafından hakimiyet altına alınması oldukça önemlidir. Dolayısı ile de I. Šuppiluliuma, Kargamış'ı ele geçirmek istemiş ve de başarılı olmuştur. Kargamış'ın kuşatması esnasında ciddi bir direnişle karşılaşmıştır.⁵⁰ Bu dönemde belgelerde yerel kralların isimlerine rastlanmamaktadır bu yüzden de

⁴⁶ EA 41, W. L. Moran, *The Amarna Letters*, Baltimore- Maryland, 1992, s. 114-115.

⁴⁷ M. Van de Mieroop, *A History of The Ancient Near East ca. 3000-323 BC.*, 2nd ed., Oxford, 2007 s.159.

⁴⁸ Ö.Sir Gavaz, "Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Šuppiluliuma Döneminde Anadolu", *Hitit Üniversitesi SBED*, sayı 1, Aralık, Çorum, 2008, s. 22.

⁴⁹ Ö. Sir Gavaz, "Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hakimiyet Politikası", *ICANAS*, Ankara, 2012, s. 2824.

⁵⁰ H. Klengel, *Syria 3000 to 300 B. C. A Handbook of Political History*, Berlin 1992, s. 120.

Kargamış'ın bu süreçte doğrudan Mitanni'ye bağlı bir soylu tarafından yönetilmiş olduğu düşünülmektedir.⁵¹ Kargamış Hitit hâkimiyetine geçtikten sonra, bölgedeki birçok vassal devletin egemenlik altına alınması daha kolay olmuştur gibi görünmektedir çünkü MÖ 14. ve 13. yüzyıllar boyunca Kargamış kralı Suriye'de Hitit "genel valisi" gibi bir görevdeydi ve II. Šuppiluliuma Döneminde Talmi-Teşup ile yapılan bir antlaşmaya kadar da Hitit Devleti'nin Suriye'deki politikalarını yürüten ve denetleyen bir idare merkezi olmaya devam etmiştir.⁵² I. Šuppiluliuma, Büyük Suriye seferine hazırlık olarak ilk başta Hurriler ile sınırı olan ve babası zamanında Hitit Devleti'ne karşı ayaklanan Işuwa ülkesine sefer düzenlemiştir.⁵³ Işuwa konumu itibari ile Hitit Devleti için oldukça önem taşımaktaydı ve olası Hurri saldırılarına karşı Işuwa'nın ele geçirilerek, Hitit Devleti'nin bu güneydoğu sınırının güvence altına alınması gerekliydi.⁵⁴ I. Šuppiluliuma döneminde, Mitanni Devleti'nin Yukarı Mezopotamya ve Kuzey Suriye'deki güçlü etkisi, Hitit Devleti'nin bu bölgede etki alanını genişletmesini engellemekteydi ve bu yüzden Mitanni Devleti'nin hâkimiyet altına alınması oldukça mühimdi.⁵⁵ Mitanni, Kargamış kralı Šarri-Kušuḫ tarafından I. Šuppiluliuma'nın emri ile ele geçirilerek bölgedeki Hitit egemenliğinin sağlanması yolunda büyük bir adım atılmıştır.⁵⁶ Aynı zamanda, Mattiwaza Mitanni kralı statüsüne getirilmiştir ve I. Šuppiluliuma kızını bu kral ile evlendirerek Mitanni'yi akrabalık yolu ile de Hitit devletine bağlı hale getirmiştir.⁵⁷ Başlarda Mitanni'ye bağlı vassal iken Mitanni'den koparak

⁵¹ H. Klengel, *Syria 3000 to 300 B. C. A Handbook of Political History*, Berlin 1992, s. 120

⁵² Ö. Sir Gavaz, "Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hakimiyet Politikası", *ICANAS*, Ankara, 2012, s. 2827.

⁵³ J. G. Mcqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Ankara, 2013, s. 50.

⁵⁴ Ö. Sir Gavaz, "Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hakimiyet Politikası", *ICANAS*, 2012, Ankara, s. 2825.

⁵⁵ Ö. Sir Gavaz, a.g.e., s. 2825.

⁵⁶ H. Klengel, *Syria 3000 to 300 B. C., A Handbook of Political History*, Berlin, 1992, s. 121.

⁵⁷ G. Karauğuz, *Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Konya, 2002 s. 204.

bağımsızlaşan ve başarılı politikaları sayesinde bölgedeki Hitit hâkimiyetini tehdit eden Assur Devleti'ne karşı I. Šuppiluliuma, Mitanni'yi tampon bölge haline getirmiştir.⁵⁸ Babil Devleti ile de bir anlaşma yapmış ve Babilli bir kraliçeyi kendine eş alarak aradaki bağları kuvvetlendirmiştir.⁵⁹ I. Šuppiluliuma, Suriye'de dini bir merkez olan Halap şehrine de oğlu Telepinu'yu kral olarak görevlendirmiştir.⁶⁰ Bölgenin genel yapısı içerisinde, yöredeki yerel krallıklar güç sahibi devletlerin politikalarına binaen sürekli el değiştirmekteydi. Mısır ve Mitanni'nin müşterek kazançlarının bulunduğu bu bölge onların denetimi altındaydı dolayısı ile bu minvalde değerlendirildiğinde, kendilerine bağlı krallıkların politikaları da bu 2 güce göre biçimlenmekteydi. Ancak I. Šuppiluliuma, Suriye'ye gerçekleştirdiği ilk seferde devletin sınırlarını genişletmiştir böylece, Kuzey Suriye'deki krallıklar Hitit denetimine geçerek bölgedeki güçler dengesi değişmiş, I. Šuppiluliuma, Yakın Doğu'nun büyük kralları arasında yerini almıştır.⁶¹ Suriye'de bulunan bazı yerel krallıklar Hititlerin oluşturdukları bu hakimiyet bölgesinden rahatsız olarak dönemin Mısır firavununa rahatsızlıklarını bildirerek, yardım isteğinde bulunmuşlardır ve bu durum Amarna arşivindeki diplomatik yazışmalardan öğrenilmektedir.⁶² Öte yandan bölgenin en önemli ticari merkezlerinden biri konumunda olan Ugarit, I. Šuppiluliuma'nın tahta çıkışına kadar Mısır etkisi altındaydı.⁶³ Lakin Ugarit, II. Niqmadu dönemine gelindiğinde bölgedeki çevre krallıklar tarafından sıkıştırılması sonucunda Hititlerden yardım istemiştir ve I. Šuppiluliuma ile II. Niqmadu arasında

⁵⁸ A. Khurt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu M.Ö. 3000-330*, İstanbul, 2009, s. 332.

⁵⁹ T. Bryce, "A View From Hattusa" *The Babylonian World*, New York, 2007, s. 505.

⁶⁰ H. Klengel, *Syria 3000 to 300 B. C., A Handbook of Political History*, Berlin, 1992, s.114.

⁶¹ Ö. Sir Gavaz, "Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hakimiyet Politikası", *ICSNAS*, Ankara, 2012, s. 2826.

⁶² Ö. Sir gavaz, a.g.e., 2826. EA 51, EA 53, EA 54, EA 75, EA 126, EA 157, EA 164, EA 167 için bkn: W. L. Moran, *The Amarna Letters*, Baltimore- Maryland, 1992.

⁶³ I. Singer, *A Political History of Ugarit Handbook of Ugaritic Studies*, Leiden, 1999, s. 624.

bir antlaşma yapılmıştır.⁶⁴ Kuzey Suriye'deki bu mühim bölge Hitit denetimine girerek devletin siyaseti için bir merkez olmuştur çünkü Ugarit, Mezopotamya, Mısır, Ege, Anadolu ve Suriye-Filistin ile ticari faaliyetlerde bulunan, Kuzey Suriye için mühim bir bölgeydi.⁶⁵ Bu bölgenin Hitit Devleti'nin hakimiyet alanı içerisine dahil olması, Hititlerin bölgedeki ticaret yolları üzerinde denetim ve hakimiyet sahibi olmasına izin vererek Hitit Devletinin ekonomik bakımdan kuvvet kazanmasını sağlamıştır.

Hitit Devleti'nin I. Šuppiluliuma döneminde Suriye bölgesindeki başarıları neticesinde Mısır Krallığı ile doğrudan komşu haline gelmesi, Hitit ve Mısır'ın bölgedeki kazançlarının çatışmasına ve münasebetlerinin bozulmasına sebebiyet vermiştir. Ancak yine de bu gerginliğe rağmen, diplomatik açıdan barışçıl kabul edilebilecek bir politika benimsenmiş gibi görünmektedir. I. Šuppiluliuma Kuzey Suriye ve Yukarı Mezopotamya'da genişledikten sonra Mısır ile bir süre daha dostane temaslarda bulunmuş ve Mısır ile münasebetlerinin kopmaması için, Mısır kontrolünde bulunan yerlere saldırmayı düşünmemiştir.⁶⁶ Hatta Hitit kralı firavun tarafından denk bir mertebede görülmüştür.⁶⁷ Ancak ancak Amarna arşivindeki fragmanlı bir yazışmadan (EA 42' den) öğrenildiği üzere denklik ve üstünlük hususunda bir takım problemlerin çıkmış olması muhtemeldir.⁶⁸

⁶⁴ H. Klengel, *Syria 3000 to 300 B. C. A Handbook of Political History*, Berlin, 1992, s. 106.

⁶⁵ G. Beckman, "Hittite Administration in Syria in the Light of the Textes from Hattuša, Ugarit and Emar" *Bibliotheca Mesopotamica* 25, Malibu, 1992, s. 43.

⁶⁶ K. Kitchen, *Šuppiluliuma and the Amarna Pharaohs*, Liverpool, 1962, s. 13 vd.

⁶⁷ A. Khurt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu M.Ö. 3000-330*, İstanbul, 2009, s. 332., W. L. Moran, *The Amarna Letters*, Baltimore-Maryland, 1992, s. 114-115. EA 41.

⁶⁸ A. Khurt, a.g.e., s. 332, W. L. Moran, a.g.e., s. 114-115.

Diğer bir önemli merkez olan Kadeş ise başlarda Mısır hakimiyetinde yer alsa da Şuppiluliuma'nın İcraatları⁶⁹ /Kahramanlıkları'nda anlatıldığı üzere bu kent yakılmış, yani muhtemelen Kadeş Prensi Hititlere karşı koyamamış ve şehir Hitit kontrolüne geçmiştir.⁷⁰ Fakat I. Şuppiluliuma, Kuzey Anadolu'da bulunan ve devletin kuruluşundan itibaren mütemadiyen problem yaratan Kaşka halkı ile bir süre uğraşmak zorunda kalmış ve bu problemi değerlendiren Mısır güçleri, Kadeş'e bir saldırı düzenlemişlerdir.⁷¹ Fakat daha sonra I. Şuppiluliuma Mısır hâkimiyetinde bulunan, Amka bölgesine bir saldırı gerçekleştirerek bu hamleye bir misilleme yapmıştır.⁷² Görülebileceği üzere Hitit-Mısır ilişkileri I. Şuppiluliuma'nın Amka'ya saldırmasıyla iyice problemlili hale gelmiştir.⁷³

İlerleyen zamanlarda Mısır Ülkesinde birtakım sorunlar meydana gelmiştir. Firavun Tuthankamonun erken yaşta vefat ettikten sonra, eşi Mısır kraliçesi ülkede bir takım taht problemleri yaşamıştır. Kendisi tarafından I. Şuppiluliuma'ya yollanan bir mektupta, Hititli bir prensin Mısır'a gönderilmesinden ver tahta geçmesinden bahsedilmektedir.⁷⁴ Kraliçe Hatti kralına şöyle yazmıştır:

“... Kocam öldü, bir oğlum da yok. Senin ise birçok oğlun olduğu söyleniyor. Sen oğullarından birini bana gönder, o benim kocam olsun.”⁷⁵

Ancak bu olayı kuşku ile karşılayan kral Şuppiluliuma büyük odabaşı Hattuša-ziti'yi kandırılma ihtimaline karşı Mısır'a göndererek, konunun aslını

⁶⁹ CTH 40.

⁷⁰ H. Klengel, *Syria 3000 to 300 B. C. A Handbook of Political History*, Berlin, 1992 159.

⁷¹ H. Klengel, a.g.e., s. 160.

⁷² Ö. Sir Gavaz, “Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hakimiyet Politikası”, *ICANAS*, Ankara, 2012, s. 2828.

⁷³ H. Klengel, *Geschichte des Hethitischen Reiches*, Leiden, 1999, s. 161.

⁷⁴ A. Khurt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu M.Ö. 3000-330*, İstanbul, 2009, s. 332.

⁷⁵ E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul, 1987, s. 76.

araştırmak istemiştir. Bu olay üzerine Mısır Kraliçesi I.Šuppiluliuma’ya kendisine inanmadığı için üzüntülerini dile getirdiği ikinci bir mektup yazmıştır.

“Neden beni aldatacaklar diyorsun? Eğer bir oğlum olsaydı bir yabancıya yazıp sıkıntımı açığa vurur muydum? Sen benden kuşkulaniyorsun! Kocam öldü ve bir oğlum yok. Halktan biri ile mi evleneyim? Senden başkasına yazmadım. Herkes senin birçok oğlun olduğunu söylüyor; birini bana ver. O benim kocam olacak, Mısır’ı idare edecek.”⁷⁶

Hatti kralı oğlu Zanza’yı Mısır ülkesine firavun olması için yollamış olsa da Hitit prensi muhtemelen Mısır’da o esnada yaşanan iç karışıklıklar sebebi ile orada öldürülmüştür. Bu olaydan sonra II. Murşili’nin yıllıklarından öğrendiğimiz üzere I. Šuppiluliuma Mısır devletine muhtemelen intikam almak için saldırmıştır fakat bu saldırının direkt olarak Mısır ülkesine değil de, Mısır’ın Suriye’deki hâkimiyet alanı içerisinde olan devletlere karşı gerçekleştirildiği düşünülmektedir.⁷⁷

Bu olaydan sonra iki devlet arasındaki ilişkiler oldukça gerginleşerek, MÖ 1275 yılında yapılan Kadeş savaşına da sebep olan bir gerginlik halini almıştır. Kargamış ve Mitanni’den sonra Kuzey Suriye’de Mısır ile sınırı bulunan ve Mısır ile Hitit arasında sürekli bir çekişme konusu olan Amurru Devleti’nin de I. Šuppiluliuma ile yapılan antlaşmadan sonra Hitit hâkimiyetine girmesiyle Hitit Devleti’nin güney sınırı Abina şehrine kadar genişlemiştir.⁷⁸

⁷⁶ E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul, 1987, s. 76.

⁷⁷ E. Akurgal, a.g.e., s. 76.

⁷⁸ F. Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara, 1998, s. 106.

Suriye'deki ticari rotayı kontrol etmesi açısından Amurru'nun özel bir rolü vardır.⁷⁹ Mısır Devletinin Asya topraklarına dair belirledikleri genel strateji sebebiyle Akdeniz kıyısındaki ticari merkezlerin ve Orta Suriye'den Fırat'a giden bölgenin ticari denetimini sağlamak önemliydi bu yüzden, Amurru Devleti, Mısır'ın bölgede geliştireceği strateji için büyük ehemmiyet teşkil etmekteydi.⁸⁰

Tüm bu sebeplerden ötürü, Hitit hâkimiyetine geçen Amurru yüzünden Mısır devletinin ticari faaliyetleri zarar görmüştür. Amurru üzerinden Mısır'a geçerek ticari faaliyetlerini gerçekleştiren ticaret gemileri, artık Alaşya üzerinden Mısır'a geçiş yapmak mecburiyetinde kalmışlardır.⁸¹ Görüldüğü gibi, Hititlerin bölgede artan faaliyetleri hem yerel krallıkların, hem de büyük devletlerin yürüttükleri bir takım politikaların değiştirmelerine sebebiyet vermiştir.

I. Šuppiluliuma zamanında Kuzey Suriye bölgesinde kurulan egemenlik, Mısır'ı büyük ölçüde etkilemiş olsa da iki devlet arasında gerginlik devam ederken bile resmi çerçevede barış içinde oldukları görülmektedir.⁸²

Daha sonra tahta çıkan II. Murşili, annallerinde hükümdarlığı döneminde yaşanan olaylara detaylıca yer vermiştir. Buna göre, Šuppiluliuma'dan sonra tahta geçen Arnuvanda hastalanmıştır ve Hitit Devleti'nin bu durumundan çıkar sağlamak üzere kimi devletler harekete geçmişlerdir.⁸³ Arnuwanda'nın hayatını kaybetmesi ile Hitit devletinde bir otorite boşluğu oluşmuş olmalıdır. Daha sonra II. Murşili Hitit tahtına geçer. Fakat bu sırada otorite boşluğundan faydalanmaya çalışan bir takım

⁷⁹ H. Klengel, *Syria 3000 to 300 B. C. A Handbook of Political History*, Berlin, 1992, s. 113.

⁸⁰ Ö. Sir Gavaz, "Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hakimiyet Politikası", *ICANAS*, Ankara, 2012, s. 2829.

⁸¹ EA 114, W. L. Moran, *The Amarna Letters*, Baltimore-Maryland, 1992, s. 188-190.

⁸² W. J. Murnane, "Imperial Egypt and the Limits of Power", *Amarna Diplomacy, The Beginnings of International Relations*, Baltimore-Maryland, 2000, s. 110.

⁸³ A. Khurt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu M.Ö. 3000-330*, İstanbul, 2009, s. 333.

bağlı krallıklar ayaklanma çıkarmışlardır.⁸⁴ Murşili, bu vaziyetten yıllıklarında bahsetmektedir.⁸⁵ Yine aynı anallerin başka kısımlarında da II. Murşili, birçok ülkenin baş kaldırıp kendisini çocuk olarak görüp hareket ettiklerinden bahseder. Ayrıca Šuppiluliuma döneminde başlayan ve devleti hala etkileyen bir veba salgını vardır.⁸⁶ İşte tüm bunlar göze alındığında, II. Murşili'nin saltanatı zorluklar ile başlamış gibi görünmektedir.

Anallerinden görülebildiği üzere, bu dönemde hızla yükselen Asur tehdidi de Murşili'yi endişelendirmekteydi.⁸⁷ Daha sonraki yıllarda Murşili'nin Nuhašše isyanı ile uğraşarak Kantuzili'yi Kargamış'a isyanı bastırması için göndermiştir.⁸⁸ Fakat Mısır ordusunun Nuhašše'ye destek vermesi söz konusu olur ise Murşili'ye haber ulaştırılarak yardıma gelmesi sağlanacaktı.⁸⁹ Daha sonra Murşili, Ziluna kentinde Mısır ordularının yenildiği ve geri çekildiği haberini alır, anlaşılan Šarri-Kušuh ile Kantuzili, beklenenden daha hafif bir ordu ile karşılaştıkları için, Murşili'den yardım istememişlerdir.⁹⁰ Belgelere göre kral, 9. Yılında tekrar bir Nuhašše isyanı ile daha karşılaşmıştır. 9. senesinde Hitit Kralının Kargamış'a kadar geldiğini bilirse de gelme nedeni olarak Nuhašše isyanından ziyade Šarri-Kušuh'un ölmesi, Kuzey Suriye topraklarının yeniden düzenlenmesi ve yaklaşan Asur tehlikesi olarak gösterilmektedir.⁹¹ Bu dönemde Kadeš'de ise prens Niqmadu, babası Aitakkama'ya

⁸⁴ A. Khurt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu M.Ö. 3000-330*, İstanbul, 2009, s. 333.

⁸⁵ KUB 19.29.

⁸⁶ A. Khurt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu M.Ö. 3000-330*, İstanbul, 2009, s. 333.

⁸⁷ A. Dinçol, "Hititler" *Anadolu Uygarlıkları: Görsel Anadalu Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1982, s. 41.

⁸⁸ KUB 14.17

⁸⁹ M. Alpaslan, *II. Murşili ve Dönemi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2006, s. 73.

⁹⁰ M. Alpaslan, a.g.e., s. 73.

⁹¹ M. Alpaslan, a.g.e., s. 73.

karşı ayaklanmıştır ve onu öldürmüştür bu olay üzerine de Hitit orduları kenti işgal etmiştir.⁹²

Fakat Hititler II. Murşili döneminde Kuzey Suriye’de bir takım başarılar elde etmiş olsalar dahi bu, bölgede daha sonra bir karmaşanın oluşmasına engel olamamıştır. Bu dönemde 18. Sülâlenin sonu ve taht karışıklıkları Mısır’ın, Suriye Bölgesi’nde zayıf kalmasına neden olsa da, Tuthankamon’un halefi olan Ay’ın ölmesiyle, Mısır tahtına 19. Sülâlenin ilk firavunu Horemheb geçmiş ve derhal Suriye Bölgesi’nde askeri faaliyetlerine başlamıştır.⁹³

19. sülâlenin Mısır tahtına geçişi ile birlikte karışıklıktan kurtulan Mısır, Suriye bölgesi üzerindeki hâkimiyetini tekrar kurmak üzere faaliyetlere başlayınca çatışma kaçınılmaz olmuştur ve bu çatışma Kadeş savaşına yol açan süreci hızlandırmıştır.

⁹² H. Klengel, *Syria 3000 to 300 B. C. A Handbook of Political History*, Berlin, 1992, s. 115.

⁹³ T. Bryce, *The Kingdom of Hittites*, Oxford, 2005, s. 221-222.

2. KADEŞ SAVAŞI

19. sülâle, Mısır tarihinin en önemli sülâlelerinden biridir ve bu sülâle zamanında Hitit ve Mısır devletlerinin ilişkileri oldukça yoğun olmuştur. Mısır Firavunu Horemheb, çocuğu olmadığı için veziri Piramesse'yi halefi olarak belirlemiştir. Bazı araştırmalara göre Horemheb, onu halefi olarak yetiştirmek üzere birkaç yıl harcamıştır.⁹⁴ Horemheb'in ölümünden vezir Piramesse, I. Ramses adını almış ve firavun olmuştur. Ancak sadece bir yıl tahtta kaldıktan sonra ölmüştür ve yerine I. Seti, tahta geçmiştir⁹⁵. I. Seti Mısır'ın, Suriye Bölgesi'nde kısmen kaybettiği etkisini tekrar kazanmak için askeri faaliyetlere öncelik vermiş ve Suriye bölgesi üzerine ciddi seferler düzenlemiştir.⁹⁶ I. Seti den sonra firavun olan II. Ramses ise altmış yedi yıl boyunca Mısır tahtına hükmetmiştir. Bu kadar uzun süre tahtta kaldığından mütevellit birçok Hitit kralı ile çağdaştır. II. Ramses'in Hitit tahtındaki çağdaşları II. Muvatalli, III. Murşili, III. Hattuşili ve de IV. Tuthaliya dır.

II. Muvatalli'nin hükümdarlığında, daha önce bahsedildiği üzere Mısır ile Hitit arasındaki zaten gergin olan ilişki kopma noktasına gelerek çatışma ile sonuçlanmıştır. Mısır'ın önemli bölgelerinden biri olan Karnak'taki tapınakta I.Seti'nin başarılarının anlatıldığı yazıtlar ve rölyefler bulunmaktadır; bunların arasında, Hititlere karşı savaştığını anlatan bir yazıt da bulunmaktadır.⁹⁷ Karnak'taki savaş anıtında, Amurru ve Kadeş vasal krallıklarının I. Seti'ye nasıl teslim olduklarından bahsedilmektedir.⁹⁸ Firavunun Suriye'de uyguladığı başarılı politikaya Hitit Hükümdarı II. Muvatalli'nin nispeten geç karşılık vermesi, kendisinin o süreçte

⁹⁴ E. Hornung, *Mısır Tarihi*, İstanbul, 2004, s. 113-114.

⁹⁵ E. Hornung, a.g.e., s. 114-115.

⁹⁶ E. Hornung, a.g.e., s. 115.

⁹⁷ W. J. Murnane, *The Road to Kadesh*, Chicago, 1990, s. 54.

⁹⁸ W. J. Murnane, a.g.e., s. 57-58.

Anadolu'daki meselelerle alakadar olması ile ilgili olabileceği hususunu akla getirmektedir.⁹⁹ Firavun'un Karnakta ki anıtında rakibi olan Hitit Devleti ile nasıl savaştığı ve onları tanrılar sayesinde nasıl yendiği anlatılmaktadır.

“...güçlü boğa, [kalkık] boynuzlu, [güçlü] yürekli, Asyalılar'ı vurmuş, Hititler'i alt etmiş, liderlerini öldürmüş, kanlarını akıtmış, ateşin dili gibi üzerlerine gitmiş, onları hiç olmadığı kadar... Mısır'ı bilmeyen ülkelerin liderlerini, majeste esir aldı... Majeste bu ülkeleri mahvettiğinde, zafer geri döndü. O, Hatti Ülkesi'ne şiddetli bir darbe indirdi, korkak asileri vazgeçirdi”¹⁰⁰

Bu yazıttan anlaşıldığına göre I. Seti'nin Suriye seferi başarılı olmuştur ve kimi araştırmacılara göre Amurru ve Kadeş krallıkları firavunun tahtta kaldığı sürede Mısır hâkimiyetinde kalmış gibi görünmektedir.¹⁰¹ Bu süreçte her iki kral arasında bir anlaşma yapılıp yapılmadığına dair ise soru işaretleri vardır çünkü bir sonraki bölümde detaylıca bahsedilecek olan Hitit Mısır barışının bir bölümü III. Hattuşili'den önce Muvatalli döneminde iki devlet arasında bir anlaşma yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.¹⁰²

“Şimdi, ebediyetin sınırlarının başlangıcından, Hatti'nin Büyük Prensi ile Büyük Mısır Hükümdarı'nın durumu için, Tanrı bir antlaşma/düzenleme vasıtasıyla onlar arasında olabilecek bir düşmanlığa müsaade etmedi. Ancak Hatti'nin Büyük Prensi, Kardeşim, Muvatalli döneminde, o [.....], Mısır'ın Büyük Hükümdarı ile savaştı. Ama müteakiben, bu günden itibaren, Hatti'nin Büyük Prensi, Hattuşili,

⁹⁹ T. Bryce, *The Kingdom of Hittites*, Oxford, 2005, s. 229-230.

¹⁰⁰ T. Bryce, a.g.e., s. 229-230. M. Alpaslan, *II. Muvatalli ve Dönemi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi.), İstanbul Üniversitesi, 2007, s. 134.

¹⁰¹ T Bryce, a.g.e., s. 230-231.

¹⁰² D. Sürenhagen, “Forerunners of Hattusili-Ramesses Treaty”, *BMSAES*, (Online Dergi) Ekim 2006, 6. Sayı, s.60-61.

[ikinci] bir antlaşmanın/düzenlemenin altındadır Bu düzenleme, onlar arasında olabilecek bir düşmanlığa sonsuza kadar müsaade etmeyecektir”¹⁰³

Metin fragmanlı olduğundan dolayı III. Hattuşili’nin ağabeyinin düşmanının kim olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır fakat düşmanın II. Ramses ya da I. Seti olabileceği ihtimali akla gelmektedir.¹⁰⁴ Eğer söz konusu anlaşma III. Hattuşili’nin ağabeyi ile gerçekleştirilmişse bu, Muvatalli’nin tahta çıkışının ilk zamanlarına denk gelmelidir, çünkü yapıldığı söylenen bu ilk anlaşma, Murnane’e göre I. Seti’nin krallığının son periyodu ile II. Ramses’in tahta çıkışının 5. Senesinde yapılan Kadeş Savaşı arasındaki döneme rastlamış olması pek mümkün görünmemektedir.¹⁰⁵ T.Bryce’a göre ise, eğer anlaşıldığı üzere bir anlaşma yapılmışsa bu II. Muvatalli ve I. Seti arasında gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁶ Fakat I. Seti’nin son senelerinde, Hatti ve Mısır arasında yaşandığı düşünülen bir barış dönemi vardır ve bu dönem, Muvatalli’ye krallığındaki bazı radikal değişiklikleri tamamlaması için ihtiyaç duyduğu süreyi vermiştir gibi görünmektedir.¹⁰⁷ Bu radikal değişikliklerden en önemlisi ise tahmin edilebileceği üzere başkentin Hattuşa’dan Tarhuntaşşa’ya taşınması olabilir. H. Klengel’in düşüncesine göre ise, III. Hattuşili ve II. Ramses arasında gerçekleştirilmiş olan bu barış anlaşmasının, daha önceki dönemlerde mutabakata varılmış olan herhangi bir antlaşmaya değinip değinmediği konusu net değildir.¹⁰⁸

¹⁰³ W. J. Murnane, *The Road to Kadesh*, Chicago, 1990, s. 37, M. Alpaslan, *II. Muvatalli ve Dönemi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi.), İstanbul Üniversitesi, 2007, s. 134.

¹⁰⁴ M. Alpaslan, a.g.e., s. 135.

¹⁰⁵ W. J. Murnane, *The Road to Kadesh*, Chicago, 1990, s. s. 37-38.

¹⁰⁶ T. Bryce, *The Kingdom of Hittites*, Oxford, 2005, s. 229-230.

¹⁰⁷ T. Bryce, a.g.e., s. 229-230.

¹⁰⁸ H. Klengel, *Hattuschili und Ramses*, Mainz am Rhein, 2002, s. 53-54.

II. Muvatalli zamanında Hitit- Mısır ilişkilerinin bozulmasının en önemli sebebi ise Amurru krallığıdır. Bu durumdan Šaušgamuwa Anlaşması¹⁰⁹nda da bahsedilmektedir. Burada Amurruların Hititlere olan bağlılıklarından nasıl vazgeçtikleri ve Mısır tarafına geçtikleri ardından da Muwatalli ve Mısır kralının Amurru insanları yüzünden savaştıkları anlatılır.¹¹⁰ Bu gerginlik muhtemelen II. Ramses’in tahta çıkışının 5. yılında meydana gelmiştir ve Kadeş Savaşı gerçekleşmiştir lakin şimdilik elimizde bu savaş hakkında bize daha detaylı bilgi veren Hitit kaynakları mevcut değildir. Yalnızca III. Hattuşili, otobiyografisinde olaylardan şu sözlerle bahsetmektedir:

“Kardeşim Mısır’a sefere çıktığında, benim yeniden iskân ettiğim bölgelerden aldığım askerleri ve arabalı savaşçıları Mısır ülkesine, kardeşimin seferine götürdüm... komuta bende idi.”¹¹¹

Her ne kadar Hitit kaynaklarında savaşa dair pek bilgi olmasa da Mısır’da bu savaşın bugüne dek bilinen on üç anlatımı mevcuttur.¹¹² Bunlar arasında rölyef yazıtları, papirüs üzerine yazılmış uzun edebi bir anlatım metni ve daha kısa bir haber niteliğinde bir kaynak vardır.¹¹³ Bunlardan anlaşıldığı üzere Ramses, Kadeş savaşını bir propaganda aracı olarak kullanmaya çalışmış olabilir. Aslında Mısır açısından pek de başarılı sonuçlanmamış gibi görünen bu savaş ile ilgili böylesine iddialı zafer anıtları yapılmış olması, belki de tanrı- kral olan firavunların başarısızlıklarını başarıya çevirmeye çalışmalarından kaynaklanıyor olabilir.

¹⁰⁹ CTH 105, C.Künhe, H. Otten, *Der Šaušgamuwa-Vertrag*, (StBoT 16), Wiesbaden, 1971, s. 6-9.

¹¹⁰ C. Künhe, H. Otten, a.g.e., s. 6-9.

¹¹¹ CTH 81, H. Otten, *Die Apologie Hattusilis III*, (StBoT 24), Weisaden, 1981, 24.

¹¹² M.Alpaslan, II. Muvatalli ve Dönemi (YayımlanmamışDoktora Tezi.), İstanbul Üniversitesi, 2007, s. 139. Detaylı bilgi için bkn: A.Gardiner, *The Kadesh Inscriptions of Ramesses II*, Oxford, 1960.

¹¹³ M. Alpaslan, a.g.e., s. 139.

Mısır'daki Abidos, Luksor, Abu Simbel'deki tapınaklarda, Teb'deki Ramses'in pylonları üzerindeki kabartmalarda firavun Ramses'i öven ve savaştan bahseden anlatımlar mevcuttur.¹¹⁴ Fakat Hitit büyük kralının savaştan sonra Tarhuntašša ya da Hattuša'da savaş ilgili herhangi bir eser yaptırıp yaptırmadığı ya da bir tablet yazdırıp yazdırmadığı konusunda henüz bilgi sahibi değiliz. Lakin eğer Šaušgamuwa antlaşmasında bahsedilen Hitit-Mısır savaşının Kadeş savaşı olduğu kabul edilirse, burada Savaşın galibinin Hititler olduğu iddia edilmektedir.¹¹⁵ Sözü geçen Mısır kaynaklarının yanı sıra, II. Ramses'in savaştan sonra Suriye'ye düzenlediği seferlerden bahseden ve Ugarit'te bulunan bir mektupta Kadeş Savaşı'ndan bahsedildiği düşünülmektedir.¹¹⁶

Mısır kaynaklarından öğrendiğimiz kadarı ile Hitit ülkesi vassal krallıklarının da dahil olduğu bir ordu ile savaşa katılmıştır. Ramses'in daha önce de bahsi geçen edebi metin kaydında, tüm Hatti ülkesinin savaşa geldiğinden ve ayrıca tüm yabancı ülkeleri de beraberinde getirdiğinden bahseder bu ülkeler ise: Alše, Kaška (kuzeyde), Aravanna, Dardaniya, Masa, Asuva, Qabasu, Karkisa, Pitašša, Lukka, Kizzuvatna, Naharin, Ugarit, Nuhašše, Kadeş ve (M)ušnātu, Kargamış, Halep krallıklarıdır.¹¹⁷ Bu kayıttaki Hitit müttefiklerinin bahsi geçse de Mısır tarafını kimin desteklediğinden ve Müttefiklerinin kim olduğundan söz edilmemiştir lakin Mısır'ın Suriye'de hâkimiyet alanına girmiş olan ve kendisine bağlı yerel krallıklardan yardım alınmış olması muhtemel görünmektedir.

¹¹⁴ M.Alpaslan, II. Muvatalli ve Dönemi (Yayımlanmamış Doktora Tezi.), İstanbul Üniversitesi, 2007, s. 139.

¹¹⁵ CTH 105, C.Künhe, H. Otten, *Der Šaušgamuwa-Vertrag*, (StBoT 16), Wiesbaden, 1971, s. 6-9.

¹¹⁶ H. Klengel, *Geschichte des hethitischen Reiches*, Leiden, 1999, s. 204, 216. Ugaritica V, No. 20.

¹¹⁷ A. Goetze, "The Hittites and Syria", *CAH II*, 1975, s. 253-254, A.Gardiner, *The Kadesh Inscriptions of Ramesses II*, Oxford, 1960, s. 7. M.Alpaslan, II. Muvatalli ve Dönemi (Yayımlanmamış Doktora Tezi.), İstanbul Üniversitesi, 2007, s.140.

Yukarıda bahsi geçen Kadeş Savaşına dair eserlerde, savaşın nasıl gerçekleştiği konusuna oldukça detaylı şekilde değinilmiştir. Mısır anlatımına göre, Nisan başında, ikinci yaz ayının dokuzuncu gününde Ramses, başkent Piramesse'den yola çıkan ordu, bir ay sonra, muhtemelen Kadeş'in biraz güneyinde, Lübnan ile Anti Lübnan arasında bulunan şabtuna şehrine varmışlardır.¹¹⁸

Ramses'in Kadeş yazıtlarında anlatıldığı üzere Firavunun bazı komutanları kendisine Muvatalli ile barış yapmasını önermişlerdir: “Barış çok iyidir Majestem. Anlaşmak utanç değildir”.¹¹⁹ Mısır birlikleri şabtuna'da iken iki göçebe, Hitit ordusundan Mısır ordusuna geçmek istediklerini söyleyerek, Ramses'in ordusuna ulaşmışlar ve Hitit kuvvetlerinin Halep Ülkesi'nde olduğu bilgisini vermişlerdir.¹²⁰ Anlaşıldığı üzere, bu iki göçebe stratejik bir hamle olarak gönderilmişlerdir. Çünkü Hitit ordusu savaşa hazır olarak Kadeş'in hemen yakınında bulunmaktadır.¹²¹ İki kaçak askere inanıldığı, savaşa hazır olmayan ordunun yürüyüşüne devam etmesinden anlaşılmaktadır. Anlatıma göre, Ramses'in hemen ardında Amun birliği vardır; Re birliği şabtuna'nın güneyinde yani Ramses'in 10 km uzağında, Ptah birliği Aronama'nın güneyinde; Seth birliği ise en arkadadır bir de, kıyı tarafında bulunan ve komutanlardan oluşan bir birlik vardır.¹²²

Hitit ordusunun nehri geçmesi ile saldırı başlamış olur; Mısır kaynaklarından öğrnlildiği üzere Hitit ordusunda, 37.000 yaya ve 3500 arabalı asker

¹¹⁸ M.Alpaslan, II. Muvatalli ve Dönemi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2007, s. 141.

¹¹⁹ A.Gardiner, *The Kadesh Inscriptions of Ramesses II*, Oxford, 1960, s.13- 14.

¹²⁰ M. Alpaslan, II. Muvatalli ve Dönemi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2007, s. 141

¹²¹ M. Alpaslan, a.g.e., s. 141.

¹²² M. Alpaslan, a.g.e., s. 142.

bulunmaktaydı.¹²³ Ptah ve Seth birliklerinin geride ve uzakta kalması sonucu Ramses'in ordusu ikiye bölünmüştür. "II. Ramses, Kadeş kalesinin Kuzey-batısında mevzi alırken, II. Muvatalli ordusunu Orontes/ Asi nehrinin öte sahiline geçirmiş ve kuzey yönüne doğru istikamet alan Ptah ve Seth birliklerine saldırmıştır; bunun üzerine, Ramses saldırının haberini aldığı anda ikiye bölünmüş ordusunu birleştirmek için çok çaba sarf etmiştir fakat anlaşıldığı üzere pek başarılı olamamıştır."¹²⁴

Ramses'in hükümdarlığından günümüze kalan edebi metinde, Muvatalli'nin savaştan sonra bir elçi gönderdiğinden söz edilir. Anlatıma göre Ramses'e "barış savaşmaktan iyidir, bize hayat soluğu ver" mesajı iletilmiştir.¹²⁵ Bunun üzerine Ramses'in de, "barış iyidir" diyerek bir cevap verdiği ve bunun üzerine savaşın bittiği görülmektedir¹²⁶. Rölyeplerdeki savaş anıtlarında bahsedildiği üzere, Ramses, burada da kendisini kendisini yüceltme çabası içerisinde: "Ben bütün yabancı ülkeleri yendim. Ben, tek basıma. Ordularım ve arabalı savaşçıları beni arkalarına bakmadan, duraksamadan terk ettikleri zaman".¹²⁷

Ayrıca Ramses'in edebi metinde anlattığına göre kendisi Kadeş'te gerçekleşen savaş sırasında tanrı Amun'a dua etmiştir ve bu da kendisinin kurtuluşuna vesile olur; Amurru 'nun kuvvetleri, yardıma gelir ve firavun böylece savaşı –kendi anlatımına göre- muzaffer bir komutan olarak ordusunu kurtarır, barışı sağlayarak ülkesine geri gider.¹²⁸ Eserlerden de anlaşıldığı üzere, Firavun Ramses, savaşın sonucunu çarpıtmış ve savaş meydanında yaşadıklarını biraz farklı bir açıdan

¹²³ H.Klengel, *Hattuschili und Ramses*, Mainz am Rhein, 2002, s.64-65.

¹²⁴ M. Alpaslan, II. Muvatalli ve Dönemi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2007, s. 140.

¹²⁵ A.Gardiner, *The Kadesh Inscriptions of Ramesses II*, Oxford, 1960, s.14.

¹²⁶ M.Alpaslan, II. Muvatalli ve Dönemi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2007, s. 142.

¹²⁷ A.Gardiner, *The Kadesh Inscriptions of Ramesses II*, Oxford, 1960, s. 30. M.Alpaslan, a.g.e., s. 142

¹²⁸ A.Gardiner, a.g.e., s. 11-14. H.Klengel, *Hattuschili und Ramses*, Mainz am Rhein, 2002, s.66.

anlatmış gibi görünmektedir. Muhtemelen firavun ülkesinde politik propoganda amacıyla kendisini muzaffer bir komutan gibi göstermektedir. Mısır algısına göre; bir tanrı-kralın yenilmesi zaten söz konusu da olmamalıdır.

Anlaşıldığı üzere, Hititler savaştan sonra iki ülkenin savaşmasındaki önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkan Amurru'yu kendi taraflarına geçirdikten sonra, Amurru Kralı Bentešina'yı Hatti'ye götürmüşler ve Amurru tahtından almışlardır.¹²⁹ Anlaşılabileceği üzere, savaş sonrasında Hititler, Suriye üzerindeki politikaları açısından daha başarılı görünürken, Ramses Mısır'da savaşı, muhteşem bir galibiyet gibi göstermek için kendi ülkesinde bir takım politik propogandalar yapmış gibi görünmektedir.

¹²⁹ H.Klengel, *Hattuschili und Ramses*, Mainz am Rhein, 2002, s. 66.

3. KADEŞ SAVAŞI SONRASI HİTİT-MISIR İLİŞKİLERİ

Hatti ve Mısır ülkeleri arasında yapılan savaştan sonra iki ülke arasında önemli bir barışa imza atılmıştır; ardından da yoğun kabul edilebilecek diplomatik ilişkiler gündeme gelmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde, savaştan sonra her iki devletin de durumu incelenerek, hangi etkenlerin iki hükümdarı barış yapmaya ittiği irdelenecektir. Ardından Hitit-Mısır Barışı ele alınarak, barış sonrasında ne gibi ilişkiler kurulduğu konusuna yer verilecektir. Bu ilişkilerin tarihsel açıdan değerlendirilmesindeki en önemli kaynaklar da Hitit ve Mısır hanedanlıkları arasında yapılmış olan diplomatik yazışmalardır. Mısır firavunu ve Hitit Büyük Kralı bu yazışmaların asıl tarafları olsalar da, kraliyet ailesinin diğer üyeleri ya da yüksek rütbeli görevlilerin de diplomatik ilişkiler içerisinde yer aldıkları görülmektedir. Mektuplaşma ile yürütülen bu iletişimin ana teması ise iki imparatorluk arasında barışın sağlanması ve sürdürülmesidir.¹³⁰

Kadeş savaşından sonra Hitit-Mısır ilişkilerinin ne yönde ilerlediği ve savaştan hangi tarafın karlı çıktığını öğrenebilmek için savaşın hemen akabindeki gelişmeleri incelemek yerinde olacaktır. Kadeş Savaşı'ndan Hitit-Mısır barışına kadar olan süreç, Yakın Doğu'nun kaderini de belirlemiştir.

Savaştan sonra Ramses, hükümdarlığının yedinci yılında, bir Suriye seferi hazırlıklarına başlar. Kadeş sonrasında gerek Hititlerin hükümdarlık sahasını Kumidi ve Damascus (Şam) eteklerine kadar genişletmiş olması ve gerekse Güney Suriye

¹³⁰G. Beckman, Hittite Diplomatic Texts, Atlanta-Georgia, 1999, s. 125.

üzerinde kurdukları baskının iyice hissedilir bir hal alması nedeniyle Firavun meseleye doğrudan müdahil olma lüzumu hissetmiş olmalıdır.¹³¹

Ramses, savaştan sonraki sekizinci ve onuncu hükümdarlık yıllarında, Mısır etkisini tekrar Orta Suriye Bölgesi'ne kadar yaymaya çalışmıştır. Seferler sonucunda Kenan ve Ürdün vadisindeki Mısır Gücü tekrar restore edilip Suriye'ye uzaman yollar emniyet altına alınmaya çalışılmıştır. Şam'a ulaşarak Upi kenti Mısır vilayeti haline getirilmiştir.¹³²

Bu durumda ise Hititler karşı saldırıya geçerek bölgede etkin rol üstlenmeye çalışmışlardır. Kargamış kralının komutası altındaki birliklerin çok hızlı bir şekilde koordine edilmesi ile birlikte Hititler bu toprakların kontrolünü yeniden tesis etmiş ve Dapur bölgesinde Doğrudan Firavunla karşı karşıya gelmekten kaçınılarak, firavunun önceki çabalarını bozan bir aksiyon şekli benimsenmiştir.¹³³ Bu gelişme karşısında Ramses vakit geçirmeden, hükümdarlığının X. Yılında yeni bir saldırı başlatmış (MÖ 1269); Nah el-Kelb geçidine bu yeni seferi ölümsüzleştiren bir anıt bıraktıktan sonra Dapur'u yeniden ele geçirmiş ve hükümdarlık sahasını Tunip'e kadar genişleterek, daha sonra Mısır'a geri dönmüştür.¹³⁴

Tam o sırada Hitler harekete geçerek, Suriye topraklarını tekrar kendi egemenlik sahaları içine dahil etmişlerdir. İki rakip arasında yaşanan bu "oyun"un ne kadar sürdüğünü söyleme imkânı bulamamak da, yürütülen strateji Hitit sarayının eski

¹³¹ G. Cavillier, "Le campagne "asiatiche" di Ramesse II dopo la battaglia", *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ititi per la conquista della Siria*, Firenze, 2002 s. 206.

¹³² G. Cavillier, a.g.e., s. 206.

¹³³ G. Cavillier, a.g.e., s. 207.

¹³⁴ G. Cavillier, a.g.e., s. 207.

düşmanıyla açık alanda savaşmak gibi bir niyeti olmadığını kesin olarak ortaya koymaktadır.¹³⁵

Suriye bölgesi üzerinde Mısır bu tarz hakimiyet kurma çabalarına girişmişken Hitit ülkesinde ise kral II. Muvatalli ölmüştür, ilk eşinden olan ve Muvatalli'nin yerine tahta geçebilecek olan bir oğlu yoktur. Bu yüzden taht sırası ikinci eşten doğma, Hitit kurallarına göre tahtta hak sahibi olan ve *pahhurzi* adı verilen çocuğa geçmiştir.¹³⁶ Ve ölmeden önce II. Muvatalli, Urhi-Teşup'u halefi ilan ederek, Hitit tahtının kendisinden sonraki hükümdarını belirlemiştir. Muvatalli'nin oğlu Urhi-Teşup tahta geçtiğinde, Murşili adını alarak Hitit tarihinde III. Murşili olarak anılmaya başlanmıştır.¹³⁷

Urhi-Teşup tahta geçtiği sırada muhtemelen krallıktaki en güçlü adam ve belki de rakibi amcası III. Hattuşilidir. Fakat Hattuşili'nin krallıktaki gücü bir süre sonra Urhi-Teşup'un otoritesini tehdit etmeye başlamış olmalıdır. Dolayısı ile muhtemelen yeni kral bu tehdit karşısında otobiyografisinden anladığımız kadarıyla, Hattuşili'nin otoritesini zayıflatmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Yine otobiyografisinde iddia ettiğine göre III. Hattuşili, Urhi-Teşup'a Kardeşine duyduğu saygıdan dolayı sadık kalmıştır.¹³⁸

III. Hattuşili krallığın kuzeyinde, Hakpiş kentinden hüküm sürmektedir ve aynı zamanda Hitit dünyası için oldukça önemli bir yere sahip olan kutsal Nerik şehri de kendisinin otoritesi altındadır.¹³⁹ Fakat Urhi-Teşup bu şehirleri onun otoritesi

¹³⁵ G. Cavillier, "Le campagne "asiatiche" di Ramesse II dopo la battaglia", *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Firenze, 2002 s. 207

¹³⁶ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 204.

¹³⁷ T. Bryce, a.g.e., s. 204.

¹³⁸ T. Bryce, a.g.e., s. 204.

¹³⁹ S. Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara 2000, s. 139, H. Otten, *Die Apologie Hattusilis III*, (StBoT 24), Weisbaden, 1981.

almak istedikten sonra ilişkiler iyice gerilmiştir ve Hattuşili yeğenine savaş ilan etmiştir. Ve otobiyografisinden öğrendiğimize göre, tanrılar bu savaşta onun yanında olmuşlardır; eğer Hattuşili haklı olmamış olsa, Bir büyük Krala karşı bu savaşı kazanmasının imkânı dahi yoktur.¹⁴⁰

Hattuşili bu mücadeleyi kazandıktan sonra, Urhi-Teşup'u destekçileri ile tekrar bağlantı kurup güçlenemeyecek kadar uzak fakat kontrol altında da tutulabilecek kadar yakın bir yere, Nuhaşše'ye ye sürgün ederek onu bölgedeki birkaç şehrin valiliğine atamıştır böylece bölgede hesap vermek zorunda kalacağı üstleri olacak ve kontrol altında tutulmuş olacaktır.¹⁴¹ Fakat bu durum Urhi-Teşup için bir engel teşkil etmemiştir ve Babilliler ile gizli müzakereler içerisine girmiştir. Bunu yanı sıra Asur kralı I. Salmaneser ile de yazışmıştır. Bu yazışmaların sonuçlarına ya da içeriklerine dair elimizde belgeler bulunmamaktadır lakin bu yazışmaların Hitit tahtını tekrar ele geçirebilmek için kurulmaya çalışılan ittifaklara dair olmaları muhtemeldir. Bu noktada, Urhi Teşup Asurlulardan istediği desteği almış gibi görünmektedir çünkü Asur kralı Salmaneser Hattuşili'ye kendisinin uygun bir Büyük Kral olmadığını aksine gasıp bir kral olduğunu iddia etmiştir.¹⁴² Yeğenin bu yazışmalarını öğrenen Hattuşili onu Kıbrıs'a sürmüştür fakat Urhi-Teşup'un buradan da Mısır'a kaçmış olduğu bilinmektedir. Bunun üzerine Hattuşili II. Ramses'e yeğenin iade edilmesini talep eden bir mektup yazmıştır fakat Ramses bu isteğe olumlu bir cevap vermeyerek kaçağı ülkesine geri yollamamıştır.¹⁴³ Bunun üzerine Hattuşili Babil kralı Kadaşman-Turgu'ya Firavunun işbirliğine yanaşmamasından yakınan bir mektup yazmıştır ve Kadaşman-Turgu III. Hattuşili'yi

¹⁴⁰ S. Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara 2000, s. 139, H. Otten, *Die Apologie Hattusilis III*, (StBoT 24), Weisbaden, 1981.

¹⁴¹ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 205.

¹⁴² T. Bryce, a.g.e., s.205.

¹⁴³ T. Bryce, a.g.e., s. 205.

meşru Hitit Kralı kabul edeceğini ve firavun ile olan diplomatik ilişkilerinde de Hattuşili'nin tarafında olacağını söylemiştir. Bunu Hattuşili'nin Kadaşman-Turgu'nun oğlu Kadaşman-Enlil'e yazdığı mektuptan öğrenmekteyiz:

“Benim düşmanım başka bir ülkeye kaçtı Mısır kralına sığındı. Fakat ben Mısır Kralına ‘düşmanımı bana gönder’ yazdığım zaman o öyle yapmadı. Bu yüzden Mısır kralı ve ben birbirimize hasım olduk ve ben senin babana yazdım: ‘Mısır kralı benim düşmanıma yardım ediyor.’ Bu yüzden senin baban Mısırın elçisi ile olan görüşmeleri kesti.¹⁴⁴

Görüldüğü üzere Urhi-Teşup Mısır’a gitmiş ve bir süre orada bulunmuştur. Fakat bu duruma dair akla gelen en önemli soru ise bu durumun ne zaman gerçekleştiğidir. Kadeş Barışı’ndan önce mi yoksa sonra mı? Araştırmacılar yetersiz belgeler yüzünden bu konuda fikir birliğine varamamışlardır. Ancak anlaşmanın suçluların iadesi maddesinden yola çıkıldığı zaman, eğer Hattuşili'nin bu isteği anlaşma imzalandıktan sonra gerçekleşmiş ise II. Ramses tanrılar önünde barışı ve kardeşliği sürdürmek için yemin etmiş olduğu anlaşma metnine karşı gelmiş olur. Fakat bu durum anlaşma sonuca varmadan önce gerçekleşiyse, anlaşma imzalandıktan sonra Ramses Urhi-Teşup’u Hatti ülkesine iade etmiş midir? Bu sorunun cevabı için anlaşma imzalandıktan sonra Hatti ve Mısır ülkeleri arasında gerçekleşmiş olan yazışmaları incelemek gerekmektedir. Bir sonraki bölümde daha detaylıca incelenecek olan ve Puduhepa ile Ramses arasında Hitit-Mısır barışından sonra gerçekleşen bir yazışmada Urhi-Teşup’tan bahsedildiğini görmekteyiz.

“Şu an sana onu [veremiyorum] Hatti’nin deposunu biliyorsun kardeşim. [Onun] yanmış bir yapı [olduğunu] [bilmiyor muyum]? Ve Urhi-Teşup geriye kalan ne varsa

¹⁴⁴ KBo1. 10 ve KUB 3.72 öy. 55-75. (CTH 172) G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia, 1999, s. 141.

hepsini Büyük tanrıya verdi. Urhi-Tešup orada olduğuna göre böyle olup olmadığını ona sor.”¹⁴⁵

Hititli bir prensesin II. Ramses ile anlaşmadan sonraki yıllarda gerçekleşmiş olan evliliği üzerine yapılan yazışmada, Hitit Kraliçesi Puduhepa'nın Urhi-Tešup'un hala Mısır ülkesinde olduğunu iddia ettiği ve Urhi-Tešup'un henüz Hitit ülkesi tarafından ele geçirilememiş olduğu görülmektedir.

Bir başka mektupta ise Ramses ve Hattušili arasında şöyle bir yazışma geçmektedir:

“ Büyük Kral, Mısır Kralı piyadelerini ve arabalarını kullanmalıdır ve altınını gümüşünü bakırını ve eşyalarını Urhi-Tešup'u Mısır'a getirmek için sarf etmelidir. O onun Hatti'ye savaş açacak kadar güçlenmesine izin vermemelidir. ”¹⁴⁶

Aslına bakıldığında Hattušili burada Hitit- Mısır barışının daha sonra detaylıca değineceğimiz şartlarına pekte ters düşmeyen bir istekte bulunmuştur.

II. Ramses ve Kupanta-Kurunta arasında geçen bu mektuptan anlaşıldığı kadarı ile bu konu Hatti ve Mısır arasında çözülememiş gibi görünür de Ramses mektupta Hatti kralı ile arasında herhangi bir sıkıntı olmadığını ve kendisi ile kardeşlik ilişkisinde olmaktan da mutluluk duyduğunu dile getirmiştir.¹⁴⁷

Ayrıca başka tablet fragmanlarından Hattušili-Ramses-Puduhepa üçgeninde Urhi-Tešup'a ve nerede olabileceğine dair başka yazışmaların geçtiği anlaşılmaktadır; fakat bu tabletler fazla zarar görmüş oldukları için detaylara hâkim

¹⁴⁵KUB 21. 38 ö.y. 7-14. (CTH176) G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia, 1999, s. 131-135. ÄHK 105: E.Edel, *Die Ägyptische-hethitische Korrespondenz aus Boghazköi*, Opladen, 1994, s. 216-223.

¹⁴⁶Ramses'in Kupanta Kurunta'ya yazdığı bir mektuptan bir parça. Bu mektupta Ramses Hattušili ile aralarında geçen yazışmayı aktarıyor. KBo 1.24 +KUB 3.23+ KUB 3.84 ö.y. 14-27, (CTH 166), G. Beckman, a.g.e., s. 130-131. E.Edel, *Die Ägyptische-hethitische Korrespondenz aus Boghazköi*, Opladen, 1994, s.74-77.

¹⁴⁷ G. Beckman, a.g.e., s. 130-131.

olunamamaktadır.¹⁴⁸ T. Bryce'a göre bu mektuplaşmalar genel olarak Urhi-Tešhup'un nerede olabileceği ile ilgilidir. Mektuplarda Ramses Urhi-Tešhup'un Hitit topraklarına kaçmış olabileceğini söyler ve Hattušili'nin oğlu Nerikaili ile kaçağın bulunması için işbirliği içerisinde oldukları ve onun bulunabilmesi için kendisinin elinden geleni yaptığını iddia etmektedir.¹⁴⁹

Yukarıda da bahsedildiği üzere III. Hattušili tahta geçtiği sıralarda tahtını tehdit eden önemli bir düşman olan Urhi-Tešup ile karşı karşıyaydı. Bunun dışında da Asur kralının da iddia da bulunduğu gibi bazı hükümdarlar tarafından gasıp bir kral olarak kabul edilmekteydi. Dolayısı ile uluslar arası arenada kabul görebilmek için önemli adımlar atmalıydı bu adımlardan en önemlisi ise Kadeş Savaşı'ndan yıllar sonra Mısır- ve Hitit ülkeleri arasındaki düşmanlığı sona erdirerek ona istediği meşruiyeti sağlayan Hitit-Mısır barışına imza atmak olmuştur.

3.1. Hitit-Mısır Barışı

Bölgedeki hareketlilik, Hitit-Mısır Barışı'yla son bulmuş gibi görünmektedir ve barış mutabakatından sonraki kaynaklarda da, Suriye bölgesinde Mısır'ın sebep olduğu herhangi bir ayaklanmadan bahsedilmez. Anlaşıldığı kadarıyla, antlaşmadan sonra Mısır, Suriye'deki ayaklanmalara destek vermemiştir.¹⁵⁰

I. Šuppiluliuma zamanına kadar nispeten daha dostane sayılabilecek ilişkiler daha önce bahsi geçmiş olduğu üzere I. Šuppiluliuma'nın oğlu Zannanza'nın kraliçe ile evlenmek üzere Mısır'a giderken öldürülmesi ile ilişkiler iyice gerilmeye başlamıştır.

¹⁴⁸ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York 2003, s.208.

¹⁴⁹ T. Bryce, a.g.e., s. 208-209.

¹⁵⁰ M. Alpaslan, II. Muvattalı ve Dönemi (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2007. s. 144.

II. Muvatalli zamanında doruk noktasına çıkan bu rekabet, Kadeş Savaşı ile sonlanmıştır. Bu savaş aslında Hitit tarafı için bir ölçüde galibiyet sayılabilse de II. Ramses'in savaş sonrasında yine Suriye bölgesine birtakım seferler düzenlediği bilinmektedir.¹⁵¹ Durum III. Hattuşili'nin hükümdarlığı boyunca da pek değişmemiştir. Fakat tahtı III. Murşili'den ele geçirmiş olan III. Hattuşili gasıp bir kral olarak hükümdarlığını resmileştirmek için uluslar arası ilişkilerinde biraz daha ılımlı görünmektedir.¹⁵² Anlaşmayı detaylıca incelemeden önce her iki ülkenin de anlaşmanın yapıldığı yıllardaki durumları ve anlaşmayı hangi motivasyon ile yapmış oldukları incelenmelidir.

Bu anlaşma her iki taraf içinde mevcut durumun tanınması için önemliydi.¹⁵³ Antlaşma ile on yıllardır süren çatışma ortamının sonlandırılması kararlaştırılmış ve o tarihte iki devletin egemenliği altındaki toprak bütünlüğün muhafazası garanti altına alınmıştır.¹⁵⁴ Bu noktada iki ülke arasındaki sınırı belirlemeye yönelik herhangi bir tanımlama yapılmamış, mevcut statüko kabul edilmiş; bu yüzden Mısır Amurru ve Kuzey Suriye toprakları üzerindeki emellerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁵

Anlaşma esnasında Mısır Ülkesi'nin durumu kısaca değerlendirilir ise; Ramses ülkesinin batısında Libya'dan gelen akınlar ile problem yaşamaktaydı yani en önemli endişesi anavatanındaki güvenliği sağlamaktı bunun yanı sıra, Şam

¹⁵¹ D. Sürenhagen, "Forerunners of Hattusili-Ramesses Treaty", *BMSAES*, (online Dergi) Ekim 2006, 6. Sayı, s.59.

¹⁵² D. Sürenhagen, a.g.e., s. 59.

¹⁵³ T. Bryce, "The 'Eternal Treaty' from the Hittite Perspective", *BMSAES*, (Online Dergi), Ekim 2006, sayı 6, s. 3.

¹⁵⁴ G. Rosati, "La pace egizio-ittita: Hattusili e Ramesse definiscono la pace", *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Floransa, 2002 s. 216.

¹⁵⁵ G. Rosati, a.g.e., s. 216.

bölgesinde yer alan Suriye-Filistin alanlarını elinde tutmaya çabalamaktaydı.¹⁵⁶ Ayrıca, hükümdarlığının en başından itibaren giriştiği büyük bir yapı projesi vardı ve etki alanı içerisinde olan bölgelerde savaşmaktansa ticaret yolu ile gelir elde etmek daha avantajlıydı.¹⁵⁷ Öte yandan uzun zamandır yapılmamış olan askeri seferler yerine düşmanları ile büyük bir barışa imza atmak, onların kendisine boyun eğdiklerini söylemek iyi bir politik propaganda da olabilirdi.¹⁵⁸

Hitit tarafından bakıldığında ise, Hattuşili'nin Suriye üzerinde ki topraklarını genişletmek gibi bir çabasının söz konusu olmadığı görülmektedir çünkü ülkenin batısında, bir takım isyanlar vardır, kuzeyde ise Kaška problemi baş göstermiştir.¹⁵⁹ Doğuda ise artan şekilde daha saldırgan politikalar yürütmekte olan Asur devleti vardır. Asur devleti savaştan sonraki karışık geçiş döneminden faydalanarak Mitanni krallığından geride kalan Hanigalbat'ı ele geçirmiş ve Hitit devleti için ciddi bir tehdit haline gelmiştir.¹⁶⁰ Ayrıca Daha önce detaylıca bahsedildiği üzere Hattuşili'nin tahtı için büyük risk oluşturan Urhi-Teşup meselesi ise çözüme kavuşturulmuş değildir. İşte her iki devlet açısından böyle bir ortamda iki ülke arasındaki barışın sağlanması, birçok problemin çözüme kavuşmasının yanı sıra Yakın Doğu'da güçlü bir müttefik elde etmek anlamına da gelmektedir.

Hattuşili ve Ramses arasında yapılan Hitit-Mısır Barışı'nın şimdiye kadar bilinen iki ana kaynağı vardır. Kaynaklardan ilki, Karnak'taki Amun tapınağının ve

¹⁵⁶ T. Bryce, "The 'Eternal Treaty' from the Hittite Perspective", *BMSAES*, (Online Dergi), Ekim 2006, sayı 6, s.3.

¹⁵⁷ Ramsesin Yapı projesi hakkında detaylı bilgi için bkn. K.Kitchen, "Pharaoh Ramesses II and His Times", *Civilisations of the Ancient Near East*, New York, 1995, 763-774.

¹⁵⁸ T. Bryce, "The 'Eternal Treaty' from the Hittite Perspective", *BMSAES*, (Online Dergi)Ekim 2006, sayı 6, s.3.

¹⁵⁹ T. Bryce, a.g.e., s.3.

¹⁶⁰ O. Goelet, Jr.- B.A. Levine, "Making Peace in Heaven and Earth: Religious and Legal aspects of Treaty Between Rameses II and Hattuşili III", *Boundaries of the Ancient Near Eastern World A Tribute to Cyrus H. Gordon*, Sheffield, 1998, s.255-256.

Ramesseum'un duvarlarında kazınmış olan hiyeroglif yazılı metindir. İkincisi ise, Hattuša'da bulunan Akadça, çivi yazılı fragmanlardır. Her iki versiyonu da günümüze ulaşmayı başaranmış söz konusu anlaşma metni, gerçekte iki büyük güç arasında "eşit şartlarda" imzalanmış tarihteki ilk "uluslararası" anlaşma niteliğindedir.¹⁶¹ Anlaşma metinlerinden ilki Ramesseum'da, yer almaktadır. Ramses'in kolosal heykeli ile pilonun güney kulesi bugün büyük ölçüde yıkık durumda olduğu için, yazıttan geriye kalanlar çok parçalı ve zarar görmüş durumdadır diğer metin ise Karnak tapınağında, "Güney propylaeumu"nun (tapınak girişi) ilk avlusunun batı dış duvarında anlaşmanın ikinci ve daha tam bir kopyası bulunmaktadır.¹⁶²

Mısır eserlerinden günümüze ulaşan versiyonda karşımıza çıkan en mühim noktalardan biri, metnin anlaşmanın gerçekleştirildiği tarihe dair net bir tarih içeriyor olmasıdır.

Ramses hükümdarlığının 21. yılında Peret mevsiminin ilk ayının 21. Günü başkent Pi-Ramesses'tedir.¹⁶³ Resmi Mısır elçileri ile iki Hitit ve bir Kargamış ülkesi elçisinden oluşan bir delegasyon beraberinde getirdikleri hediyeler ile birlikte kralın huzuruna çıkarak Hitit Büyük Kralı III. Hattuşili ile Mısır kralı arasında imzalanan barış anlaşmasının bir belgesi olan Bronz tablet parçasını firavuna ulaştırmışlardır.¹⁶⁴ Bu konuda iki Kralın yazışmaları da günümüze gelmiş belgeler arasındadır.

¹⁶¹ G. Rosati, "La pace egizio-ittita: Hattusili e Ram esse definiscono la pace", *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Floransa, 2002, s.216.

¹⁶² G. Rosati, a.g.e., s. 216.

¹⁶³ G. Rosati, a.g.e., s. 216.

¹⁶⁴ J. Mynářová, "Lost in Translation. An Egyptological Perspective on the Egyptian-Hittite Treaties" *ANM* 35/2, 2014, s. 5. G. Rosati, a.g.e., s. 216.

“ Kardeşim için gümüş tableti hazırlattım. Ve ona önderdim, sen de gümüş tableti hazırlat ve bana gönder, onların Hatti Ülkesi’nin tanrıları ile Mısır Ülkesi’nin tanrılarının önüne koyalım”¹⁶⁵

II. Ramses yazdığı mektubunda Hattuşili’nin kendisine böyle yazdığını söyleyerek, tableti gerektiği gibi tanrıların önüne koyduğunu, kendisi’nin de böyle gümüş bir tablet hazırlatarak Hatti’ye göndereceğini bildirir.¹⁶⁶

Antlaşmanın Mısır dilindeki versiyonu III. Hattuşli tarafından gönderilmiş gümüş tablet üzerindeki yazıtın tercümesini teşkil ettiği için, bu metnin Hitit kralının “bakış açısını” yansıtan bir metin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁶⁷

Dönemin diploması diline uygun olarak Akad dilinde kaleme alınmış olan antlaşmanın bir diğer versiyonu ise başkent Hattuşa arşivinde üç parça halinde gün ışığına çıkarılmıştır. Bu versiyonun Firavun II. Ramses tarafından Akadça olarak gönderilen metnin Hitit diline tercüme edilmiş hali olduğu düşünülmektedir.¹⁶⁸ Bu vesika hiç şüphe yok ki Mısır ve Akad dilleri arasındaki linguistik geçişlerin anlaşılması noktasında önemli problemlere neden olmuştur.¹⁶⁹

¹⁶⁵ KBo 28.1, öy.1-3 (CTH 161), ÄHK 4, S.Alp, *Hitit’lerin Mektuplaşmaları*, İstanbul, 2001, s. 12-15.

¹⁶⁶ KBo 28.1, öy. 10-12, (CTH 161), ÄHK 4, S. Alp, S.Alp, *Hitit’lerin Mektuplaşmaları*, İstanbul, 2001, s.12-15.

¹⁶⁷ A.M. Povlani, “Trattative Diplomatiche e Conclusioni Della Pace Eterna”, *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Floransa, 2002, s. 212.

¹⁶⁸ O. Goelet, Jr.- B.A. Levine, “Making Peace in Heaven and Earth: Religious and Legal aspects of Treaty Between Rameses II and Hattuşili III” *Boundaries of the Ancient Near Eastern World A Tribute to Cyrus H. Gordon*, Sheffield, 1998, s.278.

¹⁶⁹ J. Mynářová, ‘Lost in Translation. An Egyptological Perspective on the Egyptian-Hittite Treaties’ *ANM* 35/2, Prag, 2014, s. 5.

Söz konusu güçlükleri antlaşmanın yapıldığı kontekstteki mevcut politik ideolojinin çok daha derinden anlaşılabilmesi için göz önünde bulundurma zarureti bulunmaktadır.¹⁷⁰

Antlaşma Hititlerin Eski Krallık çağının sonunda dâhil olduğu devletlerarası ilişkilerin kodlandığı bir sistemin diplomatik gereçlerden biri olduğuna şüphe yoktur öte yandan bu anlaşmayı Firavunun ideolojisine tümüyle yabancı rutin bir uygulama olarak tanımlamak ise yanlış olmayacaktır.¹⁷¹

Antlaşma metni aslında imza altına alınmış tek taraflı bir metinden çok, antlaşmanın her biri tarafı için “kişileştirilmiş” unsurlar içeren birbiriyle uyumlu iki antlaşmadan oluşmaktadır.¹⁷² Buna göre metin tarafların karşılıklı olarak anlaşmadan her iki tarafında aşağı yukarı eşit olarak faydalandığını göstermektedir.¹⁷³

Metnin yapısını tüm hatlarıyla ortaya koymak mümkündür: buna göre metin iki taraflı belgenin kaleme alınma gerekçesi ile o tarihe kadar ki geçmiş hadiselerin betimlendiği bir giriş kısmı ile başlamaktadır. Bu bölümü bir dizi yaptırımın yer aldığı bir başka bölüm takip eder. Metin, antlaşmanın şahitleri ve antlaşmanın koruyucuları olarak tanımlanan tanrıların isimlerinin bir listesi ile anlaşma şartlarını çiğnemek zorunda kalan tarafın lanetlendiği ve ilgili anlaşmaya saygı gösteren

¹⁷⁰ A.M. Povlani, “Trattative Diplomatiche e Conclusioni Della Pace Eterna”, *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Floransa, 2002, s. 212.

¹⁷¹ A.M. Povlani, a.g.e. s. 212.

¹⁷² G. Rosati, “La pace egizio-ittita: Hattusili e Ram esse definiscono la pace”, *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Floransa, 2002, s.216.

¹⁷³ O. Goelet, Jr.- B.A. Levine, “Making Peace in Heaven and Earth: Religious and Legal aspects of Treaty Between Rameses II and Hattuşili III” *Boundaries of the ancient Near Eastern World A Tribute to Cyrus H. Gordon*, Sheffield, 1998 s.275.

tarafın iyiliğinin güvence altına alındığı söylemleri içeren bir bölüm ile sona ermektedir.¹⁷⁴

Anlaşmanın giriş kısmında, anlaşmaya imza koyan taraflar unvanları ile birlikte belirtilmiştir: Mısır'da bulunan metinde Hattuşili, Hatti'nin Büyük kralı olarak telaffuz edilirken, Hattuša'da bulunan metinde Ramses Mısır'ın Büyük kralı unvanı ile birlikte karşımıza çıkmaktadır; bu da anlaşmaya imza koyan taraflardan her birinin diğerinin eylemini kabul ettiğini de açıkça ortaya koyan bir durumdur.¹⁷⁵

Metnin önsöz kısmında bu tipte bilgilerin verilmesi tesadüf eseri olmayıp, Hitit kralının meşruiyetinin onaylanması ile ilgilendiğinin açık bir göstergesidir. Anlaşmadan hemen sonraki dönemde de II. Ramses bir mektubunda Hattuşili'yi "Büyük Kral" olarak tanımlanmıştır. Firavunun Mira ülkesinin kralına yazmış olduğu bir mektupta¹⁷⁶ "Büyük Kral" statüsünün tanınması ile ilişkili bir mevzudan bahsedilirken, bir başka mektupta ise kendisine bir vasal gibi davranılıyor olmasından şikayet eden Hitit kralına "erkek kardeş" oldukları vurgulanması yapılmıştır.¹⁷⁷

Anlaşmanın bir diğer maddesinde ise, iki kralın oğullarının ve onların oğullarının ebediyete kadar yararlanacağı sürekli bir barış ve kardeşlik ortamı

¹⁷⁴ S.Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara, 2002, s. 115-119. KUB 3.21, 3.120, 3.11, 48.73, KBo 28.115, 1.17, 1.25. (CTH 91) Detaylı bilgi için bkn. : E. Edel, *Der Vertrag zwischen Ramesses II. von Ägypten und Hattušili III. von Hatti*, Berlin, 1997.

¹⁷⁵ G. Rosati, "La pace egizio-ittita: Hattusili e Ramesse definiscono la pace", *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Floransa, 2002, s. 216-217.

¹⁷⁶ KBo 1.24+ KUB 3.23+ KUB 3.84,(CTH166), G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia, 1999, s. 130-131.

¹⁷⁷ A.M. Povlani, "Trattative Diplomatiche e Conclusione Della Pace Eterna", *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Floransa, 2002, s. 212.

teminat altına alınmıştır.¹⁷⁸ Yalnızca metnin “Hitit” versiyonunda Hattuşili’nin bu ilk maddeye tarihsel bir eklemede bulunduğu görülmektedir. Muvatalli’den sonra kendisinin tahta çıktığı ifade edilse de, III. Murşili dönemi ve bu kralın tahttan indirilişinden bahsedilmemektedir.¹⁷⁹ Metnin diğer versiyonunda ise bu bölüme karşılık gelen herhangi bir satır yoktur. Bu durum muhtemelen Mısır devletinin başında herhangi bir hükümdarlık değişikliğinin yaşanmamış olmasından kaynaklanmış olabilir.¹⁸⁰

Metnin daha sonraki bölümünde karşılıklı saldırmazlıktan, Daha önce yapılmış olan anlaşmaların yeniden teyit edilmesinden, dıştan ve içten gelebilecek tehditler karşısında müşterek hareket edilmesinden, Hattuşili’den sonra tahta geçecek oğullarının desteklenmesinden ve düşük veya yüksek rütbeli kaçakların iadesinden sırasıyla bahsedilmektedir.¹⁸¹

Edel Anlaşmayı şu şekilde bölümlere ayırmıştır. İfadesine göre, anlaşmanın amacı taraflar arasında dónsuza dek kardeşliği ve barışı temsil etmektir. Anlaşma; Genel dostluk açıklaması, Karşılıklı saldırmazlık yemini, iç ve dış tehditler karşısında ittifak, Hitit tahtında tahta geçiş sırasının garantilenmesi şeklinde bölümlere ayrılabilir.¹⁸² Tüm anlaşma genel olarak bir karşılıklılık belirtse de tahta

¹⁷⁸ S.Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara, 2002, s. 115-119. CTH 91. KUB 3.21, 3.120, 3.11, 48.73, KBo 28.115, 1.17, 1.25. Detaylı bilgi için bkn. : E. Edel, *Der Vertrag zwischen Ramesses II. von Ägypten und Hattuşili III. von Hatti*, Berlin, 1997.

¹⁷⁹ G. Rosati, “La pace egizio-ittita: Hattusili e Ramesse definiscono la pace”, *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Floransa, 2002, s. 217.

¹⁸⁰ G. Rosati, a.g.e., s. 217.

¹⁸¹ S.Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara, 2002, s. 115-119. KUB 3.21, 3.120, 3.11, 48.73, KBo 28.115, 1.17, 1.25. (CTH 91) Detaylı bilgi için bkn. : E. Edel, *Der Vertrag zwischen Ramesses II. von Ägypten und Hattuşili III. von Hatti*, Berlin, 1997.

¹⁸² E. Edel, a.g.e., s. 85.

geçme konusunda Mısır'ın bir talebinin olmayışı E. Edel tarafından Ramses'in böyle bir konuyu pek de önemsemediği yönünde yorumlanmıştır.¹⁸³

Bunlara ek olarak metnin ilgili kısmında iki ülkenin kaçaklarının geri iadesi ile ilişkili bir düzenlemeden bahseden bir paragraf mevcuttur. Sığınma talep eden kimseler ile kaçakların karşılıklı iadesini konu alan antlaşma maddeleri oldukça net bir dille belirtilmiştir. Metnin bu kısmında doğal olarak III. Hattuşili tarafından tahttan indirildikten sonra Mısır'a kaçtığı düşünülen Muvatalli'nin veliahtı Urhi-Teşub akıllara gelmektedir.

Anlaşmanın mevcut nüshaları bu noktada farklılık göstermektedir. Nüshalardan birinde Mısır'dan kaçıp, Hatti'ye sığınma talep edenlerden söz edilirken, diğer nüshada tam tersi bir durum söz konusudur; yani Hatti'den kaçıp Mısır tarafından kabul edilmeyi bekleyenlerin durumu ele alınmıştır.¹⁸⁴ Ayrıca sosyal hiyerarşiler arasında belirgin bir ayrım yapıldığı da göze çarpmaktadır. Bir tarafta iki ülkenin sınırları içinde bulunan kent ve kasabalar, yani topluluklar ve “büyük” adamların durumu ele alınırken, diğer taraftan vaktiyle başka birinin hizmetine girmek için kaçmış “tanınmayan bir veya iki adam”ın durumu masaya yatırılmıştır; kural her durumda aynıdır, kaçakların kabul edilmeyip ait oldukları ülkeye tekrar geri gönderilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸⁵

Taraflardan birinin gerektiğinde karşılıklı olarak bir diğerine destek vermesine ilişkin bir antlaşma maddesi de mevcuttur. Hükümdarlardan birinin krallığını tehlikeye düşüren bir iç ayaklanma veya başka bir ülkenin saldırısı

¹⁸³ E. Edel, *Der Vertrag zwischen Ramesses II. von Ägypten und Hattuşili III. von Hatti*, Berlin, 1997, s. 85.

¹⁸⁴ G. Rosati, “La pace egizio-ittita: Hattusili e Ramesse definiscono la pace”, *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Floransa, 2002 s. 217-218.

¹⁸⁵ G. Rosati, a.g.e., s. 217-218.

karşısında yardım talep edilmesi durumunda bir diğerinin doğrudan müdahalesini veya askeri birlik göndermesini teminat altına almıştır.

İyi korunmamış durumdaki bir başka antlaşma maddesinde ise veraset ile ilgili konulardan bahsedilmektedir. Bu maddede üstü kapalı olarak Hattuşili sonrasında taht üzerindeki veraset durumundan bahsedilmiştir. Ramses bu noktada kralın arzusuna göre hareket edeceğini garanti etmektedir. Bu, söz konusu iki versiyon arasındaki bir diğer farklılıktır.¹⁸⁶

Metnin içeriğinden sonra, hiyeroglif versiyon doğrudan nihai resmi formüllerin telaffuz edildiği kısma, daha doğrusu anlaşılmaya şahitlik eden tanrıların, iki ülkenin ve bütün evrene ait öğelerin sıralandığı bir listeye geçmektedir. İki ülkenin panteonu imza altına koyulan sözleri tutmayanları şiddetli bir şekilde cezalandıracak, sözüne sadık kalanları ise sağlık ve esenlikle ödüllendirecektir.¹⁸⁷

Mısır nüshasına Hattuşa'da bulunan nüshadan biraz daha farklı olarak, bir “kolofon” kısmı eklenmiştir. Bu bölümde Hititli elçiler tarafından getirilen gümüş tablete ilişkin detaylı bir betimleme kaleme alınmıştır. (Ramses anlaşmanın kendine ait nüshasını benzer bir materyal üzerinde kaleme almak mecburiyetinde kalmış olsa da, bu tür bir objenin Mısırın aşına olmadığı bir şey olduğunu ifade etmek gerekmektedir.)¹⁸⁸

¹⁸⁶ E. Edel, *Der Vertrag zwischen Ramesses II. von Ägypten und Hattuşili III. von Hatti*, Berlin, 1997, s. 85.

¹⁸⁷ S.Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara, 2002, s. 115-119. KUB 3.21, 3.120, 3.11, 48.73, KBo 28.115, 1.17, 1.25. (CTH 91). Detaylı bilgi için bkn. : E. Edel, *Der Vertrag zwischen Ramesses II. von Ägypten und Hattuşili III. von Hatti*, Berlin, 1997.

¹⁸⁸ E. Edel, E. Edel, *Der Vertrag zwischen Ramesses II. von Ägypten und Hattuşili III. von Hatti*, Berlin, 1997, s. 22.

Orijinal metni her durumda hassas bir şekilde ele alma zarureti vardır: Sondaki mühür betimlemesi ile başlangıç ve ek kısmı içeren “çerçeve” metin dışında, orijinal metinde seçilen belirli sözcük ve ifade kalıpları ilk bakışta söz konusu vesikanın Akadça’dan Mısır diline uyarlanmış “yabancı” bir metin olduğunu düşündürmektedir.¹⁸⁹ Ramses’in Hattuša’ya göndermiş olduğu versiyon da çok büyük olasılıkla Akkadça idi. Hem 18. hanedanlık döneminde kullanılan diplomatik yazışma dilinin Akkadça olması hem de Hattuša tabletindeki metnin çok sayıda hata ve yanlış ifade içermesi bu şekilde bir değerlendirme yapılmasına neden olmuştur.¹⁹⁰ Anlaşma metninde karşılaşılan kusurları, metni kendi dilinde kaleme almayan birinin ilgili yazım dili üzerindeki hâkimiyet eksikliği ile açıklamak mümkündür, bu hususta metni kaleme alan yazmanın ayrıca Mısır diline özgü ifade kalıplarını kullanmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır.¹⁹¹

Daha önce de ifade edildiği gibi anlaşma maddeleri çift taraflı bir formda telaffuz edilmiştir; ancak Ramses’in Hattuşili ile paylaşmadığı bir vaadi daha söz konusudur. Hattuşili’nin kendisinden sonraki veraset işlemlerinin uygun bir şekilde gerçekleşmesi ile çok yakından alakadar olduğu anlaşılmaktadır; anlaşıldığı kadarıyla bu duruma mani herhangi bir durumun ortaya çıkması durumunda Ramses’in olaya müdahil olma hakkı bulunuyordu.¹⁹² Bunun için yeteri kadar gerekçe söz konusuydu. Tahttan indirilen Urhi-Teşup hala Mısır’da bulunuyordu. Bu hususta devrik kralın orada bulunduğu müddet zarfında bir takım teşebbüslerde

¹⁸⁹ G. Rosati, “La pace egizio-ittita: Hattusili e Ramesse definiscono la pace”, *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Floransa, 2002, s.219.

¹⁹⁰ Detaylı bilgi için bkn. O. Golet, Jr.- B.A. Levine, “Making Peace in Heaven and Earth: Religious and Legal aspects of Treaty Between Rameses II and Hattuşili III”, *Boundaries of the ancient Near Eastern World A Tribute to Cyrus H. Gordon*, Sheffield, 1998. J. Mynářová, “Lost in Translation. An Egyptological Perspective on the Egyptian-Hittite Treaties” *ANM* 35/2, Prag, 2014.

¹⁹¹ A. Spalinger, Considerations on the Hittite Treaty between Egypt and Hatti, SAK 9, Hamburg, 1981. 299-358.

¹⁹² Detaylı bilgi için bkn. A. Spalinger, a.g.e., s. 299-358.

bulunduğunu gösteren herhangi bir dokümanın günümüze ulaşmadığının özellikle altını çizmek gerekir. Bu şahıs kendi adına herhangi bir girişimde bulunmamış olsa bile, Hitit kralının karşı tarafın intikam almasından korkmuş olması pek ala mümkündür. Antlaşma metninde Hattuşili burada her ne kadar bir barış antlaşması söz konusu olsa da kendisinin Muvatalli'nin “meşru” varisi olduğunun altını özellikle çizmek istemiştir. Mısır ve Hatti barış yapılması konusunda birlikte hareket etmiş olsalar da, Hattuşili'nin Büyük Ramses'e çok daha fazla koşul öne sürme imkânı bulunduğu unutulmamalıdır.¹⁹³

3.1.1. Hitit-Mısır Barış Metni

Metnin Boğazköy'de ele geçen kil tablet üzerindeki kopyası şöyledir:

“ § 1. Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Riamaş[eša mai-]amana ile kardeşi Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral Hattuşili arasında [Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi] arasındaki barış ve kardeşliği aralarında sonsuza dek kurmak için [yaptıkları gümüş tablet üzerindeki] antlaşma.

Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Minpahtariya'nın torunu, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Minmuariya'nın oğlu, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, bütün ülkelerin kahramanı Riamašeša mai-amana (Ramses), Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Šuppiluliuma'nın torunu, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Murşili'nin oğlu, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Hattuşili'ye şöyle der:

¹⁹³ G. Rosati, “La pace egizio-ittita: Hattusili e Ramesse definiscono la pace”, *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Floransa, 2002, s.219.

İşte, ben şimdi Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi arasındaki iyi barışı ve iyi kardeşliği sonsuza dek kurmak için aramızda [iyi] kardeşliği ve iyi barışı sonsuza dek kurdum.

§ 2. Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral ile Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral arasındaki ilişkide tanrı ezelden beri bir antlaşma ile aralarında düşmanlık çıkmasına sonsuza dek izin vermez. İşte Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ramses [Güneş Tanrısı i]le Fırtına Tanrısı'nın Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasında ezelden beri kurdukları ilişkiyi aralarında hiçbir zaman düşmanlık çıkmaması için (yeniden) kurdu.

§ 3. Şimdi [Mısır] ülkesinin kralı, Büyük Kral Ramses, kardeşi Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral, [Hattušili] ile bu [günden itibaren] gümüş bir tablet üzerinde [bir antlaşma ile] aramızda daima barış ve iyi kardeşlik için ilişki kurdu. O, benimle kardeş oldu <ve benimle barış yaptı>; ben de onunla kardeş oldum ve onunla sons[uza dek] barış yaptım. [İşte, bi]z birlik olduk; kardeşlik ve barış <ilişkimiz güzeldir>; Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasındaki eski kardeşlikten ve <eski> barıştan da daha güzeldir. İşte Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Ramses, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral [Hattušili] ile iyi barış ve iyi kardeşlik içindedir. İşte, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ramses'in çocukları da Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattušili'nin çocukları ile sonsuza dek barış içinde ve kadre[ş olacaklar.] Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi de aramızdaki kardeşlik ve barış ilişkimize uygun olarak sonsuza dek barış içinde ve kardeş olacaklar.

§ 4. Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ramses Hatti ülkesine ondan bir şey almak için hiçbir zaman saldırmayacak! Hatti ülkesinin kralı, Büyük kral Hattuišili ve Mısır ülkesine ondan [bir şey] almak için hiçbir zaman saldırmayacak!

§ 5. İşte, Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı'nın Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi için sonsuza dek saptadıkları düzeni ve aralarında düşmanlığa izin vermeyen barışı ve kardeşliği, işte Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Ramses'e barışı korumak için bugünden itibaren yeniden başlattı.

İşte, Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi barış içindedirler ve sonsuza dek kardeş oldular.

§ 6. Eğer dışarıdan bir düşman Hatti ülkesine saldırırsa ve [Hatti] ülkesinin kralı Hattuşil[i] bana şöyle yazarsa: “Ona karşı bana yardıma gel!”, Mısır ülkesinin kralı Büyük Kral Ramses, askerlerini ve (savaş) arabalarını gönderecek ve [düşmanını] ezecek ve Hatti ülkesini [h]oşnut edecek!

§ 7. Eğer Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, Hattuşili ona karşı başkaldırdıkları için kendi tebaasına kızarsa ve sen Mısır ülkesinin kralı, büyük Kral Ramses'e bunun için yazarsan, Ramses askerlerini ve (savaş) arabalarını gönderecek ve kızdığı herkesi yok edecek!

§ 8. Eğer dışarıdan bir düşman Mısır ülkesine saldırırsa ve kardeşin Mısır [ülk]esinin [kr]alı Ramses, kardeşi Hatti ülkesinin kralı Hattuşili'ye şöyle yazarsa: “Ona karşı yardıma gel!”, Hatti ülkesinin [kra]lı Hattu[şili] askerlerini ve (savaş) arabalarını gönderecek ve düşmanımı ezecek!

§ 9. Eğer Mısır ülkesinin [kra]lı Ramses ona karşı suç işlediklerinden kendi tebaasına kızarsa ve ben Mısır ülkesinin kralı, (Büyük kral), kardeşim Hattuşili'ye bu nedenle yazarsam, Hat[ti ülkesinin kralı Büyük Kral] kardeşim Hattuşil[i] askerlerini ve (savaş) arabalarını göndersin <ve> kızdı[klarının hepsini yok etsin!]

§ 10. İşte, Hatti ülkesinin kralı Hattušili'nin oğlu, babası Hattušili'nin yerinde Hatti ülkesinin kralı Hattušili'nin uzun yıllarından sonra Hat[ti] ülkesinin krallığını yapsın! Eğer Hatti ülkesinin çocu[kları] ona karşı suç işlerlerse, Ramses askerlerini ve (savaş) arabalarını <ona yardıma> göndersin <ve> onu hoşnut etsin!

§ 11. [Eğer] H[atti] ülkesinden [bir büyük (kişi)] kaçarsa, ya da Hatti ülkesinin kralının ülkelerinden bir kent [Mısır ülkesinin kra]lı, Büyük Kral Ramses'e [gelirse, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ra]mses onu tutsun ve [onu efendisi Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattušili'ye] ver[sin!].

§ 12. [Eğ]e[r (Hatti ülkesinden) bir adam gelir, [ya da tanınmayan] iki [adam Ramses'e gelirler ve ona hizmet etmek isterlerse, R]amses onları tutsun [ve onları Hat]ti [ülkesinin kralı H]attušili'nin eline(versin!).

§ 13. Eğ[er Mısır ülkesinden bir büyük (kişi) kaçarsa ve Amurru ülkesine giderse, ya] da bir kent [Amurru kralına] gid[erse, Amurru kralı Bentešina onu yakalasın ve] onu efendi[si] Hat[ti] ülkesinin kralına getirsin, [ve Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattušili onu] Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, [Ram]ses'e [getirsin!].

§ 14. [Eğer bir adam kaçarsa, ya da tanınmayan iki adam Mı]sır [ülkesinin kralının ülkesinden kaçarsa] ve ona hizmet etmek istemezlerse, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattušili onları kardeşinin eline ver[sin] ve [onların Hatti ülkesinde oturmalarına izin vermesin!].

§ 15. [Eğer önemli bir kişi Hatti ülkesinden kaçarsa, ya da iki] insan ve [onlar Hatti ülkesinin kralına hizmet etmek iste]mez[lerse, ve artık hizmet etmemek için H]atti [ülkesinin kralının, Büyük Kralın,] ülkesinden kaçarlarsa, Ramses onları yakalasın ve

onları [kardeşi Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattuşili'ye] getirsin [ve onları Mısır ülkesinde bırakmasın!].

§ 16. [Eğer] öne[mli bir kişi Mısır ülkesinden] kaçarsa, [ya da iki insan ve] onlar [Hatti] ül[kesine gi]derlerse, Hatti ülkesinin kralı Büyük K[ral Ha]ttuşili[onları yakalasın ve onları kardeşi Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral] R[ams]es'e getirsin!

§ 17. [Eğer] bir insan [Hatti ülkesi]nden kaçarsa, [ya] da iki insan [ya da üç insan ve onlar] kardeşi Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ramses'e gelirse, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ramses [onları yakalayacak ve onları] kardeşi Hattuşili'ye [getirecek], çünkü onlar kardeş oldular. Suçları dikkate alınmayacak, [dilleri koparılmayacak, gözleri çıkarı]lmayacak ve kulakları ile aya[kları kesilmeyecek ve evleri, karıları v]e çocukları [ile birlikte yok edilmeyecek!].

§ 18. Eğer bir insan Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ramses'in ülkesinden kaçarsa, ya da iki insan ya da üç insan ve onlar kardeş[i, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattuşili'ye] gid[erlerse, kardeşim Hat]ti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattuşili onları yakalasın ve [onları Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ramses'e] getir[sin], çünkü Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ramses ile Hattuşili [kardeş oldular. Suçları dikkate alınmasın ve dilleri] koparılmasın, [gö]zleri çıkarılmasın ve [kulaklarıyla ayakları kesilmesin ve evleri, karıları ve çocuklarıyla birlikte yok edilmesin!].

§ 19. [Eğer bir adam Hatti ülkesinden kaçarsa, ya da iki kişi ve onlar] Hatti [ülkesinden kaçarlarsa], ve [Mısır ülkesine] gelirlerse ve Hatti ülkesinden önemli bir kişi kaçarsa, ya da bir kent ve onlar Hatti ülkesinden [Mısır ülkesine gitmek üzere] Hatti ülkesinden [ayrılı]rsa, [Ramses onları kardeşine (geri) getirecek.] İşte [Hatti ülkesinin] çocukları ile [Mısır ülkesinin çocukları barış içindedirler.]

§ 20. [Eğer insanlar] Mıs[ır ülkesinden Hatti ülkesine] gitmek için kaçarlarsa, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattuşili onları kardeşine getirsin!]. İşte [Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral] Ha[ttuşili ile kardeşin Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ramses] bar[ış içindedirler].

§ 21. (Antlaşmaya tanık olarak gösterilen yemin tanrıları listesi tablette kırıktır. Mısır dilinde yazılı antlaşmaya göre tamamlanabilir.)

§ 22-23. (Hattuşili için antlaşmaya uymazsa lanetleme kısmı kırıktır. § 24-25'e göre tamamlanabilir.)

§ 24. [Eğer Ramses ve Mısırlılar bu antlaşmanın hükümlerine uygun hareket etmezlerse, Mısır ülkesinin erkek] ve kadın tanrıları [ile Hatti ülkesinin erkek ve kadın tanrıları Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ram]ses'in tohumunu yok etsinler!

§ 25. [Eğer Ramses] ve Mıs[ır]lılar [bu antlaşmayı korurlarsa,] yemin tanrıları onları korusunlar ve yüzlerini [güldürsünler!].

§ 26. [Bu gümüş tablette yazılı hükümleri koruyanı Mısır ülkesinin] büyük [tanrıları ile Hatti ülkesinin büyük tanrıları yaşatsın ve onu] evleri ile, ülkesi ile ve hizmetkarları ile sağlıklı yapsınlar!

§ 27.[Mısır ülkesinin] büyü[k] tanrıları [ile Hatti ülkesinin büyük tanrıları bu gümüş tablette yazılı hükümleri çiğneyeni, evini, ülkesini ve hizmetkârlarını yok etsinler!]"¹⁹⁴

¹⁹⁴ S.Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara, 2002, s. 115, 119. KUB 3.21, 3.120, 3.11, 48.73, KBo 28.115, 1.17, 1.25, (CTH 91). Detaylı bilgi için bkn. : E. Edel, *Der Vertrag zwischen Ramesses II. von Ägypten und Hattuşili III. von Hatti* Berlin, 1997.

Mısır-Hitit antlaşmasını içeren ve III. Hattuşili tarafından Mısır'a gönderilen gümüş tablet, Mısır'da yapılan kazılarda ele geçmemiştir. Mısırlılar'ın Karnak, ve Ramasseum anıtlarında kendi halklarına Mısır'ı üstün göstermek amacıyla, Hitit kralı ve kraliçesinin ünvanlarını değiştirerek sunan Mısır dilindeki çevirisi aşağıda verilmiştir :

Antlaşmanın tarihi ve habercilerin (elçilerin) gelişi (özetle):

“ Yıl 21. hasat mevsimi, gün 21'de Yukarı ve Aşağı Mısır Kralı Majeste Ramses'in yönetimi altında kralın habercisi, arabalı savaşçıların komutan vekili Nemti ile kralın habercisi [. . . , kralın habercisi . . .] Hatti ülkesinin habercisi N[erikaili ve Tili]teşup, Hatti ülkesinin ikin[ci (sınıf) ha]bercisi Ria[maşşı] ve [Kark]emiş'in [haber]cisi Piyaşşili (?), Hatti ülkesinin Büyük Prensi Hattuşili'nin Yukarı ve Aşağı Mısır Kralı Ramses'ten [bar]ış isteğini bildiren gümüş tablet ile geldiler.

Hatti ülkesinin Büyük Prensi Hattuşili'nin kendi habercisi Tiliteşup ile habercisi Riameşşı'nin eliyle Firavuna gönderdiği Majeste [Yukarı ve Aşağı Mısır'ın Kralı], Re'nin oğlu, [Waşmuar]ia [Şatepnari]a'ya, sınırlarını kendi isteğine göre belirleyen gümüş tabletin içeriği:

§ 1. Hatti'nin Büyük Prensi güçlü Šuppiluliuma'nın torunu, Hatti'nin Büyük Prensi güçlü Murşili'nin oğlu, Hattii'nin Büyük Prensi güçlü Hattuşili'nin gümüş bir tablet üzerinde Mısır'ın Büyük Hükümdarı güçlü Minpahtaria'nın torunu, Mısır'ın Büyük Hükümdarı güçlü Minmuariya'nın oğlu, Mısır'ın Büyük Hükümdarı güçlü Waşmuaria Şatepnaria için yaptığı antlaşma; iyi barış ve [aramızda sonsuza dek] iyi kardeşliği kurmak için (yapılmış) iyi dostluk ve kardeşlik antlaşması.

§ 2. Tanrı eskiden ezelden beri Mısır'ın Büyük Hükümdarı ile Hatti'nin Büyük Prensi arasındaki ilişkide <sonsuz> dek aralarında düşmanlık çıkmasına izin vermez. Hatti'nin Büyük Prensi kardeşim Muvatalli zamanında o, Mısır'ın Büyük Hükümdarı [Ramses i]le savaştı. Hatti'nin Büyük Prensi kardeşim Muvatalli kaderine boyun eğerek öteki dünyaya göçünce, sonra bu günden itibaren, işte Hatti'nin Büyük Prensi Hattuşili Güneş Tanrısının ve Fırtına Tanrısının Mısır ülkesi ile Hatti ülkeleri arasında savaş çıkmaması için Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasında yarattıkları ilişkiyi süresiz kılmak için bir antlaşma yaptı!

§ 3. İşte, Hatti'nin Büyük Prensi Hattuşili kardeşi Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waşmuaria Şatepnaria ile bugünden itibaren aramızda sonsuz dek iyi barış ve iyi kardeşlik olması için <gümüş tablet üzerinde> bir antlaşma ile (ilişki) kurdu: O, benimle kardeş oldu, o, benimle barış içindedir; ben onunla kardeş oldum, ben onunla sonsuz dek barış içindeyim. Hatti'nin Büyük Prensi kardeşim Muvatalli kaderine boyun eğince (ölünce), Hatti'nin Büyük Prensi Hattuşili babasının tahtına oturdu. İşte, ben Mısır'ın Büyük Hükümdarı Ramses ile ittifak kurdum. Bar[ış] ve kardeş[lik ilişkimiz] güz[eldir], ve <Mısır> ülkesi <ile Hatti ülkesi> arasındaki eski barış ve kardeşlikten daha güzeldir. İşte, ben Hatti'nin Büyük Prensi, Mısır'ın Büyük Hükümdarı [Waşmuaria Şatepnaria] ile güzel barış ve güzel kardeşlik içindeyim. Hatti'nin Büyük Prensi'nin torunları da Mısır'ın Büyük Hükümdarı Ramses'in torunları ile daima kardeşlik içinde ve barış içinde kalsınlar ve Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi de sonsuz dek barış içinde olsunlar ve kardeş olsunlar! Aralarında hiçbir zaman düşmanlık çıkmasın!

§ 4. Hatti'nin Büyük Prensi <Hattuşili>, Mısır ülkesine ondan bir şey almak için hiçbir zaman saldırmasın! Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waşmuaria Şatepneria Hatti ülkesine ondan bir şey almak için hiçbir zaman saldırmasın!

§ 5. Hatti'nin Büyük Prensi Šuppiluliuma zamanında var olan antlaşma ile kardeşim (!) Muvatalli zamanında var olan antlaşmayı yeniden başlattım.

İşte, Mısır'ın Büyük Hükümdarı Ramses de bugünden itibaren ikimizle birlikte kararlaştırdığı antlaşmayı yeniden başlattı. Onu yeniden başlattık ve saptadığımız bu ilişkiye göre hareket edeceğiz.

§ 6. Eğer yabancı bir düşman Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waşmuaria Şatepnaria'ya karşı savaşa girerse ve o Hatti'nin Büyük Prensi'ne “ona karşı bana yardıma gel!” diye yazarsa, Hatti'nin Büyük Prensi [ona yardıma gelecek ve] Hatti'nin Büyük Prensi düşmanını vuracak! Eğer Hatti'nin Büyük Prensi (kendisi) gelmek istemezse, ordusunu ve arabalı savaşçılarını en hızlı biçimde gönderecek ve düşmanını vuracak!

§ 7. Ya da [Mısır'ın Büyük Hükümdarı] Ramses kendisine karşı suç işledikleri için tebaasına kızarsa ve onları vurmaya giderse, Hatti'nin Büyük Prensi onların kızdıklarını onunla birlikte hepsini [yok edecek!].

§ 8. Ayrıca, [eğer] yabancı bir düşman [Hatti'nin Büyük Prensi'ne karşı savaşa girerse ve o] Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waşmuaria Şatepnaria'ya yazarsa, o düşmanını vurmak için yardıma gelsin! Eğer Mısır'ın Büyük Hükümdarı Ramses gelmek isterse gel[sin ve] Hatti [ülkesini] hoşnut etsin! Fakat eğer [Mısır ülkesinin Büyük Hükümdarı Waşmuari]a [Şatepnaria gelmek istemezse, ordu]sunu [ve] (savaş) arabalarını derhal [göndersin] ve Hatti ülkesini hoşnut etsin!

§ 9. Ayrıca, eğer Hatti'nin Büyük Prensi'nin tebaası ona karşı ve [Mısır'ın Büyük Hükümdarı] Ramses [onu iştirse, Mısır'ın Büyük] Hüküm[darı Waşmua]ria [Şatepnaria onun kızdıklarının hepsini yok etsin!].

§ 10. [İşte], Hatti [ülkesi] ile [Mısır] ülkesi [biz]im yaşamamızdan [sonra da barış ve kardeşlik içinde olsunlar!]. Başka sözlerle: Ben kaderimi izleyeceğim ve Mısır'ın Büyük Hükümdarı Ramses sonsuza dek yaşasın!; Hatti [ülkesine] gel[sinler ve] oğlu[mu] onların efendisi [yap]sınlar ve başkasını onların efendisi yaptırmassınlar! [Eğer ona karşı bir suç işler]lerse ve onu efendileri yapmakta [gecik]irlerse, Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waşmuaria Şatepnaria ağız ile hiçbir zaman susmasın! [Ve ona] gel[sin] ve Hatti ülkesini [yok] etsin ve [Hatti'nin] Büyük Prensi'ni hoş[nut] etsin!

§ 11. E[ğer önemli bir kişi <Mısır ülkesinden> kaçarsa ve o] Hatti'nin Büyük Prensi]'ne gelirse] ya da Mısır'ın Büyük Hükümdarı Ramses'in ülkelerinden bir kent (ayrılırsa), Hatti'nin Büyük Prensi onu kabul etmeyecek; Hatti'nin Büyük Prensi onları Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waşmuaria Şatepnaria'ya, efendilerine [-yaşasın,. sağlam ve] sağlıklı getirecek!

§ 12. Ya da eğer bir insan ya da tanınmayan iki insan [Mısır ülkesinden kaçarsa,] ve başkasının hizmetine girmek için Hatti ülkesine gelirse, Hatti ülkesi'nde kalmalarına izin verilmesin ve Mısır'ın Büyük Hükümdarı Ramses'e getirilsin!

§ 13. Ya da eğer Hatti ülkesinden büyük (önemli) bir kişi kaçarsa ve Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waşmua[ria] Şatepnaria'ya [gelirse], ya da Hatti ülkesinin (bölgelerin)den bir kent, ya da bir mahalle ya da [bir yöre(?)] ayrılır ve Mısır'ın Büyük Hükümdarı Ramses'e gelirse, Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waşmuaria

Şatepnaria onları kabül etmesin! Onları Hatti'nin Büyük Prensi'ne getirsin ve onları (orada) bırakmasın!

§ 14. Aynı biçimde eğer bir insan ya da tanınmayan iki insan <Hatti ülkesinden> kaçar ve başkasının hizmetine girmek amacıyla Mısır ülkesine gelirse, Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waşmuaria Şatepnaria onları (orada) bırakmasın, onları Hatti'nin Büyük Prensi'ne getirsin!

(Antlaşmanın Mısır'dan Anadolu'ya gönderilen metnin 15. ve 16. Paragraflarının karşılığı, Anadolu'dan Mısır'a gönderilen gümüş tabletin Mısır dilindeki çevirisinde yoktur. Hiyeroglif çevirisinde buraya metnin 21-23. paragraflarındaki yemin tanrıları listesi ile lanetleme ve iyi, dilekler kısmı alınmıştır.

§ 17. Eğer bir insan Mısır ülkesinden kaçar ya da iki ya da üç insan Hatti'nin Büyük Prensi'ne gelirse, onları Hatti'nin Büyük Prensi yakalasın ve onları tekrar Mısır'ın Büyük Hükümdarı Ramses'e geri getirilsin! İnsanlar hiçbir biçimde suçlanmasın, evi, karıları ve çocukları yok edilmesin, [kendisi yok edilmesin, o,] öldür[ülmesin], gözleri, kulakları, ağzı ya da ayakları sakat edilmesin, o, hiçbir biçimde cezalandırılmasın!

§ 18. Aynı biçimde eğer bir insan Hatti ülkesinden kaçar, ister bir, ister iki, ister üç (kişi olsun) Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waşmuaria Şatepnaria'ya gelirse, [onları Mısır2ın] Büyük Hükümdarı Ramses yakalasın ve onları Hatti'nin Büyük Prensi'ne getirsin; Hatti'[nin] Büyük Prensi onları [hiçbir] suçtan yar[gılamasın, ev]i, karıları ya da çocukları yok edilmesin, o, öldürülmesin, kulakları, gözleri, ağzı ya da ayakları sakat edilmesin, o, hiçbir biçimde cezalandırılmasın!

(Mısır'dan gönderilen antlaşma metninin 19. ve 20. Paragraflarının karşılığı Mısır dilindeki metinde yoktur).

Yemin tanrıları listesi:

§ 21. Hatti'nin Büyük Prensi'nin [Mısır'ın] Büyük Hükümdarı Ramses ile bu gümüş tablette yazılı olarak [yapıdığı] antlaşmanın bu sözlerine, onları benim yanımda işiten, Hatti ülkesinin bin tanrıları, kadın ve erkek tanrıları ile Mısır ülkesinin bin tanrıları, kadın ve erkek tanrılar tanıktırlar: Göğün Efendisi Güneş Tanrısı, Arinna Kenti'nin Güneş Tanrıçası, Göğün Efendisi Seth (Fırtına Tanrısı), Hatti <kentinin> Seth'i (Fırtına Tanrısı), Arinna kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Hişşaş<ha>pa kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Şarişa kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Halap kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Lihzina kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), [Hu]r[ma] (ya da) [Şa]r[tiaş] ya da [Hu]ll[aşş]a kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Uda kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Şa[pinuwa ken]tinin (ya da Şa[muha ken]tinin) Seth'i (Fırtına Tanrısı), [Gök Gür]ültüsünün (?) [Seth'i] (Fırtına Tanrısı), Şahpina kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Hatti ülkesinin Astartu'su, Tanrı Zithariya, Tanrı Karziş, Tanrı Hapantaliyaş, Karahna kentinin Tanrıçası (Koruyucu Tanrısı?), Ninuwa kentinin Tanrıça İstar'ı(?), Tanrıça Ninatta, Tanrıça [Ku]l[itta], Göğün Kraliçesi Tanrıça Hepat, yeminin efendileri tanrılar, Yerin Hakimesi Tanrıça, <<Yeminin Kadın Efendisi İshara>>; <erkek ve kadın tanrılar>, Hatti ülkesinin Dağları, Irmakları; Kizzuwatna ülkesinin erkek ve kadın tanrıları, Dağları ve Irmaklar; gök, yer, büyük deniz, rüzgar (ve) fırtına bulutları.

(Antlaşma metninin 22.-25. Paragraflarının karşılığı Mısır dilindeki metinde yoktur).

§ 26. Hatti ülkesinin ve Mısır ülkesinin bu gümüş tablet üzerindeki sözlerini, (-ister Hititler ya da ister Mısırlılar olsun-) kim tutmazsa Hatti ülkesinin 1000 tanrıları ile Mısır ülkesinin 1000 tanrıları, (onu), ailesini, ülkesini ve hizmetkârlarını yok etsinler!

§ 27. İster Hititler ister Mısırlılar olsun –bu gümüş tabletin üzerindeki sözleri tutanı ve koruyanı Hatti ülkesinin bin tanrıları ile Mısır ülkesinin bin tanrıları sağlık içinde bulundursunlar, onu aileleri ile ülkeleri ve hizmetkârları ile birlikte yaşatsınlar!

§ 28. Hattušili'nin mührü.

§ 29. Puduhepa'nın mührü.”¹⁹⁵

¹⁹⁵ S.Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, 2002, s.119-124.

3.2. Diplomatik Evlilikler

Çalışmanın bu aşamasında incelenecek kaynaklar Boğazköy/Hattuša arşivinde Mısır ve Hitit hanedanlıkları arasında gerçekleşmiş olan diplomatik evliliklere dair yapılan mektuplaşmalardır. Bu mektupların iyi durumda ve korunmuş olanlarının tercümelerinden bu bölümde yararlanılmıştır.

Genel olarak diplomatik evlilik uygulamaları, yani herhangi bir devlet yöneticisinin ve başka bir krali ailenin soyu arasındaki bir evlilik, Yakın Doğu'nun son iki bin yılında tamamen politik sebeplerle anlaşmaları güçlendiren, ittifaklar kurulması yolunda devletlerarası güvenceler oluşturan, potansiyel rakipleri bir nevi devre dışı bırakan bir yöntem olarak sıklıkla kullanılmıştır. Hitit tarihi boyunca da, tüm monarşik toplumlarda görüldüğü üzere, kraliyet aileleri arasındaki diplomatik evlilikler, krallıklar arasındaki askeri ve politik anlaşmaları kuvvetlendirmek ve takviye etmek için yapılmıştır.¹⁹⁶

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, prensler ve de prensesler kraliyet aileleri için önemli birer servettirler. Zira birçok kız evlat ile “kutsanmış” büyük Krallar politik olarak “kardeşlerine” gönderilmek üzere hazır prenses kaynağına sahip olurlar.¹⁹⁷ Bu bağlamda, büyük bir kralın kızı olmak aslında çok büyük bir ayrıcalık değildi, aksine prensesler birer pazarlık aracı olarak kullanılabilmekteydiler.¹⁹⁸ Diplomatik anlaşma ve pazarlıklar için kullanılan bu kraliyet ailesi üyelerine dair birçok örneğe Hitit ve Mısır tarihi boyunca rastlamaktayız.

¹⁹⁶ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 100.

¹⁹⁷ T. Bryce, a.g.e., s.100.

¹⁹⁸ T. Bryce, a.g.e., s.100.

Anadolu da yaşamış olan Hitit Kralları da çağdaşları Yakın Doğu’lu diğer yöneticiler gibi, akrabalığa dayalı bir toplum modeline uygun olarak, üretimi ve toprağı kendi denetimi altına alıp ve kendilerini olası tehlikelerden korumak amacıyla, devletlerle yapılan anlaşmaları birtakım evlilik ve akrabalık bağları ile güçlendirip kan bağı oluşturarak, ilişkilerini daha da sağlamlaştırmış ve bölgede büyük bir siyasi güç birliği oluşturmuştur. Örneğin, I. Şuppiluliuma Hurri tehlikesini bertaraf etmek amacı ile Hurri asıllı Danuhepa ve Henti isimli kadınlar ile evlenmiştir. Bildiğimiz üzere Babilli bir prenses (Malnigal) ile gerçekleştirmiş olduğu evlilik ise gerçekleştirmiş olduğu bir başka diplomatik evliliktir.¹⁹⁹ Tıpkı kendi evliliğinde olduğu gibi aynı politik çıkarları için hem kız kardeşini hem de kendi kızlarını yabancılarla evlendirerek, akrabalık bağıyla güce ulaşma ve elde edilen gücü kontrol altında tutmayı hedeflemiştir. Böylece Hitit ülkesinin siyasi menfaatleri doğrultusunda Hitit kadınlarının tarih sahnesinde, diğer Yakındoğu krallıklarında olduğu gibi, önemli bir rol üstlenmesi dışında birer araç olarak kullanılmasına devam etmiştir.

Her ne kadar bu prensesler diplomatik birer araç olsalar da yapılan evlilik anlaşmaları sayesinde Hitit prensesi oldukları için prestijleri de garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Örneğin, I. Şuppiluliuma Suriye seferlerine başlamadan önce Anadolu’daki birliği sağlamak maksadıyla Hayaşa Kralı Hukkana ile bir anlaşma yapmıştır.²⁰⁰ Bu anlaşma çerçevesinde dostluk bağıni kuvvetlendirmek için kız

¹⁹⁹ A. Khurt, *Eski Çağ’da Yakın Doğu M.Ö. 3000-330*, İstanbul, 2009, s.333.

²⁰⁰ Ö.Sir Gavaz, “Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu”, Hitit Üniversitesi *SBED*, sayı 1, Aralık 2008, s.26.

kardeşini Kral Hukkana ile evlendiren kral Şuppiluliuma²⁰¹, anlaşmaya göre Hukkana'nın eski karısını kuma olarak muhafaza etmesini kızının üstüne kuma getirmemesi şartı ile kabul etmiş gibi görünmektedir.²⁰²

Her ne kadar kızların statüleri anlaşmalarda bu tarz maddelerle korunma altına alınmış da olsa, yine de görüldüğü üzere eşleri olan kralların her zaman başka eşler alma hakları da bulunmaktaydı.²⁰³ Şuppiluliuma'dan başka III. Hattuşili de kızını Mısır'a gelin olarak göndermekle kalmamış, oğlu Nerikkali'yi de bir Amurru prensesi ile evlendirerek politik çıkarlarını koruma yoluna gitmiştir.²⁰⁴ Bunlar ve benzeri birçok evlilik çağlar boyu siyasi amaçlar uğruna gerçekleştirilmiştir.

Evlilikler gerçekleşirken birçok durumda, en çok rağbet gören kızlar kralın ilk eşinin kızları olurdu ve bu kızlar genellikle en önemli evlilik anlaşmaları için gelin olurlardı.²⁰⁵ Ancak kraliçenin kızı olmak dışında mektuplardan anlaşıldığına göre kişisel özellikler de oldukça önemliydi. Lakin elçilerin, gelin olarak alınacak kızın kral için uygun olup olmadığını değerlendirme hakkına sahip olup olmadıkları ise bilinmemektedir.²⁰⁶ Fakat bu muhtemelen körü körüne yapılmış bir uygulama da olmamalıdır. En azından gelinin elçiler tarafından görülmesi için bir fırsat olmalıydı. Bu bir formalite olmuş olabilir ancak, damadın temsilcisine gelinin iyi durumda olduğunu ve tüm beklentileri de karşıladığını görme fırsatı evlilik öncesi anlaşma

²⁰¹ T. Yiğit, "Hitit Kral Ailesi Üyelerinin Siyasal Etkinliği Üzerine", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* Cilt: 19 Sayı: 30 Yayın Tarihi: 1997, s. 243.

²⁰² G. Karauğuz, *Hitit devletinin Siyasi anlaşma Metinleri*, Konya, 2002, s.151.

²⁰³ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.101.

²⁰⁴ S. De Martino, *Hititler*, Ankara, 2006, s. 69.

²⁰⁵ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.101.

²⁰⁶ T. Bryce, a.g.e, s. 101.

tamamlanmadan verilmiş olmalıdır.²⁰⁷ Bildiğimiz kadarı ile bu durumlarda damadın elçileri genellikle gelin hakkında pozitif konuşmuşlardır.

Örneğin III Amenhotep'in elçisi Mane, Tušratta'nın kızını görmüştür:

“Kardeşimin istediği kızı Mane'ye gösterdim. Ve onu gördüğünde, muhteşem şekilde övdü.”²⁰⁸

Bir başka örnek ise III. Amenhotep'in Arzawa kralı Tarhundaradu ile evlilik ittifakı kurmak istemesidir:

“ Sana habercim Iršappa'yı şu emirle gönderdim : “Majestelerine evlilik için önerdikleri kızı görelim ve o onun başından yağ dökecek”²⁰⁹

Aslında bahsi geçen bu evlilik Hititlerin Anadolu'daki kontrolü tekrar ele geçirmeleri ve Arzawa'nın politik başarısızlığı yüzünden hiç gerçekleşmemiş olsa da (çünkü kral artık firavunun kayınpederi olabilecek bir konumda bulunmamaktaydı) diplomasi yolu ile yapılan evliliklerde gelinin bir şekilde uygun kriterlere sahip olup olmadığının denetlenmesine dair bir örnektir.

Yukarıda söylenilenlere eklenebilecek bir başka durum ise, bahsi geçen gelin trafiğinde Mısır ülkesinin tek taraflı bir politika izlemesidir. Firavun her zaman kendi dengi krallardan gelecek bir gelini kabul ederken, kral “kardeşlerine” gönderilecek bir Mısırlı prensese hiç sıcak bakmıyordu.²¹⁰ Bu, birkaç istisnai durum dışında hiç görülmeyen bir uygulamaydı. Hatta bu durum araştırmacılar tarafından, sülalenin

²⁰⁷ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.101.

²⁰⁸ EA 19: 17-24, W. L. Moran, *The Amarna Letters*, Baltimore-Maryland, 1992, s. 43-46.

²⁰⁹ EA 31: 11-16, W. L. Moran, a.g.e., s.101-103.

²¹⁰ A. R. Schulman, “Diplomatic Marriage in the Egyptian New Kingdom”. *JNES* 38, Chicago, 1979, s. 179.

varlığını dışarıdan gelebilecek taht iddialarına karşı korumak olabileceği yönünde yorumlanmıştır.²¹¹

Yabancı bir kralın kızını Mısır hanedanına firavun gelini olarak göndermesi ve karşılığında Mısırlı bir prensesi hanedanına katamaması aynı zamanda firavunun üstün statüsünü de (en azından Mısır düşüncesine göre) göstermekteydi.²¹² Görünen o ki diğer krallar da Mısır ülkesinin tümüne eşit olarak uyguladığı bu tek taraflı prenses ambargosuna politik ve stratejik ve de ekonomik hedefler uğruna razı olmuşlardı. Evlilik dolayısı ile krallığa giren Mısır altını tarafları tatmin ediyor olmalıydı ki diğer krallar da Firavunun kibrine sessiz kalıyorlardı.²¹³ Bu noktada istisnai bir durum olarak Kadaşman-Enlil ve Mısır firavunu III. Amenhotep arasındaki mektuplaşma örnek verilebilir. III. Amenhotep’ in Kadaşman-Enlil’e cevaben yazmış olduğu bir mektupta Mısır’ın devletlerarası arenadaki bu tek taraflı tutumu görülmektedir.

“Hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri, bir Mısır kralının kızı bir başkasına evlilik için verilmemiştir”²¹⁴

Mısır ve Babil hanedanlıkları Babil kralının kız kardeşinin Amenhotep ile olan evliliği dolayısıyla birbirine bağlıdır. Ayrıca, ikinci bir Babilli prensesin (Kadaşman-Enlil’in kızı) firavun Amenhotep ile evlilik anlaşmaları gündemde iken firavunun Babil kralının kendisinden gelin istemesine verdiği bu cevap oldukça ilginç bir tutumdur. Görünen o ki, Mısırlı kral diplomatik evlilik konusunda çifte bir

²¹¹ Bryan, “The Egyptian perspective on Mittanni”, *Amarna Diplomacy – the Beginnings of International Relations*, USA, 2000, s. 82.

²¹² T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.101

²¹³ S. De Martino, *Hititler*, Ankara, 2006, s. 70.

²¹⁴ EA 4: 11-13, W. L. Moran, *The Amarna Letters*, Baltimore-Maryland 1992, s. 8-10, A. R. Schulman, “Diplomatic Marriage in the Egyptian New Kingdom”. *JNES* 38, *Chicago*, 1979, s. 179.

standart gütmekteydi. Yabancı bir kralın kızını Mısır'a gelin göndererek diplomatik bir hamle yapması oldukça normal karşılanırken, kız kardeşini ya da kız çocuğunu yabancı bir krala evlilik yolu ile bağlamak Mısır Kralı için bir seçenek değildi. Bu belli koşullarda Mısır'ın kesin bir politikası olarak görülebilse de tarihsel süreç içerisinde istisnalar da görülmekte. Örneğin, 21. Sülale zamanında İsrail kralı Süleyman ile evlendirilen Mısır prensesi gibi.²¹⁵

Mısırlıların evlilik diplomasisi konusundaki çift taraflı tutumları dışında haremlerine katmış oldukları gelinler de firavunun ikinci ya da üçüncü kademedeki eşlerinden biri olmanın ötesine geçemiyordu ve bu eşlerin hiçbiri kralın büyük eşi yani ilk eşi ünvanını alamıyordu.²¹⁶ çünkü kralın taht kraliçesi olmak demek, bu eşten olan çocuğun iktidara geçmesi hakkına sahip olması demektir ki Mısırlı olmayan bir krallığın torunun Mısır tahtına geçmesi kabul edilemeyecek bir durum olmalıdır. Ancak Mısır hükümdarlarının aksine Hitit kralları prenseslerini politik evlilikler için başka krallara gelin olarak göndermiştir. Anlaşılan o ki Mısırlı firavunların daha sonra taht için ortaya atılabilecek iddialar dolayısı ile bir handikap olarak gördükleri haneden prenseslerinin başka hanedanlıklar ile evlendirilmesi durumunu, Hititli hükümdarlar aynı şekilde algılamayarak evliliklerin- prens ya da prenses- tüm avantajlarından faydalanmışlardır. Çünkü Hititler tarafından evlilik prensesin yaşamaya gittiği ülke üzerinde denetim kurarak baskı uygulamaya ve dolayısı ile hâkimiyet kurmaya yönelik bir siyasi olarak da algılanmaktaydı.²¹⁷

²¹⁵ A. R. Schulman, "Diplomatic Marriage in the Egyptian New Kingdom". *JNES* 38, Chicago, 1979, s. 180.

²¹⁶ A. R. Schulman, a.g.e., s. 183.

²¹⁷ S. De Martino, *Hititler*, Ankara, 2006, s. 70.

Tezimizin konusu olan Kadeş Savaşı sonrası Hitit Mısır ilişkilerine bakıldığında, bu iki krallığın diplomatik ilişkilerini barış antlaşmasından sonra da evlilik yolu ile pekiştirip sürdürdükleri görölmektedir.

II. Ramses ve III. Hattuşili'nin hükümdarlıkları döneminde Hitit ve Mısır hanedanlıkları arasında yapılan evlilik anlaşmalarının içeriklerini Boğazköy'de ele geçirilen mektuplar sayesinde geniş kapsamlı olarak değerlendirme şansına sahibiz. Hitit Mısır barışı ile vurgulanan sonsuz barışı perçinleyecek şekilde, iki ülkenin de politik arenada müttefik olma amaçları bu evlilikler ile desteklenmiş olmaktadır.

Hitit ve Mısır arasındaki evlilik müzakereleri, III. Hattuşili 'nin selefi Urhi-Teşup'un durumu ile ilgili karşılıklı sert tutumlar yüzünden olması gerekenden daha da uzun sürmüştür, ancak iki kral arasındaki anlaşmayı takip eden mektuplaşmalar içtenlikle başlamış gibi görünmektedir.²¹⁸

III. Hattuşili ve II. Ramses arasındaki bir mektuplaşma da III. Hattuşili kızını ne Babil Kralına ne de Hanigalbat Kralına vermeyeceğini, sadece II. Ramses'e verebileceğini açıklamıştır.²¹⁹ Bunun üzerine II. Ramses de Babil ve Hanigalbat Krallarından, kızlarını II. Ramses'e vermek üzere mektup aldığını bildirmiş ve bu onur sadece Hitit Prensesine aittir diyerek III. Hattuşili 'ye güven vermiştir.²²⁰ Tabii ki II. Ramses ve III. Hattuşili'nin arasında evliliğe dair devam eden mektuplaşmalar dışında Hitit tarafı için evliliğin baş müzakerecisi ise, evlilik ayarlamaları dışında devlet işlerinde de oldukça önemli görevler üstlenmiş olan Puduhepadır. II. Ramses genellikle evlilikle alakalı meseleler hakkında Puduhepa ve III. Hattuşili 'ye benzer

²¹⁸ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.106.

²¹⁹ T. Bryce , a.g.e., s. 106.

²²⁰ T. Bryce, a.g.e., s. 106.

mektuplar göndermiştir.²²¹ Mektuplar daha önce memnun kalınan diplomatik prosedürlere ya da daha önce belirlenen meseleler üzerine atılacak adımlardan emin olmak adına nezaketen gönderilmiş mektuplardır; birçok tartışmalı mesele üzerine firavun sadece Puduhepa'ya yazmış ve kraliçe de sadece kendi otoritesi ile ona cevap vermiştir.²²²

Sözü edilen bu mektuplardan ilki Hatti kraliçesi Puduhepa'dan Mısır Firavunu II. Ramses'e gönderilmiştir. Bu mektup iyi korunmuş şekilde Boğazköy'de Hititçe bir taslak olarak bulunmuştur. Muhtemelen mektup II. Ramses'e gönderilirken, Babil diline tercüme edilerek yollanmıştır.²²³ Görünen o ki taraflar aralarında büyük farklılıklar olmasına rağmen ortak noktada birleşerek, dönemin politik haritasını birlikte çözümleyebilmişler ve ortak adımlar atabilmişlerdir.

Birbirinden farklı diller konuşmuş ve çok farklı çevrelerde yaşamış da olsalar kısa süre öncesine kadar birbirine düşman olmuş iki ülkenin yöneticileri de olsalar, aralarında bir samimiyet söz konusudur.²²⁴

Bahsi geçen mektubun başlangıcı kayıp olduğundan araştırmacılar tarafların kimliklerine dair uzun tartışmalar yürütmüşlerdir. Bu tablet Hitit başkenti Hattuša'da, bir kraliyet arşivinde bulunmuştur ve tabletin yazarı bir kadındır.²²⁵ Dolayısı ile bu kadın yazarın bir Hitit Kraliçesi olması muhtemeldi ve önerilen kişi Hitit tarihinin en göze çarpan kraliçesi Puduhepa'dır.²²⁶ Mektubun alıcısı bir Hitit presesi ile evlenebilecek kadar önemli, bir yönetici olmalıdır. Bu mektubun Amurru kralına ya

²²¹ S. Alp, *Hitit'lerin Mektuplaşmaları*, 2001, s. 12-28.

²²² M. Darga, *Anadolu'da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar Kraliçe*, İstanbul, 2013, s.158-159.

²²³ M. V. Mieroop, *Antik Yakındoğu'nun Tarihi* İÖ 3000-323, Ankara, 2008, s. 223

²²⁴ M. V. Mieroop, a.g.e., s. 223.

²²⁵ G. Beckman, *Hittite diplomatic Texts*, Atlanta Georgia, 1999, s. 131

²²⁶ G. Beckman, a.g.e., s.131.

da Ahiyawa kralına yazılmış olduğu önerilmiş olsa da, Helck ‘in önerdiği üzere Hatti saltanatı ve II. Ramses arasındaki evlilik yazışmasıdır.²²⁷ Paragraf 13 de geçen konuşma sadece Hitit ve Mısır hükümdarları arasında geçmiş olabilir ve ayrıca paragraf ‘ 2 de Urhi-Tešup isminin geçiyor olması da taraflardan birinin Mısır olması ihtimalini güçlendirir.²²⁸

Hatti Kraliçesi Puduhepa’nın Mısır Firavunu II. Ramses’e Yolladığı Mektup

Öy.

“1-6 [Sen erkek kardeşim bana aşağıdaki gibi yazdın]: “senin elçilerin [bana geldiği] zaman, hediyeler getirdiler ve ben memnun oldum.” [Ben de] bunu [duyduğumda] [aynı şekilde] memnun oldum. Erkek kardeşinin [karısı] (Puduhepa) hayatından [memnundur]. [Benim erkek kardeşimin] insanı (II. Ramses) [aynı şekilde] [tüm] hayatından memnun ol[sun]. [...bana gönder], ve onlar Lapis Lazuli [ile] olsun. Dahası benim ülkem [tüm hayattan] memnundur. Senin [ülken de aynı şekilde] tüm [hayattan] <memnun> <olsun> [Ben erkek kardeşime] selamlarımı ve hediyelerimi yolladım. Kardeşim de aynı şekilde [tüm hayattan mutlu] [olsun].

7-14 Sen kardeşim bana aşağıdaki gibi yazdın: “kız kardeşim bana ‘Sana bir kız evlat vereceğim.’ yazdı.” [ama sen onu alıkoydun vermedin ve] şimdi [sen bana] kızgınsın. Neden onu bana hala vermedin?” [Gerçekten de ben kızımı alıkoydum] sen bunu tasvip etmiyorsun ama uygun bulacaksın. Şu an sana onu [veremiyorum] Hatti’nin deposunu biliyorsun kardeşim. [Onun] yanmış bir yapı [olduğunu] [bilmiyor muyum]? Ve Urhi-Tešup geriye kalan ne varsa hepsini Büyük tanrıya verdi. Urhi-Tešup orada olduğuna göre böyle olup olmadığını ona sor. Kardeşime

²²⁷ G. Beckman, *Hittite diplomatic Texts*, Atlanta Georgia, 1999, s. 131.

²²⁸ G. Beckman, a.g.e., s. 131.

vereceğim dünyanın ve cennetin kızını kimle kıyaslamalıyım? Onu Babil'in, Zulabi'nin ya da Asur'un kızı ile mi kıyaslamalıyım onu onlara bağlayamıyorken? O şimdiye kadar [...]

15-16 Benim erkek kardeşim hiçbir şeye mi sahip olmadı? Sadece Güneş Tanrısı'nın Oğlu, Fırtına Tanrısı'nın Oğlu ve deniz in hiçbir şeyi yoksa senin de yok mudur? Ama erkek kardeşim sen kendini bir dereceye kadar benim harcamamla zenginleştirebilirsin. Bu ne üne ne de azamete değer.

17-24 Erkek kardeşime aşağıda yazdığım gibi: Hangi sivil tutsakları, sığırları ve koyunları (çeyiz olarak) kızıma vereceksin? Benim Topraklarımda arpam bile yok. Elçiler sana ulaştığında kardeşim bana bir atlı yolla. Belgelerin benim topraklarımdan lordlarına getirilmesine izin ver ki sivil tutsaklar, sığırlar ve koyunlar alınsın ve yerleştirilsin. [Ben] kendim onlara elçiler ve tabletler gönderdim. Sonra onlar majestelerinin sarayına elçiler ile vardılar. Ama senin atın hızlıca gelmedi ve benim elçim de gelmedi. Bunun üzerine ben kralın arabacısı ve yakını Zuzu'yu yolladım ama o gecikti. Aynı zamanda Pihaşdu ulaştı. O zaman zaten kıştı ve ben sivil tutsakları tekrar gönderemedim. Erkek kardeşim öyleyse ya da öyle değilse elçilerine sor. Mesele [...] değil.

25-33 Kardeşim bana aşağıda yazdığın üzere: “ Kızını artık benden alıkoyma”[...] o benim tarafımdan onaylanmadı mı? [Ben] kızımı kendim mi alıkouyorum? Aksine ben çoktan varmış olmasını dilerdim. [Ben] kendim onun için [...] uzağa [...] eğer zamanım olmasaydı (içtenlikle) kendi kızımı sana verirdim. Sana sivil tutsakları, sığırları ve koyunları söz vermezdim. Ama şimdi [...] ve onlar (gelin ve kafilesi) kışı Kizzuvatna'da geçirmeye gelecekler.[...] Majesteleri (III. Hattuşili) benim hatırıma

yaşasın! Eğer o dönmeliyse [...] ama Alalimi sakilerin denetçisi gelir ve senin [atlında varırsa ?] Diğerleri [...] iken onların bir kısmının [evlilik kafilesi] tek bir şehirden mülk almasına izin ver.

34-40 Kardeşim bana aşağıda yazdığın üzere : “ Ben kız kardeşime kızını alıkoyduğu için yazarım. [doru değil...]” Biz ne zaman [...] göreceğiz? Sen [...] emir ver! Tanrılar [...] alıkoymayı benim için aceleye çevirsin. Gecikmeyeyim, hızlı olayım. [...] Ama erkek kardeşim “[...] ne yapılmamalı” [diyerek] kendi zihninde kız kardeş olarak benim statüm ve itibarımı [kabul etmedi.] Ben [erkek kardeşime] ikinci kez yazdığım mesajı ne zaman değiştirmeliydim? Çünkü ben (?) sana kıymetliyim [...], [onu] değiştirme[meli(?)] miydim?

41-43 Kardeşim bana aşağıda yazdığın üzere [habercilerin] kıza özgürce konuşacak” [Ben] bunun üzerine bu sözü erkek kardeşime [yazdım]: “ Gelecekte, koşullar uygun olduğunda [onlar gel(?)ecek]” işte bu yüzden [erkek kardeşime] yazdım.

44-46 Eğer ben kızı erkek kardeşime direkt [yollamış(?) olsaydım] ya da benim erkek kardeşim için ya da onun kız kardeşi için uygun olan hediyeleri yolla[ma]mış olsaydım, o zaman erkek kardeşim ne [derdi.] Beklide; “Bana verdikleri kadının desteği olsun ve onun için [cömert olunsun]” Bu asil bir davranış olurdu.

47-52 Ben kraliçe kendim için aldığım Babil’in kızı ve Amurru’nun kızı Hatti insanların önünde benim için övgü kaynağı değiller miydi? Öyleydi, yaptığım gibi. Ben bir Büyük Kralın iki kızını da yabancı oldukları halde kendime gelin olarak aldım. Ve eğer bazen O’nun (asil babanın) habercileri görkemlice geline geliyor, ya da kız kardeşleri veya erkek kardeşleri ona geliyor. Bu da benim için bir övgü

müdür? Hatti de benim için uygun kadın yok mudur? Bunu ün, şöhet için yapmadım mı?

53-56 Benim Erkek kardeşimin hiç mi karısı yok? Benim erkek kardeşim onları, (evlilik sözleşmelerini) O'nun erkek kardeşliği, benim kız kardeşliğim ve bizim itibarımız <hürmetine> yapmadı mı? Ve o onları yaptığında onlar gerçekten de Babil Kralı'nın (anlaşmalarına) uygun olarak yapıldı. O ayrıca Hatti Kralı Büyük Kral, kudretli kralın kızını evlilik için almadı mı? Eğer sen dersen ki Babil Kralı Büyük Kral değildir o zaman erkek kardeşim Babil'in yerini bilmez.

57-65 Bundan sorumlu olan husisi tanrım, Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Fırtına Tanrısı, Hebat ve Šhaušhga <beni> kraliçe yaptığında, --- O senin erkek kardeşin ile beni bir araya getirdi ve ben erkek ve kız evlatlar doğurdum--- bu yüzden Hatti'nin insanları sıklıkla benim tecrübem(?) ve yetiştirme(?) kapasitemi konuşurlar. Erkek kardeşim bunu bilir dahası ben kraliyet ailesine girdiğimde, ailede bulduğum prenses benim bakımım altında doğum yaptı. Ben onları (onların çocuklarını) [yetiştirdim]. Ve [ben] ayrıca, zaten doğmuş olarak bulduklarımı [yetiştirdim]. Ve [tanrılar gibi] erkek kardeşime vereceğim kızı kraliçenin tecrübesi(?) ve yetiştirme(?) kapasitesi ile vereceğim. Ve ben kraliçe dolayısı ile söylüyorum ki , “o'nun erkek kardeşleri onun için [endişeli olacaklar]” Eğer bu kabul edilebilir değilse erkek kardeşim, ben erkek kardeşimi gücendirecek bir şey yapacak mıyım?

A.y.

1-6 Sen erkek kardeşim bana yazdığın gibi: “Sen bana kızı teslim ettikten sonra, aklında olan meseleler ile ilgili yaz ve ne yazmak istersen yaz.” Bu mesaj birinin erkek kardeşimden bekleyebileceği bir mesajdı. Kraliçe Amurru'ya geliyor olduğuna

göre, ben senin yakınlarında olacağım ve oradan kraliçenin aklında ne konular varsa onları erkek kardeşime yazacağım. Sen erkek kardeşim onları reddetmeyecek, onları onaylayacaksın. Kız, erkek kardeşimin yatağına ulaştığında, kraliçe'nin bu meseleleri de hallolmuş olacak.

7-16 Bana yazdığın gibi kardeşim: “ Kız kardeşim bana yazdı: Haberciler Mısır’a verilmiş olan Babil’in kızını ziyaret etmek için yolculuk ettiğinde, onlar dışarıda bekletildiler.” Ellil-bel-nišhe, Babil kralının habercisi [bana] bu bilgiyi verdi. Çünkü [ben] bu bilgiyi duydum. Bunu erkek kardeşime yazmamalı mıydım? Ben tekrar kardeşimin onaylamadığını belirttiği hiçbir şeyi yapmayacağım. Çünkü ben zaten biliyorum ki, ben kesinlikle erkek kardeşimi memnun etmeyecek bir şey yapmayacağım. Artık biliyorum ki Mısır ve Hatti tek bir ülke haline gelecekler. Mısır ile şimdi bir [anlaşma] olmasa da bu suretle kraliçe sensin onu nasıl benim makamıma yakışır şekilde sonuçlandıracağını biliyorum. [Beni] bu yere yerleştiren tanrı henüz benden bir şey reddetmedi. Beni mutluluktan engellemedi. Sen, damat olarak benim kızımı [evlilik] için [alacaksın].

18-22 Benim kızım önemli bir şey [...] yaparken [...] yazar [...] ve bu bana [...] hangi çocuğum olursa olsun [...] benim [...]” ²²⁹

Firavun ve Hitit Kraliçesi arasındaki mektuplaşmalar detaya inildiğinde safi bir dostanelik ile yazılmış sayılmazlar.²³⁰ II. Ramses için en önemli mesele mektuplara göre Hititli gelinin gönderilmesindeki gecikmedir. Puduhepa’ya sabırsız bir şekilde “kız kardeşim kızını bana vermek için söz vermiştin, böyle yazmıştın

²²⁹ KUB 21. 38, (CTH 176), ÄHK 105, G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia, 1999, s. 131-135. Daha önce de bahsedildiği üzere, bu mektubun Puduhepa tarafından yazdırılmış bir taslak olduğu unutulmamalıdır. Mektubun son hali nasıldı ve hangi ifadeler ile nihai olarak Mısır firavununa gönderildiği bilinmemektedir.

²³⁰ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.107.

şimdi onu bana neden vermiyor, alı koyuyorsun”²³¹ şeklinde sitemde bulunmuştur. Puduhepa da cevaben, “evet gerçekten de onu alıkoyuyorum ve böyle yaptığım için de beni anlayacaksın, şu an sana kızımı yollayamıyorum çünkü Hatti’nin Deposu / hazinesi yanmıştır. Ve kurtulan ne varsa da Urhi Teşup tarafından Büyük Tanrıya verilmiştir.”²³²

Yanmış olan bina hangi bina ise krallığın maddi varlığını, zenginliğini ve dolayısı ile de gönderilecek olan krali çeyizi etkilemiş olmalıdır. İfadeden de anlaşıldığı üzere yangın, III. Hattuşili ’nin yeğeni Urhi-Teşup hala tahtta iken gerçekleşmiş olsa da, krallığı ekonomik yönden ciddi şekilde etkilemeye devam etmektedir. Puduhepa mektupta Urhi-Teşup’tan özellikle şu şekilde bahsetmiştir: “Urhi-Teşup yanında olduğuna göre bunun böyle olup olmadığını ona sor.”²³³ diyerek özellikle bir noktaya değinmiştir. Çünkü daha önce de bahsi geçtiği üzere Urhi-Teşup amcası III. Hattuşili tarafından tahttan indirildiğinde sürgün edilmiş fakat sürgün yerinden kaçarak Mısır’a gitmiştir. II. Ramses Urhi-Teşup’u Hatti ülkesine iade etmeyerek III. Hattuşili ’nin isteğine karşı gelmiştir ve O’nun Mısır’dan kaçtığını iddia etmiştir.²³⁴ Fakat görüldüğü üzere Hitit tahtı Ramses’in bu iddasına inanmamıştır. Puduhepa da II. Ramses’e yazdığı mektupta buna açık şekilde değinmiştir. Ayrıca Puduhepa, mektupta görüldüğü üzere II. Ramses’in evlilikle ilgili bu aceleci tutumuna da değinerek bu aceleci, durumdan bir nevi rahatsız olduğunu da dile getirmiştir.

²³¹ KUB 21. 38, öy 7-14, (CTH 176), ÄHK 105, G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia, 1999, s. 131-135.

²³² KUB 21. 38, öy 7-14, (CTH 176), ÄHK 105, G. Beckman, a.g.e., s. 131-135.

²³³ KUB 21. 38, öy 7-14, (CTH 176), ÄHK 105, G. Beckman, a.g.e., s. 131-135

²³⁴ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.107.

“Benim erkek kardeşim hiçbir şeye mi sahip olmadı? Sadece Güneş Tanrısı’nın Oğlu, Fırtına Tanrısı’nın Oğlu ve deniz in hiçbir şeyi yoksa senin de yok mudur? Ama erkek kardeşim sen kendini bir dereceye kadar benim harcamamla zenginleştirebilirsin. Bu ne senin ününe ne de statüüne değer.”²³⁵

diyerek, sitemlerini de dile getirmiştir.

Puduhepa II. Ramses’in sabırsızlığından ötürü sitemlerini dile getirirken de kızının meziyetlerini ve erdemlerini de anlatmaktan geri durmayarak II. Ramses’e biraz daha beklemesi halinde beklediğine degecek bir gelin alacağını da mektubunda dile getirmiştir.

Uzatmalı evlilik anlaşmasının ayarlamaları, elçiler ve haberciler aracılığıyla yapılmaktaydı; Üstelik buna bir de prensesin çeyizine dair gecikmeler de eklendiğinde, evliliğin gerçekleşmesine dair tekliften itibaren tüm formalitelerin tamamlanması ve evliliğin gerçekleşmesi birkaç yılı bulmuş olmalıdır.²³⁶

III. Hattuşili ’nin firavun II. Ramses’e kızının Hatti’ den ayrılmak için hazır olduğu söyleminde bulunduğu mektuplaşmaları da vardır. Bu haber üzerine II. Ramses III. Hattuşili ’ye sevinçli bir cevap verirken onun sözlerini de kullanmıştır.

“ İnsanlar kızımın başına iyi yağdan kutsal yağ sürsünler, onu büyük Kral, Mısır Kralı kardeşimin evine getirsinler.”²³⁷

Ve II. Ramses diğer yazışmalarda olduğu gibi, Puduhepa’ya da benzer cümleler ile bir mektup yollamıştır. “Harika, bana erkek kardeşimin yazdığı mektup harika.

²³⁵ KUB 21. 38, öy. 53-56. (CTH 176) ÄHK 105, G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia, 1999, s. 131-135.

²³⁶ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.108.

²³⁷ KBo 28.42 öy. 14-16 (CTH 163), ÄHK 49 T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.108.

Güneş tanrısı, Fırtına Tanrısı, Mısır'ın Tanrıları ve Hatti'nin Tanrıları bize izin verdi büyük ülkelerimiz sonsuza dek birleşecek”²³⁸

Yazışmalardan öğrendiğimiz seyahat anlaşmaları sayesinde evlilik kortejinin Mısır'a olan yolculuğunu gözlemleyebiliyoruz. Puduhepa'nın II. Ramses'i bilgilendirdiğine göre prenses başında muhtemelen III. Hattuşili 'nin en büyük oğlu olan Nerikkaili'nin liderliğini yaptığı bir tabur ile yola çıkmış olacaktır.²³⁹ Kraliçenin kendisi de Suriye'deki Mısır sınırına kadar bu evlilik alayına eşlik edecektir.²⁴⁰

II. Ramses ise Kenanlı sınır beylerinden birine, Mısır bölgesine girdikleri andan itibaren evlilik alayının tüm gerekli ihtiyaçlarının karşılanması ve korunması için talimat vermiştir.²⁴¹ Ayrıca bir de canlı malların ulaşımı ve tutsaklar (Kaşka Halkı) ile ilgili meseleler vardır. Firavun, III. Hattuşili 'ye Upi ve Kenan'dan iki adet valisini insanların/kölelerin, koyunlar ve sığırların Mısır sınırına girdiklerinden itibaren teslimatı ile ilgili görevlendirdiğini bildirmiştir.²⁴² Firavun ayrıca konu ile ilgili olarak Puduhepa ile de yazışmıştır.²⁴³

Kaşkalılar tutsak bile olsalar tehlikeli insanlardı. Şüphesiz ki Puduhepa ve III. Hattuşili tutsak olarak alınmış ve kendi topraklarında tuttukları bu tehlikeli düşmanların çeyiz olarak Mısır topraklarına transferinden oldukça memnun olmuş olmalıdır.²⁴⁴ Yazışmalarda görüldüğü üzere Puduhepa daha çok bu tutsakların kaçma girişimlerinde bulunarak ülkeye geri dönmeye çalışmalarından endişeli görünmektedir; bunun üzerine de firavun “ Eğer herhangi biri çöle girecek kadar

²³⁸ KUB 3.63. öy. 17-20 (CTH 160) ÄHK 51, T. Bryce, a.g.e., s.108.

²³⁹ E.Edel, *Die Ägyptische-hethitische Korrespondenz aus Boghazköi*, Opladen, 1994, s. 146-147.

²⁴⁰ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.109.

²⁴¹ T. Bryce, a.g.e., s. 108.

²⁴² E.Edel, *Die Ägyptische-hethitische Korrespondenz aus Boghazköi*, Opladen, 1994, s. 142-143.

²⁴³ E.Edel, a.g.e., s. 148-149.

²⁴⁴ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.109.

aptalsa, bırak gitsin orada kesinlikle mahvolacaktır.” diyerek, görüşlerini bildirmiştir.²⁴⁵ Sina yarımadasındaki uzun yolculuktan sonra evlilik alayı deltada ki Piramess’e ulaşmıştır ve böylece evlilik II. Ramses’in 34. Hükümdarlık yılında (y.M.Ö.1254) gerçekleşmiştir.²⁴⁶

II. Ramses’in eşi Nefertari/Naptera Yeni Krallığın kendinden önce gelen birkaç kraliçesi gibi Mısırda güçlü bir kadın karakterdi. Daha sonra ele alınacağı üzere Hitit Kraliçesi ile Mektuplaşmaları da söz konusudur. Fakat Nefertari Muhtemelen II. Ramses’in Hükümdarlığının 30. Yılına gelemeyen ölmüştür.²⁴⁷ Ve II. Ramses’in Nefertari’den sonra gelen eşi Iset-Nofret onun konumuna yükselmiş olsa da, o da muhtemelen kocasının 34. Hükümdarlık yılından önce ölmüş olabilir.²⁴⁸

Daha önce örnekleri görüldüğü üzere Hitit Kralları politik evlilik anlaşmaları yaparken, kızlarının ilk eş olma şartlarını koymuşlardır. (II. Muvatalli kızı Maşşanauzzi’yi bir Batı Anadolu vasal yöneticisi olan Maşturi ile evlendirirken ya da III. Hattuşili kızı Gasşşulawiya’yı Amurru kralı Bentešina ile evlendirirken bu şartı öne sürmüşlerdir.) Ve eğer vaziyet böyle ise ve yeni gönderilen gelin ilk eş konumuna geçerse, evlilik Hitit tarafından bakılınca oldukça avantajlı görünmektedir. Ama şimdiye kadar Hitit Kralları’nın prensesleri için evlilik anlaşmalarında belirttikleri ilk eş olma şartı, sadece kendi hâkimiyetleri altına alabildikleri vassal krallıklar için geçerli olmuştur.²⁴⁹ Mısırda yabancı bir gelinin ilk eş olarak kabul edildiği hiçbir teamül de görülmemiştir.²⁵⁰ Ancak yine de III. Hattuşili ve eşi Puduhepa’nın evlilik anlaşmalarında böyle bir konuda ısrar etmeleri

²⁴⁵ T. Bryce, a.g.e., s.109.

²⁴⁶ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.109.

²⁴⁷ J. Tyldesley, *Ramesses, Egypt’s Greatest Pharaoh*, London, 2001, s.129.

²⁴⁸ J. Tyldesley, a.g.e., s.134.

²⁴⁹ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.110.

²⁵⁰ T. Bryce, a.g.e., s. 110.

muhtemeldir. Puduhepa II. Ramses’e gelin olarak göndereceği kız için onu diğer büyük kralların kızlarına üstün yapmak isterim; onun yanında hiç kimse (kimseyi) bulamamalı gibi ifadeler kullanmıştır.²⁵¹ Aslında bu da, onların kızlarının konumu ile ilgili isteklerine dair açık bir fikir vermektedir.

Yeni gelin Maat-Hor-Nefure “Horus’u gören,” adını aldı.²⁵² Adının Šaušganu²⁵³ olduğu tahmin edilmekle beraber Mektuplarda gelinden ‘ubartu’ (misafir) olarak bahsedilmekte.²⁵⁴

Maat-Hor-Nerfure’nin adına Gurob papirüsü²⁵⁵nde de raslamaktayız:

Ö.y. büyük fragman

[...] büyük çanta

Kralın karısı Maat-Hor-Neferure [yaşasın]

Hattinin büyük Kralının kızı

[...] 28 kübit DAYt giyim eşyası, 4 palm, genişlik 4 kübit, 14 kübit [çanta?], 2 palms, genişlik 4 kübit- 2 adet [...] palm, genişlik 4 kübit.

Küçük fragman

Krali keten, idg-giysisi (baş-giysi)

²⁵¹ S.A. Meier, “Diplomacy and International Marriage”, *Amarna Diplomacy: The Beginnings of International Relations*, Baltimore-Maryland, 2000, s. 171-172.

²⁵² Alınanyer: <http://euler.slu.edu/~bart/egyptianhtml/kings%20and%20Queens/Maathorneferure.html>
Alıntı tarihi: 12. 11 2015.

²⁵³ S. Alp, *Hitit’ler’in Mektuplaşmaları*, İstanbul, 2001, s. 28, M. Darga, *Anadolu’da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar Kraliçe*, İstanbul, 2013, s. 157.

²⁵⁴ S. Alp, a.g.e., s. 28.

²⁵⁵ Medinet Gurob’ da bulunmuş bir papirüstür ve 3 fragman halindedir. Maat-Hor-Neferure adı geçtiği için Hitit-Mısır ilişkileri açısından önemlidir. Ayrıca prensesin adının geçtiği çini benzeri malzemeden yapılmış bir obje daha bulunmuştur fakat bunun antik bir eserden kopya edildiği düşünülmektedir. (<http://www.ucl.ac.uk/museums-static/digitalegypt/gurob/papyri/background.html>)

Krali keten, mss-giysisi (çanta-tunik)

Krali keten, sDw- giysi (üçgen giysi) birinci kalite.

Arka yüz: büyük fragman

[...] 26. Gün, Herakleopolis'ten yollandı...

[...] doldu, ... teslimatların(?) evinden

[...] önünde(?) yelken açtılar, katip Hori

[...] 27. Gün, kralın katibi Meh'in [...] evine varışı

[...] saray kadınlarından Wen [...]

Orta boyutlu fragman

[ver]ildi (?) iş projesinin gereksinimi olarak

[...] zanaatkarın, 20 qnin çömleği (?) 10,

[...] 10 krali keten [...]²⁵⁶

Ayrıca II. Ramses'in Evlilik Steli'nde²⁵⁷ de Hititli gelinden ve onun Mısır ülkesine gelişinden detaylıca bahsedilir. Tanis'teki bir başka buluntuda ise Hititli prenses II. Ramses'in bacağına dokunurken görünmektedir.²⁵⁸ Fakat tüm bunlardan Hititli presesin Hatti hükümdarı III. Hattuşili ve eşi Puduhepa'nın istekleri

²⁵⁶ Alınan yer: <http://www.ucl.ac.uk/museumsstatic/digitalegypt/gurob/papyri/maathorneferu.html>
Alıntı Tarihi: 30.10.2015.

²⁵⁷ Evlilik Steli : Abu Simbel tapınağında, Ramses tarafından yaptırılan ve Hititli prenses ile olan evliliğini anlatan stel. J. B. Pritchard, *ANET*, Princeton, 1969, s. 256-258.

²⁵⁸ Alıntı yeri: <http://euler.slu.edu/~bart/egyptianhtml/kings%20and%20Queens/Maathorneferure.html>
Alıntı Tarihi: 30.10.2015.

doğrultusunda ilk eş konumuna yükselip yükselmediğine dair kesin bir bilgiye rastlamamaktayız.²⁵⁹

Anlaşıldığı kadarıyla, II. Ramses gelini ve beraberinde getirdiği çeyizi bir nevi kendisine sunulan vergi olarak kabul ediyordu.²⁶⁰ Evlilik stelinden anlaşıldığı üzere; Mısırlılar bu evliliğe Hititlilerin bir boyun eğmesi olarak bakıyorlardı ve oluşturdıkları tema da Hitit Kralı'nın Firavun tarafından yenildiği, gelinin ise Mısır'a verilecek vergi'nin baş unsuru olmasıydı.²⁶¹

... “ sonra Hatti'nin Büyük Kralı ordusuna ve görevlilerine : ‘ bu nedir? Ülkemiz harabe oldu; Efendimiz Seth²⁶² bize kızgın, gökyüzü artık bizim üzerimize sularını vermiyor. ... Her şeyimizi, mal mülkümüzü ve önlerinde de benim en büyük kızımı koyalım ve bağlılık hediyelerimizi taşıyalım böylece bize barış versin, biz yaşayalım!” Sonra O, en büyük kızını altın, gümüş, koyun ve keçiler ile kendi ülkesinin sayısız ürünleri ile asil bir vergi olarak yolladı.” ...²⁶³

Görüldüğü üzere II. Ramses Evlilik Steli'nde Hititleri Kadeş savaşına ve antlaşmasına dair yazıtlarında olduğu gibi burada da Hititleri yenilgiye uğrayıp Mısır'a boyun eğmiş şekilde göstermiştir. Politik propaganda aşikâr şekilde görülmekte ve bu noktada firavunların kızlarını neden başka ülkelere gelin olarak göndermediği de anlaşılabilir bir gelenek olarak karşımıza çıkıyor. Çünkü Mısır

²⁵⁹ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, İstanbul, 2003, s. 110-111.

²⁶⁰ K. Kitchen, *Pharaoh Triumphant, the life and times of Ramesses II*, Warminster, 1982, s. 86.

²⁶¹ J. B. Pritchard, *ANET*, Princeton, 1969, s. 257.

²⁶² Seth burada Hitit Fırtına Tanrısı'nın karşılığıdır. Ve Hatti'ye karşı Mısır tarafında yer alır. J. B. Pritchard, *ANET*, Princeton, 1969, s. 257.

²⁶³ J. B. Pritchard, a.g.e., s. 257.

açısından bakıldığında, gelinlerin bir vergi ile birlikte gönderilmesi aslında alt seviyede bir hükümdarın üstüne gösterdiği hürmeti ifade etmektedir.²⁶⁴

Bu evlilikten sonra da III. Hattuşili ve II. Ramses'in evliliğe dair yazışmalara devam ettiğini de görmekteyiz. Anlaşılan o ki III. Hattuşili bu evliliğin sadece gerçekleşmiş olarak kalmasını değil bu evlilikten yapılmış olan anlaşma dışında da bir takım çıkarlar elde etmeye de çalışmaktaydı. Ramses'e kendi kızından bir erkek çocuk sahibi olması durumunda taht için o çocuğu düşünebileceğine dair mektup yazdığı bilinmektedir.²⁶⁵

Ancak evlilikten bu tarzda çıkarlar elde etmeye çalışan sadece III. Hattuşili değildir. İki adet kırık mektuba göre, II. Ramses, III. Hattuşili 'nin damadı olması vesilesi ile Hatti ülkesinde veliahtlığa talip olmuştur ancak Hatti kralı bunun için II. Ramses'in çok yaşlı olduğunu fakat ileride kardeşinden ve kızından doğacak bir prense veliahtlığın verilebileceğini bildirmektedir.²⁶⁶

III. Hattuşili 'nin serzenişi pek de adil sayılmaz aslında çünkü Firavun II. Ramses'in her iki cinsten de birçok çocuğu olduğu bilinmekte. Ancak III. Hattuşili 'nin II. Ramses'ten olan çocuğa tahtı bırakmak istemesi durumu ne kadar doğrudur bilinmez. Çünkü politik açıdan bakıldığında böyle bir tercih Hatti açısından olumsuz sonuçlar doğurması yüksek bir tercih olurdu, zaten III. Hattuşili uzun zamandır oğlu Tuthaliya'yı kendi halefi olarak belirlemişti.²⁶⁷

Tüm bu olaylar yaşandıktan kısa bir süre sonra, III. Hattuşili 'nin Mısır'a gelin giden kızı Maat-Hor-Neferure ile ilgili pek bir bilğimiz bulunmamaktadır.

²⁶⁴ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 110.

²⁶⁵ T. Bryce, *a.g.e.*, s.111.

²⁶⁶ S. Alp, *Hitit'lerin Mektuplaşmaları*, İstanbul, 2001, 28.

²⁶⁷ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.111.

Parçalanmış bir yazıtta Maat-Hor-Neferure'nin firavunun hareminin bulunduğu Fayum kentinde bulunduğundan bahsetmektedir.²⁶⁸ Dolayısı ile daha önce bahsedildiği üzere III. Hattuşili 'nin kızı evlilik antlaşmasına uygun olarak ilk eş ünvanını almış olsa bile daha sonra statüsünü kaybederek Fayyum'a gönderilmiş olmalıdır.²⁶⁹ Fakat durum böyle ise Puduhepa bu durumu nasıl kabullendi çünkü adını bilmediğimiz ikinci bir Hitit prensesinin daha muhtemelen III. Hattuşili 'nin ölümünden sonra Mısır'a gönderildiği düşünülmekte. Fakat II. Ramses evlilik öncesi anlaşması kurallarını ihlal etmiş olsaydı, ikinci bir prenses daha Mısır'a tekrar gönderilir miydi? Öte yandan, Hititli Prenses'in II. Ramses ile evliliğinden birkaç yıl sonra ölmüş olması da muhtemeldir.²⁷⁰ Eğer durum böyle ise, firavun ile bir başka gelinin tekrar evlendirilmek istenmesi her iki hanedanlık içinde yenilenmesi gereken bir anlaşma olarak görülmüş olabilir.

II. Ramses ile evlenen bu ikinci Hitit prensesinin Hitit ve Mısır metinlerindeki adları bilinmemekte fakat Mısır kaynaklarından başka bir mektup olan KUB 3. 68'de bu evlilikten söz edilmekte.²⁷¹ Araştırmacılara göre, bu evlilik II. Ramses'in tahta çıkışının 40. Yılından sonra olmalıdır. Gelinin III. Hattuşili 'nin mi yoksa IV. Tuthaliya'nın mı kızı olduğu ise henüz bilinmiyor.²⁷²

Bahsi geçen evlilikler ile alakalı Mısır'da birkaç başka yazılı kaynağa da rastlanmaktadır. Bunlardan ilki Ptah'ın Kutsaması²⁷³ adlı kaynaktır. Bu kaynak, Büyük Abu Simbel tapınağının ilk büyük salonunda büyük bir stel üzerine

²⁶⁸ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.111.

²⁶⁹ T. Bryce, *a.g.e.*, s. 111.

²⁷⁰ T. Bryce, *a.g.e.*, s.111.

²⁷¹ S. Alp, *Hitit'lerin Mektuplaşmaları*, İstanbul, 2001, s. 28.

²⁷² S. Alp, *a.g.e.*, s. 28.

²⁷³ 'Blessing of Ptah'. Ptah Antik Mısır'da evreni ve diğer her şeyi yarattığına inanılan tanrıdır. El sanatçıların -özellikle heykelticilerin- koruyucusu sayılırdı. Ptah, en başlarda Mısır'ın başkenti olan Memphis'in yerel tanrısıyken, şehrin öneminin artmasıyla kültü tüm Mısır'a yayılmıştır.

oyulmuştur ve Ptah'ın II. Ramses'e olan, ona mümkün olabilecek tüm servetleri bahşedeceğine dair söz verdiği bir söylevidir.²⁷⁴ Ramses de bunun üzerine tanrı için yaptığı iyi şeylerden bu belgede bahseder. Belgenin başlıca konusu dinidir fakat bir takım tarihsel olaylara da belgede yer verilmektedir. Belgenin Hititler ile ilgili kısmında, bir Hitit kralının büyük kızının evlilik için Mısır gelmesinden bahseder.

“Khetta ülkesini senin sarayına bağımlı kıldım. Kalplerinin senin ‘ka’na sunmaları için, bütün sahip olduklarını vergi olarak majestelerinin ününe vermeleri için korku doldurdum. Onun en büyük kızı iki ülkenin kralı, II. Ramses’in kalbini memnun etmesi için önünde. O gizemli bir mucize; senin arzun üzerine, senin büyük isminin sonsuza kadar harika olması için yaptığım harika şeyleri bilmiyor. Muzaffer kahramanın başarısı dua ettikleri için büyük bir gizem. Tanrıların (zamanından) beri, gizemli kayıtlar Ra’nın zamanından senin zamanına kadar kitapların evindeydiler, (ama) Mısır ile Khetta’nın bir anlaşma ilişkisi bilinmez. Kral II. Ramses, Hayat verilsin, isminin sonsuza dek yaşaması içi onları ayaklarının altında köle yapman emredildi.”²⁷⁵

Burada daha önce bahsedilmiş olan II. Ramses’in Evlilik Steli ile bağlantı kurmak mümkündür. Bu belgede de yine Hititler Mısır bakış açısına göre başarısız kabul edilmektedirler ve Mısır hükümdarının sarayına bağlı oldukları vurgulanmaktadır.

²⁷⁴ J. H. Breasted, *Ancient Records of Egypt*, Cilt III, Chicago, 1906, s. 175.

²⁷⁵ J. H. Breasted, a.g.e., s. 175.

Maat-Hor –Neferure’nin evliliğinden bahseden başka bir belge ise Bentreš Stelidir.²⁷⁶ Stel oldukça uzun olduğu için tercümesinin tamamı burada verilemeyecektir.

Metin Kral Ramses’in ünvanlarıyla başlar ve hikaye şöyle anlatılır: Bakhtan²⁷⁷, in prensi evlilik için ona büyük kızını vermiştir. Firavun kıza Neferure adını vermiştir ve onu kraliçesi yapmıştır. 23. Hükümdarlık döneminde Ramses Neferure’nin küçük kız kardeşi Bentreš’in hastalandığı haberini alır. Ve bilge kâtibini onu iyileştirmesi için gönderir fakat o başarılı olamaz çünkü prenses kötü bir ruh tarafından ele geçirilmiştir. Ve Bakhtan prensi firavundan ona yardım etmesi için bir tanrı göndermesini ister. Bunun üzerine Ramses de Plan Yapıcı Khonsu²⁷⁸ ve Teb’deki Khonsu ile konuşur ve tanrı prensesi iyileştirmek üzere yola çıkar. Tanrı kötü ruhu prensesin bedeninden kovarak onu iyileştir. Fakat Bakhtan’ın prensi tanrıyı Mısır’a geri göndermez bu yüzden Khonsu orada üç yıl dokuz ay kalır. Lakin bir gece prens rüyasında tanrının altın bir şahine dönüştüğünü görerek tanrının artık geri gönderilmesi gerektiğini anlar ve heykelin Mısır’a geri gönderilmesi emrini verir.²⁷⁹

Stelde anlatılan bu Hititli prensin hikâyesi ile ilgili kendi dönemine ait çağdaş bir kayıt bulunmamaktadır. Bu olaydan muhtemelen 800-900 yıl sonra Theb teki Khonsu rahipleri tanrılarının büyük görkemini yansıtan bu hikâyeyi

²⁷⁶ Bentreš steli: Karnaktaki küçü Khonsu tapınağında keşfedilmiş bir steldir.

²⁷⁷ Bekhten: Hatti. Nefrure adının Hattuşili’nin kızı Maat-Hor-Nefrure ile eşitliği kabul edilirse Hatti olarak kabul edilmektedir. Fakat Bactria sözcüğünün değişime uğramış bir hali olabileceği de düşünülmektedir. Bu çalışmada sözcüğün Hatti anlamına gelme ihtimali üzerinden belgenin değerlendirilmesi yapılmaktadır.

²⁷⁸ Khonsu Mısır’ın ay tanrısı. J. H. Breasted, *Ancient Records of Egypt, Cilt III*, Chicago, 1906, da ‘Khonsu the Plan Maker’ ve ‘Khonsu in Thebes- Beatiful-Rest’ şeklinde ifade edilmiştir. M. Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature Cilt III: The Late Period*, California 1980’de ise sırasıyla ‘Khons the Provider in Thebes’ ve ‘Khons the Merciful’ olarak ifade edilmiştir.

²⁷⁹ Stelin tercümesi için bakınız; J. H. Breasted, *Ancient Records of Egypt, Cilt III*, Chicago, 1906, s. 190-195.

kaydetmişlerdir.²⁸⁰ Kendi zamanlarında anlatılan bu halk hikayesini yapabildikleri en arkaik dilde şu an bu konuda kaynağımız olan stele kaydetmişlerdir fakat bunu yaparken de dile tam olarak hakim olamadıkları için bir çok dilbilimsel ve kronolojik hata yapmışlardır. Bu stele başlarken Ramsesin tüm ünvanlarını yazmışlardır fakat kullandıkları ünvanların bir kısmı IV. Tutmose ile ilişkilendirilmektedir, bunun yanı sıra yazıtta bahsi geçen Kraliçe Nefrure muhtemelen Hitit hükümdarının Mısır'a gelin olarak gönderilen kızı Maat-Hor-Nefrure'nin isminin bozulmuş ve değişmiş bir şekli olmalıydı.²⁸¹ Bunun dışında evliliğin Ramses'in hükümdarlığının 23. Yılında gerçekleştiği stelde yazılmış olmasına rağmen daha önce de bahsedildiği üzere bu evlilik Firavun'un 34. Hükümdarlık yılında gerçekleşmiştir.²⁸²

3.3. Yakın Doğu'da Bir Diplomasi Biçimi: Kardeşlik

Çalışmanın bu kısmında daha önce de detaylıca incelediğimiz mektuplarda da görülen bir ortak özellik olan kardeşlik vurgusuna değinilecektir. Bu vurgu Yakın Doğu'daki diplomatik ilişkilerde sıkça karşılaşılan bir olgudur ve belli kuralları ile sınırları olan diplomatik bir kullanımdır.

Hitit Mısır diplomatik yazışmalarına dair incelenecek bir diğer mektup yine Hatti Kraliçesi Puduhepa ve II. Ramses arasındaki yazışmalardan biridir. Uzun uzadıya iyilik dileklerinden sonra, bu iletişimin ilk kısmı II. Ramses'in sona eren başarılı evlilik antlaşması ile ilgili mutluluğunu Puduhepa'ya ifade etmesi ile başlar. Bunu ise Hatti'den çeyiz içinde gönderilen ve III. Hattuşili'nin Mısır sarayında

²⁸⁰ J. H. Breasted, *Ancient Records of Egypt, Cilt III*, Chicago, 1906, s. 189.

²⁸¹ J. H. Breasted, a.g.e., s.189.

²⁸² J. H. Breasted, a.g.e., s.189.

hizmetli olan genç birkaç Hattiliyi geri istemesiyle alakalı bir anlaşmazlıktan bahsedilmektedir.

Mısır Firavunu II. Ramses'in Hatti Kralicesi Puduhepa'ya Mektubu

“1-2 Wasmuaria satepnaria, Büyük Kral Mısır Kralı Güneş Tanrısının oğlu, Amon'un sevgilisi, Büyük Kral, Mısır Kralı II. Ramses şöyle der:

3 Kız kardeşim Hatti ülkesi'nin Büyük kraliçesi Puduhepaya söyle;

4-6 Amon'un sevsilisi, Büyük kral Mısır Kralı erkek kardeşin II. Ramses iyidir. O'nun evleri, askerleri, atları, savaş arabaları ve [topraklar]ındaki [her şey] son derece iyidir.

7-10 Sen kız kardeşim son derece iyi ol! Büyük kral, Hatti Kralı kardeşim III. Hattuşili de iyi olsun! Onun [evleri], oğulları, askerleri, atları, [savaş arabaları] ve toprakları da iyi olsun!

11-18 kız kardeşime söyle; Tili-Teşup kız kardeşimin habercisi, Reamasia, kız kardeşimin habercisi Prarihnaawa, benim habercim Zinapa ve yine benim habercim Mania eşliğinde benim önüme ulaştı. Onlar bana kız kardeşimin [sağlığını], [Hatti Kralı Büyük Kral] kardeşimin sağlığını ve [onun oğullarının sağlığını] söylediler. Ben çok memnun oldum.

19-25 erkek kardeşimin sağlığını ve kız kardeşimin sağlığını duyduğum [zaman]—“onlar iyi, [güvende] ve sağlıklı.” Ve be [kız kardeşim]in bana gönderdiği tableti gördüğüm zaman, kız kardeşimin bana yazdığı meseleleri duyduğum zaman, kız kardeşimin bana gönderdiği hediyeyi aldığım zaman, ve onun iyi durumda olduğunu ve güvende olduğunu gördüğüm zaman, doğrusu çok mutlu oldum.

26- 29 Güneş Tanrısı ve Fırtına Tanrısı kendimizi sonsuza dek içinde bulduğumuz bu iyi ilişki içinde bize kardeşlik ve barış verecekler. Ve habercilerimin barışı ve kardeşliği büyütmek için sonsuza dek aramızda gidip gelecekler.

30-36 kız kardeşime [söyle]: kız kardeşimin bana kızı ile ilgili yazdığına göre; “ Güneş Tanrısı ona söylediğim [isteğimi] yerine getirdi be beni mutlu etti” kız kardeşimin bana yazdığı buydu. Ben güneş tanrısının kız kardeş[im]in isteğini kabul edip onu mutlu etmesi ile olan bu ilişkiden pek memnunum.

37-43 Güneş Tanrısı ve Fırtına Tanrısı, kız kardeşimin kızı için yapılmasını istediği ayarlamaların tamamlandığını görecekler. Onun planlandığı üzere Mısırdaki hüküm sürmesi için onu erkek kardeşin kralın hanesine yerleştirecekler. Onlar kız kardeşimi ve erkek kardeşin [Mısır] Kralını, onun için yapacakları düzenlemelerle memnun edecekler.

44-52 kız kardeşime [söyle]: Tili-Teşup bana söyledi: “Hatti Kralı büyük Kral III. Hattuşili Hatti’nin Büyük Kraliçesi ile birlikte bana söyledi : “ [Erkek kardeşimiz], Büyük kral, Mısır Kralına söyle: bize Maşniyalî nin oğullarını gönder.” O nun söylediği budur. Ama Reamasia, kız kardeş[im]in habercisi söyle söyledi:“ Benim hanımım bana ’[onun oğullarını gönder ve] demedi ve ben onunla ilgili bir şey duymadım. Ve Büyük kral, Hatti kralı, Tili-Teşup [ile] konuşmadı.” O böyle söyledi.

53-62 [Ve] Parihnawa söyle söyledi: “Onunla ilgili bir şey duymadım. Büyük Kral, [Hatti Kralı], bana Maşniyalî’nin [oğullarından] bahsetmedi, ya da ‘[erkek kardeşimiz] Kral ile [onlar hakkında] konuş demedi.’ O onlardan [bana] bahsetmedi ve ben onunla ilgili hiç bir şey duymadım.” Ve [o] Tili-Teşup’a [dedi]: “ Hayır o hiçbir şey söylemedi!” [Zinapa] da söyledi: “ Büyük kral Hatti Kralı [Hattuşili] ve

Kraliçe Mašniyalli['] nin oğulları hakkında] '[onları gönderin !]' gibi bir şey [söylemedi]" onun söylediği bu dur. Ve Mania da bu durumla ilgili aynı şeyi [söyledi]. Ve onlar bu hikâye ye bağlı kaldılar. Ve [...]'ri, tercüman, da bu durum ile ilgili aynı şeyi söyledi.

63-66 [ben, Kral] erkek kardeşin, kız kardeşimin habercisi Tili-Teşup ile konuştum: “ sen söyledin ki: Büyük Kral, Hatti Kralı bana söyledi ve Hatti'nin Büyük Kraliçe si bana söyledi – ‘Erkek kardeşimiz Krala söyle: Mašniyalli'nin oğullarını gönder.’ ”

67-73 “ Onları görevden al ve onları Büyük Kral Hatti Kralı erkek kardeşime götür. Ve Kız kardeşime götür.” Bunu ona söyledim ama o : “ hayır, ‘ onları gönder’ diyen Hatti Kralı Büyük Kralın tableti, Kraliçenin tableti ile birlikte gelene kadar onları almayacağım,” söylediği budur. Kız kardeşim bana Mašniyalli'nin oğulları ile ilgili netleştirme göndersin.

74-75 ve eğer benim kız kardeşim “ onları gönderin” derse, onları kız kardeşime derhal gönderirim.

76-79 Kız kardeşime söyle: ben kız kardeşimin habercilerini ve kendi habercilerim ile birlikte gönderdim böylece onlar derhal kız kardeşime yola çıktılar. Ve onların gözetiminde kız kardeşime çok güzel bir hediye gönderdim.”²⁸³

Mektuptan anlaşıldığı üzere artık evlilik görüşmeleri sonlanmıştır. Bu tarz mektuplaşmalarda klasik olduğu üzere iyi dilekler dilenmiş, tanrıların kutsamaları alınmış kardeşlik ve sonsuz barış bir kez daha vurgulanmıştır. Mektuptan anlaşıldığına göre, Mısır'a giden gelin ile ilgili Puduhepa'nın birtakım istekleri vardır

²⁸³, KBo 28.23, (CTH 158), ÄHK 46, G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia, 1999, s.135-137.

ve cevaben II. Ramses'te bu ayarlamaların yapılacağından bahseder. Bu mektupta asıl önemli olan ise, aslında II. Ramses ve Puduhepa arasında olan diğer mektuplaşmalardaki gibi, Puduhepa'nın Yakın Doğu'lu bir kraliçe olarak otoritesidir. Bu mektup da dahil olmak üzere kraliçenin kendi adına 15 kadar mektup yollanmıştır ve bu mektupların tümünde ortak özellik olarak görülen şey Puduhepa'nın bağımsız mevkii ve rolüdür.²⁸⁴

Kraliçe adına II. Ramses tarafından gönderilen mektupların içerikleri kelimesi kelimesine III. Hattuşili 'ye gönderilen mektupların aynısıdır.²⁸⁵ Böylece anlaşılacağı üzere kraliçe firavun tarafından Hatti büyük kralına eş tutulmaktadır. Yukarıdaki mektupta, yine kraliçenin konumunu gösteren bir başka mektup olması açısından önemlidir. Kraliçe'nin evlilik öncesi anlaşmasında deyim yerindeyse bir baş müzakereci gibi rol almasının yanında, mektuptan da anlaşıldığı gibi, III. Hattuşili 'nin yanı sıra emir ve istekleri beklenen yetkili bir kadındır. Puduhepa'nın bu konumu belki de dönemin devletlerarası politik hukukunun bir gereği olmuş olabilir lakin Puduhepa'ya gönderilen bu krali mektupların üslupları oldukça önemlidir.²⁸⁶ Bu mektupların üslupları incelenecek olursa, II. Ramses mektupların hemen hemen tümünde Kraliçe Puduhepa'ya kız kardeşim şeklinde Hitap eder ve kendisinin ve ülkesinin refahından bahsederek sahip olduğu tüm iyiliklerin de kız kardeşi için de olması dileklerinde bulunur. Mektubun tamamı şöyledir:

Mısır firavunu II. Ramses'in Hatti Kraliçesi Puduhepa'ya Mektubu

“1 Amon'un sevgilisi, güneşin oğlu, Mısır Kralı Büyük Kral II. Ramses şöyle der:

²⁸⁴ M. Darga, *Anadolu'da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar Kraliçe*, İstanbul, 2013, s. 158.

²⁸⁵ M.Darga, a.g.e., s. 158.

²⁸⁶ M. Darga, a.g.e., s. 158.

2 Hatti Ülkesinin Kraliçesi Büyük Kraliçe Puduhepa'ya söyle. İşte ben kardeşin iyiyim. Evlerim, oğullarım, ordularım, atlarım, arabalarım iyidirler. Ülkemde büyük ölçüde iyilik vardır.

3 Sen kız kardeşim iyi olasın! Evlerin oğulların orduların, atların, arabaların iyi olsunlar! Ülkende büyük ölçüde iyilik olsun!

4 Kız kardeşime şöyle söyle:

5 İşte habercilerim kız kardeşimin habercileri ile bana geldiler. Onlar bana kardeşimin Hatti Ülkesinin Kralı, Büyük Kral'ın iyiliğini bildirdiler.

6 Onlar bana kız kardeşimin iyiliğini, kız kardeşimin oğullarının iyiliğini, ülkelerinizin iyiliğini bildirdiler.

7 Kardeşimin, kız kardeşimin ve ülkelerinizin iyilik haberini alınca çok sevindim ve şöyle dedim:

8 'Çok şükür iyidirler!'

9 Kız kardeşimin bana gönderdiği mektubu gördüm ve Hatti ülkesinin büyük Kraliçesi kız kardeşimin pek güzel biçimde yazdığı konuları işittim.

10 Kız kardeşime şöyle söyle:

11 Kardeşim Hatti ülkesinin Kralı, Büyük Kral bana şöyle yazdı:

12 ' Kızımın başına iyi kokulu yağı dökecek kimseleri gönder! Onlar onu Mısır Kralının, Büyük Kralın evine götürsünler!'

13 İşte kardeşim bana böyle yazdı kardeşimin bana bildirdiği bu karar pek ve pek çok güzeldir.

14 Mısır'ın tanrılarıyla Hatti'nin tanrıları iki büyük ülkeyi sonsuza dek bir ülke olarak birleştirmek için bizi bu karara sevk ettiler.”²⁸⁷

Bu mektubun son satırları anlaşılamayacak şekilde zarar görmüş olsa da diğer tüm mektuplarda olduğu gibi kardeşlik vurgusu oldukça önemlidir. İki ülke arasındaki kardeşlik algısı aslında hemen hemen dönemin büyük ve güçlü hükümdarları arasında var olan bir diplomasi çeşidiydi.

Yakın Doğu'daki diğer örneklerine de bakıldığında Büyük Krallar arasındaki iletişim, bir kardeşin diğerine sunduğu içten gelen sağlık ve sahip olduğu her şey için iyilik dilekleri ve coşkulu sevgi sözcükleri ile karakterlenmiştir.²⁸⁸

Elçilerin ve verilen emirlerin bileşenleri mektuplaşanlar arasındaki sosyal, ekonomik ve politik ilişkiler ile gelenekleri ve onlar ile alakalı ideolojileri yansıtır. Zamanın algısına göre, yöneticilerin arasındaki en temel politik ilişki biçimi onları aynı sosyal ailenin içerisine dâhil eden, kardeşlik ittifakıdır.²⁸⁹ Onlar böylece birbirlerine bağlanırlar ve bu bağlanmanın da en görülebilir ifade biçimi hediye değiş tokuşudur²⁹⁰. Neredeyse tüm Amarna Periyodu boyunca “sevgi” uluslar arası diplomasinin sürekli kullanılan terimi haline gelmiştir.²⁹¹

Kraliyet aileleri arasındaki diplomatik ilişkilerde aile olmaya dair kullanılan terimler, diplomasinin önemli bir vurgusu haline gelmiştir. İki büyük kral arasındaki

²⁸⁷ S. Alp, Hititler'in Mektuplaşmaları, 2001, 26-28.

²⁸⁸ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.70.

²⁸⁹ T. Bryce, a.g.e., s. 70.

²⁹⁰ W. L. Moran, *The Amarna Letters*, Baltimore-Maryland, 1992, s. XXIV

²⁹¹ W. L. Moran, a.g.e., s. XXIV.

“kardeşlik” ilişkisi kraliyet ailelerinin diğer yüksek rütbeli üyeleri (kraliçe, prens vb.) tarafından da kullanıla gelmiştir. Çalışmanın konusu olan Kadeş Savaşı sonrası Hitit Mısır ilişkilerine dair incelenecek olan başka iki mektupta da diğerlerinde olduğu gibi kardeşlik vurgusu yapılmaktadır. II. Ramses’in oğlu Prens Šutahapšap Hatti Kralı III. Hattušili’ye yazmış olduğu mektupta “baba” diye hitap eder. Diğer yandan Mısır firavunu II. Ramses de benzer şekilde Hatti prensi Tašmi-Šarruma’ya yazmış olduğu mektupta “oğlum” sözcüğü ile hitap eder. Aynı kardeşlik ifadeleri II. Ramses’in eşi Nefertari (Naptera) ve Puduhepa arasındaki mektuplaşmada da rastlamaktayız.²⁹²

Mısır prensi Šutahapšap’ tan Hattili III. Hattušili ’ye Gönderilen Mektup

Ö.y.

“1-2 Mısır Kralının, büyük kralın oğlu, Šutahapšap, [şöyle der] :

3-4 Babam Hatti ülkesinin Kralı Büyük Kral III. Hattušili [ye] söyle:

5-7 Babam Hatti ülkesinin [kralı] Büyük Kral sen iyi ol ve senin ülken iyi olsun.

8-10 [işte ben senin oğlun] iyiyim ve kardeşin Mısır Kralı Büyük kralın ülkeleri de iyi durumdadır.

11-16 İşte Babam Hatti ülkesinin kralı Büyük kral oğlunun sağlığını sormak için bana yazdı ve ben de babamın bana nasıl olduğumu öğrenmek için yazmasına pek çok sevindim.

²⁹² KBo 1.29+9.43, (CTH 167), ÄHK 13, G. Beckman, Hittite Diplomatic Texts, Atlanta-Georgia,1999, s.129.

öy 17 ay. 4 Güneş Tanrısı ve Fırtına tanrısı Babam Hatti Ülkesinin Kralı Büyük Kralın sağlığı ile ilgilensinler ve onlar Mısır Ülkesinin kralı Büyük kral ve kardeşi Hatti Kralı büyük kral arasındaki barış ve kardeşliği geliştirsinler. Onlar ayrıca Mısır Ülkesinin Kralı Büyük Kral ve kardeşi Hatti Ülkesinin Kralı Büyük Kralın yıllarının uzamasını sağlasınlar.

5-7 Onlar (krallar) sonsuza kadar iyi kardeşlik ve iyi barış içinde kalsınlar.

8-10 Şimdi babama Parihanawa'nın eliyle babamı kutlamak için hediye gönderdim.

11-14 kakma ile bezenmiş, iyi kalite altından, boğa yüzlü, boynuzları beyaz taştan, [gözleri] siyah taştan bir içki kupası [ağırlığı] iyi kalite altından 93 şekel

15 [bir adet] yeni [koton ...] [... giysi] iyi (kalite), ince (ipten)

16-17 [Bir adet] yeni çift taraflı [keten ör]tü ince (iplikten) [yatak için,(gösterişli) iki (yüzü) var.”²⁹³

Mektuptan da anlaşılacağı üzere, Kadeş antlaşması ile kurulan dostluk ve barış ilişkileri, Büyük Krallar'ın karşılıklı diplomatik mektuplaşmaları dışında, hanedanların diğer üyelerinin de birbirleri arasında dostluk ve saygı alışverişlerinde bulunması ile devam etmiştir. Mısırlı bir prens olan Şutahapşap mektupta Hatti kralı III. Hattuşili 'ye babam diye hitab ederek hanedalıklar arasındaki dostluk ve kardeşlik algısının ne boyutlarda olduğunu da gözler önüne sermektedir. Mektuptan anlaşıldığı üzere Prens ve III. Hattuşili arasında daha önce de bir yazışma gerçekleşmiştir. Çünkü Şutahapşap mektupta “İşte Babam Hatt ülkesinini kralı Büyük kral oğlunun sağlığını sormak için bana yazdı ve ben de babamın bana nasıl

²⁹³ KUB 3.70, (CTH 169) , ÄHK 9, G. Beckman, A.g.e., s. 128.

olduğumu öğrenmek için yazmasına pek çok sevindim.”²⁹⁴ diyerek ikili arasında var olan mektup trafiğine dikkat çekmektedir.

İki büyük kral arasındaki “kardeşlik” ilişkisinin kraliyet ailelerinin diğer yüksek rütbeli üyeleri tarafından da kullanıldığına dair bir başka mektup daha vardır.

Mısırlı II. Ramses’ten Hattili Taşmi Šarrumma²⁹⁵,ya Mektup

“1-4 Mısır Kralı Büyük Kral, Güneş Tanrısı’nın oğlu II. Ramses, Amon’un sevgilisi Mısır Kralı Büyük Kral satepnaria [wasmuaria söyle der]:

5-6 Taşmi Šarrumma, oğlum [a söyle]

7- 8 Kardeşim Hatti Büyük Kralının oğlu, sen iyi ol

9-12 ben şimdi oğluma ulaşımın gözetiminde bir hediye yolluyorum. Sen onun hakkında bilgilendiril:

13-14 bir tane iyi/saf altından kadeh. Onun ağırlığı 49 şekel.

15-17 ince kumaştan boyalı iki pelerin, ince kumaştan boyalı iki gömlek.”²⁹⁶

Bu mektupta diğer örneğinden pek farklı değildir. Šutahapšap ve III. Hattušili arasındaki ilişkinin neredeyse aynısı II. Ramses ve Taşmi Šarruma arasında görülmektedir. Bu mektuplaşma da politik bir sebepten çok iyi ilişkileri geliştirmek adına yazılmıştır. Yakın doğu diplomatik ilişkilerinde sıklıkla görüldüğü üzere mektuplarda taraflar birbirlerine hediyeler göndermişlerdir.

²⁹⁴ KUB 3.70, ö.y. 11-16. (CTH 169) , ÄHK 9, G. Beckman, A.g.e., s. 128.

²⁹⁵ Taşmi Šarruma III. Hattušili devrinde Kral ailesine mensup çok önemli bir prensin adıdır. Çok büyük bir ihtimalle III. Hattušili’nin oğludur. Ulmi-Teshšup anlaşmasında Tuhkanti Nerikkaili den hemen sonra ismi yer almaktadır. S. Alp’e göre IV. Tuthaliya’nın Hurrice ismi Taşmi-Šarrumadır. Bu görüşünün en büyük dayanağı ise Kurunta Anlaşmasıdır.

²⁹⁶ KBo 28.44, (CTH 165), ÄHK 17, G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 1999, Atlanta-Georgia, s. 129-130.

İlişkiler kardeşlik adı altında ilerlese de, bir Büyük Kral’a kardeşim diyerek hitap edebilmek ya da ailesine kız kardeşim oğlum, kızım şeklinde hitap edebilmek hafife alınacak, kolay elde edilebilen bir durum değildir, hak edilmesi, kazanılması gerekmektedir.²⁹⁷ Bunun için de ilk olarak Büyük Kral olmak hakkını kazanmak gereklidir çünkü kardeşlik için genellikle eşit bir statünün gerekli olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁸ Fakat sadece Büyük Kral olabilmekte bir diğerine “kardeşim” diye hitap edebilmek için ya da bu hitap hakkını elde tutabilmek için yeterli değildi. Bunun en açık örneklerinden biri de Kısa bir süre Hitit Tahtına geçmiş olan Urhi-Teşup’un(?)Asur kralı I. Adad-Nirari’ye yazdığı mektuptur.²⁹⁹ Asur Fırat nehrinin doğusunda güçlenmiş ve Mitanni’yi ele geçirmiştir ve Güneydoğu Anadolu’yu tehdit etmeye başlamıştır.³⁰⁰ Bunun üzerine Asur kralı Hititler ile barış yapmak istediğine dair Urhi-Teşup’u ikna etmek istemiştir. Ve bunun için kral ile mektuplaşırken kendisine “kardeşim” şeklinde hitap etmiştir. Ancak bunun üzerine Hitit kralından oldukça ciddi bir mektup almıştır.

“Neden hala kardeşlikten bahsediyorsun? Hangi sebeple sana kardeşlik hakkında yazmalıyım? Aralarında dostluk olmayanların birbirine kardeşim yazması adetten midir? Ne üzerine sana kardeşlik hakkında yazmalıyım? Sen ve ben bir anneden mi doğduk? Dedem ve babam Asur kralına kardeşlik hakkında yazmadı, den de bana

²⁹⁷ M. Liverani, *International Relations in the Ancient Near East 1600-1100 BC*, Hampshire-New York, 2001, s. 136-137.

²⁹⁸ M. Liverani, a.g.e., s. 136-137.

²⁹⁹ Detaylı bilgi için; KUB 23.102. (CTH 171) G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia, 1999, s. 146-147.

³⁰⁰ S. DeMartino, *Hititler*, Ankara, 2006, s. 69.

kardeşlik ve büyük krallık hakkında yazmaya devam etmemelisin. Bunu istemiyorum.”³⁰¹

Urhi-Teşup Asur kralının ona Büyük Kral ünvanı getiren askeri başarılarını kabul etmiş olsa da, kendisine Kardeşim diye hitap etmesini kabullenmemiş görünmektedir.³⁰² Yakın Doğu’da ‘kardeşlik’ anlaşmalar yanı sıra her iki kraliyet ailesi, arasındaki yakın kişisel ilişkilerin varlığını, işbirliği ve arkadaşlığı da vurgulamaktaydı.³⁰³ Ve anlaşılan o ki Urhi Teşup ve Asur kralı arasında böyle kişisel yakın bir ilişki yoktu. Zaten Fırat’ın doğusundaki eski Mitanni bölgesinin Asurlulara kaybedilmesi ardından bu tarz kişisel bir yakınlık pek mümkün görünmemektedir.³⁰⁴

Aslında genel olarak bakıldığında, bu tarz diplomatik ilişkilerde coşkulu sevgi ifadeleri iyi dilekler gibi pozitif öğeler dışında, zaman zaman kamufle edilmeye çalışılan düşmanlık, muhalefet, güvensizlik ve şüphe gibi başka birçok öge de rekabet içinde bulunan bu kraliyet kardeşliği kulübü yazışmalarında yer almaktaydı.³⁰⁵ Büyük krallar birbirleri ile olan diplomatik ilişkilerinde elçileri aracılığı ile memnuniyetsizliklerini, kardeşlerin arasında yapılması gereken fakat yapılmayan durumlar için suçlamalarını, ya da aralarındaki kardeşlik ve sevginin ölçütü olarak kabul edilen gönderilen ve alınan hediyeler ile ilgili olumlu ya da olumsuz görüş bildirmeyi bu mektuplar aracılığı ile gerçekleştirmişlerdir. Geç Bronz

³⁰¹ KUB 23.102, i 1-19. (CTH 171), G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia, 1999, s. 146-147. s. 147.

³⁰² T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 77.

³⁰³ Kardeşlik ideolojisi ile ilgili genel olarak bakınız: C. Zaccagnini, “Aspects of ceremonial exchange in the Near East during the late second millennium B.C.”, *Centre and Periphery in the Ancient World*, Cambridge, 1987, s. 61-62, M. Liverani, *International Relations in the Ancient Near East 1600-1100 BC.*, Hampshire-New York, 2001, 135-138.

³⁰⁴ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 77.

³⁰⁵ T. Bryce, a.g.e., s. 78.

çağındaki devletlerarası ilişkiler incelendiğinde bu ilişkilerin kişisel çıkarlar ve politik menfaatler arasında ilerlemekte olduğu görülür dolayısı ile kardeşlik algısı da ancak bu noktaların karşılıklı temini sayesinde pozitif bir gerçekliğe bürünmektedir. Anlaşılabacağı üzere Büyük Krallar arasındaki ortaklık kendi kişisel çıkarlarına hizmet etmediği sürece, bölgeye stabilite getirmek, barışı sağlamak kendi yönetimleri altındaki halklara ve ülkelere zenginlik ve refah getirmek gibi kaygılar ile oluşmamaktaydı.³⁰⁶

Öte yandan bakıldığında bu kadar çok sevgi ve kardeşlik ifadeleri kullanılmış olsa da büyük krallar birbirleri ile yüz yüze bir buluşmada hiç bulunmamış gibi görünmektedirler. Muhtemelen iletişim sadece elçiler aracılığıyla sağlanmaktaydı. Bu elçiler sadece politik ilişkilere dair bilgi edinmek ile kalmayıp, Büyük Kralı kişisel olarak daha yakından tanımaya çalışarak, onu memnun etmede kullanılacak hediyeleri, ya da kişisel özelliklerinin belirleyici faktörlerini bundan sonra atılacak diplomatik adımlar için kullanmayı hedefleyen bilgiler edinmeye çalışıyor olmalıydılar.³⁰⁷ Bu bilgiler elçiler aracılığı ile ediniliyor olmalıydı çünkü bildiğimiz üzere herhangi bir sebep için Yakın Doğu'nun büyük Kralları yüz yüze birer görüşmede bulunmamışlardı. Ancak elimizde, kralların yüz yüze görüşmüş olup olamayacaklarına dair fikir veren mektuplaşmalar da mevcuttur.

Babil kralı Kadaşman-Enlil, III. Amenhotep'e yazdığı bir mektupta Mısırda yapılan önemli bir festival için firavunun kendisini davet etmemesinden yakınıyor. “ Sen büyük festivali kutladığında bana habercilerini ‘ yemek ve içmek için gel’

³⁰⁶ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 78.

³⁰⁷ T. Bryce, a.g.e., s. 79.

demek için yollamadın.”³⁰⁸ Babil Kralı firavun böyle bir kabalık yapmış olsa da kendisini Babil’de inşası biten yeni sarayın büyük açılışı için Babil’e davet ettiğini söylemektedir. “ Şimdi ben, saray için büyük bir açılış yapacağım. Kendin gel ve benimle birlikte ye, iç. Ben senin yaptığın gibi yapmayacağım.”³⁰⁹ Diyerek Firavunu Babil topraklarına davet etmiştir. Fakat Kadaşman-Enlil bu daveti yaparken firavunun gerçekten gelerek Babil topraklarını ziyaret edebileceğini düşünmemiş olmalıdır.

Dönemin uygulamalarına bakıldığında, kardeş kralların krallıklarında önemli ve büyük kutlamalar yapılırken diğer Büyük Krallara bu törenlere katılmaları için formaliteden davetiyeler gönderilse de kralların bu durumlara kişisel olarak katılımları beklenmezdi.³¹⁰ Krallar muhtemelen kral Akhenaten ‘in 12. Yılında yapılan bir kutlamada olduğu gibi, bu tür davetlere yüksek rütbeli özel görevlilerini de yolluyor olabilirlerdi.³¹¹ Fakat Babil kralının burada yaptığı şikâyet muhtemelen Nil Ülkesini ziyaret etme ve kardeşi ile birlikte olma fırsatını kaçırmamasından ziyade, kardeşinin bu diplomatik prosedürü neden es geçerek kendisini davet etmediğini öğrenmeye çalışmak olabilirdi.³¹² İkinci bir örnek ise III. Hattuşili ve II. Ramses arasında geçen bir yazışmada görülmektedir. Bu mektupta II. Ramses ve Hatti Kralın arasında Mısır’a gerçekleştirilecek bir ziyaretten bahsedilmektedir.

³⁰⁸ EA 3 13-22, W. L. Moran, *The Amarna Letters*, Baltimore- Maryland,1992, 7-8.

³⁰⁹ EA 3, 23-31, W. L. Moran, a.g.e., s. 7-8.

³¹⁰ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 80.

³¹¹ T. Bryce, a.g.e., s. 80.

³¹² T. Bryce, a.g.e., s. 80.

Mısır Firavunu II. Ramses ve III. Hattuşili arasındaki Mektup

Öy.

“[.....ve kardeşimin bana aşağıdaki gibi yazdığı konuya gelince:]

1 [“ Kardeşim için gümüş tableti³¹³ hazırlattım.]

2 ve ona önderdim, [sen] de [gümüş tableti hazırlat]

3 ve bana gönder, onların Hatti Ülkesi’nin tanrıları ile Mısır ülkesinin [tanrılarının önüne koyalım” kardeşim bana böyle yaz]dı. İşte

4 kardeşimin [benim için hazırlattığı] gümüş [tableti habercilerin getirince çok sevindim.]

5 [işte, şimdi onun üzerindeki bütün sö]zleri [işittim ve]

6 [gümüş tableti asi]] kişiler ile fakir kişiler önünde (tanrılar önüne) koydum ve

7 [Mısır ülkesinin insanlarına onun üzerindeki]bütün anlaşmaları [din]lettim.

[ve] kardeşimin benim için hazırlattı[ğı gümü]ş [tableti Heliopolis kentinin Güneş tanrıçasının önüne koydum]

9 [ve ben gümüş tableti M]ısır [ülkesinin bü[yük] tanrıları önüne koydum. A[rtık]

10 [kardeşimin bana ett]iği [bütün teklifleri uyguladım]; ben de gümüş bir tablet hazırlatacağım] v[e]

³¹³ İki taraf arasında eşitlik esasına dayanan Kadeş antlaşmasını ifade etmekte ve tarafların birbirlerine gümüş tabletler üzerinde antlaşma metinlerini göndermelerine dair bilgi vermektedir.

11 [gümüş tableti kar]deşime [göndereceğim] ve kardeşim [onun üzerindeki bütün sözleri Hatti ülkesinin]

12 insanlarına dinlet[sin, se]n (de) onu Hatti ülkesin tanrıları önüne koy!

13 [Güneş tanrısı ile Fırtına Tanrısı, benim tanrılarım ve kardeşimin tanrıları bizim [güzel] barışımızı

14 [gümüş] tablet üzerinde sulh temini için yarattığımız güzel ilişkiye uygun olarak

15 [bizim güzel] kardeşliğimizi [aramızda sonsuza dek geliştirsinler! [Kardeşime] <şöyle söyle >:

16 Kardeşimin bana aşağıdaki gibi yazdığı konuya gelince: “kardeşim ikimizi ilgilendiren konuyu işitsin: ‘Kardeşim

17 bana buluşacağımız yer hakkında bütün tekliflerini yapsın.’ ”Kardeşim bana böyle yazdı.

18 [işte kardeşimin bana söylediği bu teklif çok, çok iyidir

19 Güneş tanrısı ile Fırtına Tanrısı [ve benim tanrılarım ile kardeşimin tanrıları kardeşimin [kardeşini] görmesini sağlasınlar,

20 kardeşim [bana gelsin ve beni ziyaret için yapılan gü]zel teklifi [uygulasın !]

21 biri diğ[eri]ne [gelsin ve biri diğerinin] yüzüne [baksın kralın]

22 taht(ın)da bulunduğu yerde. Ben Mısır;’ın kralı büyük kral, Hatti ülkesinin kralı, kardeşim

23 büyük kralı görmek, onun yüzüne bakmak ve onu ülkemde karşılamak için
Kina[hhi] ülksine

24 [gideceğim. Kardeşime şöyle (söyle): Kardeşimin] ba[na aşağıdaki gibi] yazdığı [konuya gelince]:

Ay.

1 “[Kardeşin kral sa]na [gelmek istiyor. Kardeşin Kral

2 seni ziyaret etmek konusundaki güzel teklifi uygulamak istiyor. Kardeşin [ülken]de

3 [Kardeşinin yüzüne bakmak için senin yanına gelmek istiyor.]” ”³¹⁴

Mektupta da görüldüğü üzere II. Ramses tarafından III. Hattuşili 'ye Mısır topraklarına bir ziyaret gerçekleştirmesi hususunda ciddi bir teklifte bulunuyor. Fakat davete III. Hattuşili nin ne şekilde cevap verdiğini tam olarak bilemiyoruz. Ancak mektuptan çıkarım yapılabileceği üzere teklife pozitif bakılmış olabilir. Çünkü II. Ramses yazdığı mektupta:

“Kardeşimin] ba[na aşağıdaki gibi] yazdığı [konuya gelince]:

[Kardeşin kral sa]na [gelmek istiyor. Kardeşin Kral seni ziyaret etmek konusundaki güzel teklifi uygulamak istiyor. Kardeşin [ülken]de [Kardeşinin yüzüne bakmak için senin yanına gelmek istiyor.]”³¹⁵

III. Hattuşili 'nin kendisine daha önce yazmış olduğu mektuptan bir alıntı yapıyor fakat böyle bir ziyaret muhtemelen gerçekleşmemiş olmalıydı çünkü daha önce de bahsedildiği üzere bu durum Yakın Doğu diplomatik ilişkilerinde

³¹⁴ KBo 28.1, (CTH 161) ÄHK 4, S. Alp, *Hitit'lerin Mektuplaşmaları*, İstanbul, 2001, s. 12-15.

³¹⁵ KBo 28.1, ay. 1-3 (CTH 161) ÄHK 4, S. Alp, a.g.e., s. 12-15.

rastlanmamaktadır.³¹⁶ Ancak bu seyahat gerçekleşmiş olsa idi Mısırlılar ve de firavun II. Ramses tarafından nasıl algılanırdı? Büyük kralların diğer büyük kralları kişisel olarak ziyaret etmeleri söz konusu değildi, bu durum yalnızca boyun eğen ve haraç veren kralların yaptığı bir uygulamaydı bu yüzden büyük krallar birbirlerini ziyaret etmek yerine haberci ve elçiler aracılığı ile diplomasi gerçekleştiriyorlardı.³¹⁷ Daha önce de II. Ramses'in Evlilik Steli'nde yazdıklarını değerlendirdiğimiz üzere, Firavun ülkesine gelin olarak gelen prensesi bir vergi olarak göstermeye çalışmakta hiç tereddüt etmemişti. Hitit Büyük Kralı'nın Mısır sarayını ziyarete gelmesi demek II. Ramses için nihai bir propaganda aracı olur ve Mısırlıların gözünde Hitit imparatorluğunu boyun eğmiş, yenilmiş bir imparatorluk olarak gösterebilirdi.³¹⁸

Öte yandan planlanmak istenen gezinin ertelenmiş veya gerçekleşmemiş olma ihtimali de olabilir.³¹⁹ Çünkü III. Hattuşili 'nin "Puduhepa'nın Duası"ndan ' ayakların yangını' olarak bildiğimiz, ciddi ayak ısınmasına sebep olan tekrar eden bir rahatsızlığı vardı; belki de bu rahatsızlık III. Hattuşili 'nin Firavunun davetine icabet etmemesi için bir sebep olmuş olabilir.³²⁰ Fakat böyle bir sebep olmamış bile olsa III. Hattuşili 'nin böyle bir davete icabet etmesi dönemin diplomatik gelenekleri göz önüne alındığında pek de olası bir durum gibi görünmemekte.³²¹ Bu tarz diplomatik ziyaretlere dair olduğu düşünülen bir kaynağa da Mısır'da rastlanmıştır. Bu kaynak, 'Kheta'nın Hükümdarının Kode Hükümdarına Mesajı' adlı kaynaktır. Bu şiirsel

³¹⁶ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 81.

³¹⁷ T. Bryce, a.g.e., s. 81.

³¹⁸ T. Bryce, a.g.e., s. 82.

³¹⁹ E. Edel 'Der Geplante Besuch Hattusilis III. in Ägypten', *MDOG* 92, 1960, s.20.

³²⁰ E. Edel, a.g.e., s. 20.

³²¹ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.82.

fragman II. Ramses'in diğer Asyalı hükümdarlarının ve Kheta Hükümdarının Mısır'a davet edilmelerinden bahsettiği düşünülmektedir.³²²

“Kheta'nın büyük hükümdarı Kode'nin Hükümdarına (şöyle der) :

“Kendini hazırla ki biz Mısır'a gidelim,

Diyelim ki; ‘Tanrıların emirleri oldu’;

II. Ramses L. P. H 'in beğenisini kazanalım,

Onun istediğine nefes vermesi için,

Ve tüm ülkeler onun idaresinde yatar.

Kheta yalnız onun gücündedir, Eğer tanrı onun isteğini kabul etmezse,

O (Kheta) hiç yağmur görmez,

II. Ramses,L.P.H., Boğa, lutufkar kahramanın iktidarında.”³²³

Görüldüğü üzere Yakın Doğu'da kurulan kardeşlik ilişkileri çok çeşitli kuralları olan ve diplomatik ilişkiler içerisinde önemli yer kaplayan özel bir kavramdır.

3.4. Yakın Doğu'da Bir Diplomasi Biçimi: Hediye Değiş-Tokuşu

Yakın Doğu'nun diplomatik gelenekleri incelendiğinde yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla kralların ya da kraliyet ailesi mensuplarının birbirleri ile olan iletişimlerinde hediye değiş tokuşu da önemli bir yer tutmaktadır. Yazışmalardan

³²² J. H. Breasted, *Ancient Records of Egypt, Cilt III*, Chicago,1906, s. 186.

³²³ J. H. Breasted, a.g.e., s. 186.

anladığımız kadarıyla Büyük Kralların elçileri, mektupları iletirken aynı zamanda kendi ülkelerinden en iyi kalitede ürünleri de hediye olarak krala ve ailesine götürmekle yükümlüdürler. Bu tarz hediyeler büyük kralların birbirlerine olan sevgi ve saygılarını ifade etme yollarıdır.

Büyük krallıkların hükümdarlarının arasındaki ilişkilerin doğasının nasıl karakterize olduğunu hediye değiş tokuşlarına bakarak görebilmekteyiz. Daha önce farklı açılardan incelediğimiz mektuplardan da anlaşılacağı üzere, gönderilen hediyeler ağırlıkları, cinsleri ve yapıları bakımından detaylıca tarif edilerek mektupların sonlarına liste şeklinde eklenmiştir ve bu hediyelerin kimin eşliğinde gönderildiği de yazılmıştır. Gönderilen hediyeler oldukça değerli madenler, süs ve ziynet eşyaları, giysiler, altın kaplamalı başka birçok nitelikte eşyalardır.³²⁴ Gönderilen hediyelerin değerleri ve büyüklüklerine dair yakın doğudan verilebilecek en iyi örneklerden biri, Mısır Firavunu Akhenaten'in Babil kralı Burnabriaş'a toplamda miktarı yaklaşık 1.200 mina³²⁵ eden ve yaklaşık 600 kg ağırlığında altın ve başka birçok çeşitli hediyeler göndermiş de gönderilmiş olmasıdır.³²⁶ Ayrıca tüm bu hediyeler için çok detaylı bir envanter listesi hazırlanarak krala gönderilmiştir. Dikkat çektiği üzere Mısır ve Hitit Hanedanlıkları arasında da benzer şekilde hediye gönderimleri mevcuttur.

Hanedanlıklar arasındaki hediye değiş tokuşlarında en önemli hususlardan biri de eli açıklık ve cömertliktir. Krallar arasında gönderilen hediyeler hususunda ne kadar cömert olunursa bu hediye verene bir prestij sağlamaktadır.³²⁷ Bu

³²⁴ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.89.

³²⁵ 1 talent (y. 30 kg.)=60 mina; 1 mina=60 şekel.

³²⁶ EA 14. W. L. Moran, *The Amarna Letters*, Baltimore- Maryland, 1992; 27-37.

³²⁷ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 90.

hediyeği gönderen krallığın zenginliğini ve varlığını ispat ederek, kralın emrindeki tüm maddi kaynakların bir nevi beyanını yapmaktadır.³²⁸ II. Ramses ve III. Hattuşili arasındaki hediye gönderimleri de oldukça çeşitlidir. II. Ramses'e III. Hattuşili'nin sarayından atlar, değerli taşlarla süslenmiş altın kadeh, altın kakmalı abanoz bir yatak, III. Hattuşili'nin altından bir heykeli gönderilmiştir. II. Ramses III. Hattuşili'ye bir maymun göndermiştir. Hediyeler ayrıca kralların ailelerindeki diğer üyeler arasından da gönderilmiştir. Elçiler kendi kraliyetlerinden rutin olarak sadece ev sahibi krallara değil bazen onların ailelerine ve diğer yüksek rütbeli kraliyet mensuplarına da hediyeler taşımışlardır.³²⁹ Bunlardan biri de;

Mısırlı Kraliçe Naptera'nın Hattili Puduhepa'ya Gönderdiği Mektuptur.

Ö.y.

“1-2 Mısır'ın Büyük kraliçesi Naptera şöyle der: kız kardeşim Hatti'nin Büyük Kraliçesi Puduhepa'ya Söyle:

3 Ben, kız kardeşin iyiyim. Ülkem de iyi.

4-11 Sen kız kardeşim iyi olasın. Ülken de iyi olsun. Şimdi duydum ki kız kardeşim sen bana sağlığını sormak için yazdın. Sen bana Mısır Kralı Büyük Kral ve kardeşi Hatti Kralı Büyük Kral arasındaki iyi kardeşlik ve iyi barış ilişkisini sormak için yazdın.

12-19 Güneş tanrısı ve Fırtına Tanrısı senin başını yükseltecek. Güneş Tanrısı iyiye giden bir barışa ve Mısır kralı Büyük Kral ve kardeşi Hatti Kralı Büyük Kral

³²⁸ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 90.

³²⁹ T. Bryce, a.g.e., s.90.

arasındaki iyi kardeşliği sonsuza kadar temin edecek. Ve ben aynı şekilde seninle kız kardeşim barış ve kardeşlik içindeyim.

20-21 Kız kardeşim ben şimdi sana bu hediye şükranlarımı sunmak için gönderiyorum.

22-24 ve sen kız kardeşim kralın ulağı olan Parihnawa elçiliğinde sana gönderdiğim hediye hakkında bilgilendiril:

25-26 iyi/saf altından on iki sıradan yapılmış çok renkli bir kolye, ağırlığı 88 şekel.

27 ince kumaştan renkli bir pelerin

Ay.

1 ince kumaştan renkli bir gömlek

2 iyi ince iplikten renkli 5 keten giysi

3 iyi ince iplikten renkli 5 keten gömlek

4 toplamda, 12 keten giyim eşyası”³³⁰

Bu Mektubun da daha önce bahsi geçen yazışmalar ile birçok bakımdan ortak noktası mevcuttur. Her iki ülkenin kraliçeleri birbirlerine kız kardeşim diye hitab ederler ve iki ülke arasındaki barış ve kardeşliğin sonsuza kadar sürmesi için iyi dileklerde bulunurlar. Ve Mektubun sonunda Mısır Kraliçesi Naptera tarafından Puduhepa’ya gönderilen hediyeler listelenmiştir.

³³⁰ KBo 1.29+9.43, (CTH 167), ÄHK 13, G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia, 1999, s.129.

II. Ramsesin Kraliçesi Naptera (Nefertari) elçisi Parihnawa aracılığıyla Hitit kraliçesi Puduhepa'ya iyi/saf altından on iki sıradan yapılmış çok renkli 88 şekel ağırlığında bir kolye, ince kumaştan renkli bir pelerin, ince kumaştan renkli bir gömlek, iyi ince iplikten renkli 5 keten giysi, iyi ince iplikten renkli 5 keten gömlek göndermiştir.³³¹

Mısır prensi Šutahapšhap III. Hattušili 'ye kakma ile bezenmiş, iyi kalite altından, boğa yüzü, boynuzları beyaz taştan, gözleri siyah taştan iyi kalite altından 93 şekel ağırlığında bir içki kupası, bir adet yeni keten giysi, bir adet yeni çift taraflı keten örtü göndermiştir.³³² II. Ramses Hitit prensi Tašmi-Šarruma'ya 49 şekel ağırlığında bir tane saf altından kadeh ve ince kumaştan boyalı iki pelerin ile ince kumaştan boyalı iki gömlek göndermiştir.³³³

Çalışmamızın ana teması olan Hitit Mısır ilişkileri bağlamında mektuplardaki hediyeleşmeyi iki ülke ilişkilerini kuvvetlendiren hükümdarlar arasındaki kardeşlik kelimesi ile ifade edilen hanedanlık bağlarını pekiştiren bir gelenek olarak ele alsak da kimi araştırmacılar karşılıklı hediye alışverişinin farklı ekonomik anlamlarda içerebileceğini öne sürer. Liverani'nin görüşüne göre krallar arasındaki hediye değiş tokuşu ticari bağlamda değerlendirmelere de açıktır çünkü bu kavram var olan bir talebin karşılanması karşılıklı bir alışverişe dönüştürülmesidir. Karl Polanyi Büyük Dönüşüm kitabında karşılıklık(reciprocity) ve yeniden dağıtım (redistribution) ilkelerine yer vermiştir. Liverani'nin yakın Doğu'daki hediye alıp verme pratiğine yönelik yaptığı sorgulama, Polanyi'nin ekonomik modellemesi

³³¹ KBo 1.29+9.43, ö.y. 25- a.y. 4 (CTH 167), ÄHK 13, G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia,1999, s.129.

³³² KUB 3.70, a.y. 11-17. (CTH 169) , ÄHK 9, G. Beckman, a.g.e., s. 128.

³³³ KBo 28.44, 13-17. (CTH 165), ÄHK 17, G. Beckman, a.g.e., s. 129-130.

bağlamında değerlendirilebilir. Liverani'nin mektuplar üzerinden örneklemlendirdiği krallar arası hediye gönderimi, var olan bir talebin karşılanması hediyeleştirilme olarak sunumu ile görülür.³³⁴ Bryce'a göre ise, ticari bir aktivite olarak değerlendirilebilecek olan bu durum gerek kralların statüsü gerekse hanedanlıklar arasındaki kardeşlik ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde ticaret gibi bir isimlendirmenin yakışık almayacağı sebebiyle, bu aktivite hediye gönderimi pratiği olarak sistemselleştirilmiştir. Saray seviyesindeki tüm değiş-tokuşlar karşılıklı hediye verme olarak kaydedilmiş ve krali üyelerin pozisyonu normal ticari değiş-tokuşa engel olmuştur.³³⁵

M. Harris'e göre, hediye değiş-tokuşu şeklinde ticari faaliyetlerde bulunan kişiler birbirlerini "kardeş" olarak tanımlayıp ve birbirlerine yiyecek ve sığınak temin etmişlerdir.³³⁶ Amarna Mektupları da dahil olmak üzere Yakındoğu'daki birçok kayıttta bu duruma rastlanmaktadır. Bu belgelerde, Mısır, Babil, Assur, Kıbrıs ve Anadolu arasında ticareti yapılan çok sayıda malın kaydı tutulmuştur. Ticaret bir şekilde "kardeşler" veya "babalar" ve "oğullar" arasında karşılıklı hediye alıp verme şekline bürünmüştür.³³⁷

Bu durumu incelerken de mektupların analizini iyi yapmak elzemdir. Çünkü var olan bir talebin olup olmadığı ve bunun hediye gönderimi başlığında karşılanıp karşılanmadığını iyi inceleyebilmek gerekmektedir.

³³⁴ M. Liverani, *International Relations in the Ancient Near East 1600-1100 BC.*, Hampshire-New York, 2001, s. 135-159.

³³⁵ M. Liverani, a.g.e., s. 135-159.

³³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkn.: M. Harris, *Culture, People, Nature: An Introduction to General Anthropology*, New York, 1988.

³³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkn.: M. Liverani, *International Relations in the Near East ca. 1600-1100 B.C.*, 2001.

3.5. Kültürel Bir Alışveriş: Tıbbi Yardımlaşma

Savaştan sonra yaşanan bu yoğun ilişkiler sayesinde taraflar mutlaka birbirlerinden kültürel olarak da etkilenmişlerdir. Bir önceki paragrafta bahsi geçen hediye değiş tokuşu da aslında bir bakıma kültürel alışverişi de sağlamaktadır. Çünkü bu hediyeler sayesinde tıpkı ticari faaliyetlerde olduğu gibi kültürel bir değiş tokuş gerçekleştirmektedirler. Fakat bunun yanı sıra metinlerden öğrendiğimiz kadarı ile Hitit ve Mısır dünyaları birbirlerinin gelişmiş uygarlıklarından da faydalanmışlardır. Bunun en güzel örneklerinden birini de II. Ramses'in III. Hattuşili 'ye gönderdiği Mektuptan öğrenmekteyiz.

Öy.

“1 Mısır Ülkesi'nin kralı büyük kral

2 Güneşin Oğlu Ria maşeşa

3 Mai-amana Mısır ülkesinin kralı büyük kral [waşmuari]a Şatepnaria şöyle(der):

4 [Kardeşim] Hatti ülkesi'nin Kralı,

5 büyük kral [Hattu]şi[li'ye söy]le:

6 işte ben [kard]eşin, Mısır ülkesinin kralı, büyük kral, iyiyim.

7 sen kardeşin(de) iyi olasın!

8 Kar[deşime] şöyle (söyle):

9 [kardeşimin] bana [kız kard]eşi

10 Matanazi hakkında aşağıdaki gibi yazdığı konuya gelince:

11 “ kardeşim bana onun

12 doğurabilmesi için ilaç

13 hazırlayacak bir adam göndersin.”

14 kardeşim bana böyle yazdı.

15 Kardeşime şunu (söylemek isterim):

16 Bak! Kardeşimin kız kardeşi

17 Matanazi³³⁸, kardeşin kral onu

18 tanıyor. O ellilik bir kadındır.

19 Bak elli ya da

Ay.

1 altmış yaşında bir kadını

2 doğurtmak için

3-5 ilaç yapmak olanaksızdır.

6 Gerçekten Güneş Tanrısı ile Fırtına tanrısı

7 (onun hatrı için)sihirli bir tedavi ile etkili olabilirler.

8 Kardeşimin kız kardeşi için (eskiden de böyle bir tedavi) etkili oldu.

9 Ben kardeşin Kral, yetenekli

³³⁸ Mašanauzzi'nin Mısır dilinde ismi.

10 bir si[hir] rahibi ile

11 yetenekli bir [hekim] göndereceğim.

12 onun doğurması için bir ilaç

13 yapacaklar.

14 işte kardeşime [b]u

15 habercimin eliyle

16 bir hedi[ye] gönderdim.

17 [.....] kral kotonundan [manto giysileri]

18 [.....] kral kotonundan tunika'lar”³³⁹

Mektuptan anlaşıldığı üzere III. Hattušili 'nin kız kardeşi Mašanauzzi, çocuk sahibi olamıyordu ve hamile kalabilmek için yaşlıydı ancak firavun kardeşinin isteği üzerine Hatti ülkesine yine de hekim göndermiştir. Tıbbi açıdan gelişmişliği o dönem için de bilinen Mısır'dan bu konuda yardım isteyerek deyim yerindeyse bir mucize bekler. Çünkü III. Hattušili için Mašanauzzi'nin çocuk sahibi olabilmesi önemlidir. Mašanauzzi Batı Anadolu'daki Şeha Nehri ülkesi vassal kralı Mašturi'nin eşidir.³⁴⁰ Bölgede stratejik bir önemi olan bu vassal devlet, Mašturi'nin yönetimi altında Hitit devletine sadık kalmıştır; fakat geçmişte, Mašturi'nin babası ve selefi Manapa-Tarhunda I. Suppiluliuma zamanında Hitit devletine bağlı olmuş ise

³³⁹ KBo 28.30, (CTH 163), ÄHK 75, S. Alp, *Hitit'lerin Mektuplaşmaları*, İstanbul, 2001, s. 22-24. G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia, 1999, s.137-138.

³⁴⁰ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 113-114.

de,³⁴¹ II. Muršili'nin Tahta çıkışının ilk yıllarında Hatti ülkesine olan bağlılığını bozmuştur.³⁴² Muršili bu şehri almak için geldiğinde ise Manapa-Tarhunda'nın annesi oğlu için merhamet ister ve Muršili de Manapa-Tarhunda'ya ikinci bir şans daha verir.³⁴³ İlerleyen yıllarda Manapa-Tarhunda bölgede Hitit çıkarlarına uygun hareket etmemeye başlar. Belgelerden öğrendiğimiz üzere de II. Muvatalli zamanında da bu vassal krallıkla ve Batı Anadolu politikaları ile ilgili başka sıkıntılar da söz konusu olmuştur ve Muvatalli bu vassal kralın daha fazla tolere edilemeyeceğini düşünerek onun yerini oğlu Mašturi ile değiştirmiştir.³⁴⁴ Böylece Mašturi II. Muvatalli ile III. Hattušili'nin kız kardeşi olan Mašanauzzi ile evlendirilmiştir. Dolayısı ile bu ikiliden dünyaya gelecek bir erkek çocuk bir Hitit prensi, Muvatalli'nin direkt kanından gelen bir prens olacak ve bu vassal krallığın sorunları da sona erecekti. Ayrıca Mašturi, Urhi-Tešub ve III. Hattušili arasında yaşanan taht iddialarında Urhi-Tešub'un ikinci kadından olduğunu kabul etmiştir.³⁴⁵ Dolayısı ile III. Hattušili'nin batıdaki sadık vassal krallarından biri konumuna gelmiştir. İşte bu yüzden Mašturi ile evli olan kız kardeşi Mašanauzzi'nin ilerleyen yaşına rağmen bir erkek çocuğu olması batıdaki stabilitenin korunabilmesi açısından oldukça önemlidir.

Yukarıdaki mektup dışında, III. Hattušili'nin Mısır'dan başka tür tedaviler içinde faydalandığını öğrenmekteyiz. Anlaşıldığına göre kral hastalıklı bir çocukluk geçirmiştir beklenenin aksine hayatta kalarak büyük işler başarmıştır fakat son zamanlarında da tekrar eden kronik rahatsızlıkları vardır. Kralın iltihaplı ayaklarının

³⁴¹ Ö.Sir Gavaz, "Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu", *Hitit Üniversitesi SBED*, sayı 1, Aralık, Çorum, 2008, s. 28.

³⁴² A.Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu Cilt II*, İstanbul, 2003; 35.

³⁴³ A. Ünal, a.g.e., s.35.

³⁴⁴ A. Ünal, a.g.e., 36.

³⁴⁵ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.114.

ve bir göz rahatsızlığının olduğu bilinmekte. Mektup, II. Ramses ile yapılan barış anlaşması görüşmelerinin tamamlanmasına yakın ortaya çıkar.³⁴⁶

“Parihnava ile gidecek bir araba görevlisi ayarladım ve görevli Amurru ülkesi prensi Benteshina’ya habercim Pirihlava ile gitti. O beraberinde getirdiği bütün ilaçları Bentešina’ya verdi ve Bentešina da, Kardeşin kralın sana Parihnava’nın eliyle çabucak yolladığı ilaçlar ile birlikte kardeşime bir sargu- görevlisi gönderdi.”³⁴⁷

III. Hattuşili bir başka mektupta;

“ bana daha önce gözlerim için gönderdiğin ilaçlar etkili oldu. Lütfen bana biraz daha gönder.”³⁴⁸

Yazmıştır. Bunun üzerine de II. Ramses;

“ ben şimdi Pariamahu’yu kardeşimin gözleri için o etkili ilaçlardan getirmesi için ayarladım.”³⁴⁹

diyerek III. Hattuşili ’yi yanıtlamıştır. III. Hattuşili ’ye yollanan bir başka mektupta ise II. Ramses III. Hattuşili ye gönderdiği hediyeleri listelemiştir:

“gözler için harika olan ilaçlar ile birlikte 5 kukubu aleti ve gözler için yirmi sepet harika ilaçlar.”³⁵⁰

Ayrıca belki de tedbir amaçlı olarak aynı mektubu Puduhepa’ya da göndermiştir.³⁵¹

³⁴⁶ T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s.115.

³⁴⁷ ÄHK 2- ay. 2-9, T. Bryce, a.g.e., s.116.

³⁴⁸ T. Bryce, a.g.e., s.116.

³⁴⁹ ÄHK 30 –öy. 12-14, T. Bryce, a.g.e., s.116.

³⁵⁰ KBo 28.6+ 28.5, (CTH 163) ÄHK 45: ay. 19-20, T. Bryce, a.g.e., s.125.

³⁵¹ KBo 28.4, (CTH 158), ÄHK 46 : a.y. 19-20, T. Bryce, a.g.e., s. 125.

Bu tıbbi yardımlaşmanın bir başka örneği de III. Hattuşili 'nin oğlu IV. Tuthaliya zamanında gerçekleşmiştir. Tarhuntaşşa ülkesi kralı olan Kurunta görünen o ki kendi doktorları tarafından tedavi edilemeyen bir hastalığa yakalanmıştır. Kurunta Urhi-Teşup'un erkek kardeşidir fakat Hattuşili ve ailesine sadık bir vassal kraldır. Onun ölümü Hitit devleti çıkarlarına zarar verebilecek bir durumdur. Bu yüzden de IV. Tuthaliya kuzeninin semptomlarını anlatan ve Mısır'dan tıbbi yardım isteyen bir mektup yollamıştır.³⁵²

II. Ramses acilen bu isteğe şu şekilde cevap vermiştir:

“Şimdi katibe ve hekim Pariamahu yu gönderdim. O Tarhuntaşşa ülkesi kralı Kurunta için ilaçlar hazırlamakla görevlendirildi. Ve o senin yazdığın her çeşit ilacı tahsis edecek. O sana gelir gelmez onu Tarhuntaşşa ülkesi kralı Kruntanın emrine ver ki o da onun için ilaçlar hazırlasın. Ve Kurunta ile birlikte olan iki hekimide Mısır'a gelmeleri için gönder. Katip ve hekim Pariamahu ona ulaşır ulaşmaz, bu iki doktor işlerine son vermeli. Görüyorsun senin ne demiş olduğunu anladım. Katip ve hekim Pariamahu şimdiye kadar yola çıktı ve o yazdığın her çeşit ilacı sağlayacak.”³⁵³

Görünen o ki Mısırlı hekimin tedavisi daha sonra IV. Tuthaliya'nın belki de pişman olacağı şekilde başarılı olmuştur. Çünkü Kurunta'nın IV. Tuthaliya'ya karşı gelerek kısa bir süreliğine de olsa Hitit tahtını ele geçirmiş olduğu düşünülmektedir.

Başka bir çok durumda örneklerini görebileceğimiz üzere hekimler, tıbbi açıdan başka teknikler öğrenmek yada belirli bir hastalığın nasıl tedavi edildiğini öğrenmek üzere zaman zaman farklı ülkelere de gitmişlerdir. Bu tarz durumlara dair

³⁵² B. Halioua-B.Ziskind, *Medicine in the Days of the Pharaohs*, Cambridge, 2005, s. 182.

³⁵³ KUB 3.67, (CTH 163), ÄHK 71: öy. 12-a.y. 12,. Bu Kurunta'nın hastalığına paralel mektuplardan bir tanesidir. Diğer, KUB 3. 66 (CTH 164) ÄHK 72 no'ludur. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York, 2003, s. 117.

pek çok yazışma arşivlerde mevcuttur. Örneğin; III. Hattuşili ve II. Kadaşman Enlil arasındaki geçen bir yazışmadan öğrendiğimiz kadarıyla, Babilli bir hekim Hitit sarayına gönderilmiştir. Ve artık hekimin ger dönmesini isteyen Babilli hükümdar hekimin Hitit sarayında hastalanıp öldüğünü öğrenir.³⁵⁴

Yukarıdaki örneklerden de görülebileceği üzere, III. Hattuşili'nin Hükümdarlığı süresince Hitit ve Mısır ülkeleri arasında oldukça yoğun bir diplomatik iletişim gerçekleşmiştir. Fakat III. Hattuşili'den tahtı devralan Hitit Kralı IV. Tuthaliya zamanına dair elimizde pek fazla kaynak bulunmamaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz ve detaylıca incelediğimiz üzere IV. Tuthaliya'nın Kurunta'nın hastalığı için Mısır'dan doktor istediği bir mektup mevcuttur.

3.6. Diğer İlişkiler

Daha önce yukarıda bahsedilen kaynakların dışında Merneptah Steli³⁵⁵ adı verilen ve Mısır'da bulunan bir başka stel IV. Tuthaliya zamanında Hatti- Mısır ilişkilerine dair kısıtlı kaynaklardan bir diğeridir.

“Onlar Mısır’a ağızlarının ihtiyaçlarını aramak için geldiler. Onların şefleri köpek gibidir , böbürlenmiş bir adam, cesaretsiz; sadık değildir [...] sona getiren Pedetshaw, ki o Kheta’yı hayatta tutması için gemilerle tahıl getirmesine sebep oldum.”³⁵⁶

Burada Merneptah'ın belirttiği üzere Hititler bir açlık içindedir. Görünen o ki Mısırlılar tahıl ihtiyaçlarının bir kısmını karşılamaktadırlar. Ancak anlaşılan o ki,

³⁵⁴ KBo 1.10+ KUB 3.72, G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia, 1999, s. 138-143.

³⁵⁵ Karnak Tapınağında bulunan en uzun stellerden birtanesidir. İsrail'den bahseden en eski belgelerden biri olması sebebi ile İsrail steli olarak da anılır. Stel genel olarak Merneptah'ın Libya ve müttefiklerinden bahseder. Kenan bölgesi de stelin bahsettiği konular içerisindedir.

³⁵⁶ Breasted, *Ancient Records of Egypt vol. III* , Chicago, 1906, 244.

Deniz İnsanları ile ilgili sebeplerden dolayı Hatti ülkesine yapılan bu tahıl sevkiyatları sona erdirilmiş gibi görünmektedir. Merneptah içinde bulunduğu durumdan dolayı Hititleri suçlamaktadır.³⁵⁷

Bu stelde firavun Merneptah'ın Libya ile olan savaşı detaylıca anlatılır ve anlaşılan o ki Merneptah Hitit güçlerinin de bir şekilde Libyalıların arasında olduğunu düşünmektedir. Breasted'a göre, bu yazıtta firavun, Hititlilerden Mısır'a karşı birleşen Libya ve Deniz Halkları koalisyonu içerisindeymiş gibi davranmaktadır ve zor durumda olan Hatti ülkesini yapılan tahıl yardımları karşısında muhtemelen nankörlük ile suçlamaktadır. Fakat Breasted'a göre bu durum Mısır'ın Hatti'ye iyilik yapmış olması gibi görülmemelidir aksine bu ticari bir aktivite sonucu gerçekleşen bir sevkiyattır.³⁵⁸

Ayrıca Hititlilerin deniz halklarının Mısır'a olan saldırısını teşvik etmiş ya da desteklemiş olması pek muhtemel değildir. Çünkü Hititlerin uzun süreden beri barış içerisinde oldukları Mısır Ülkesi ile böylesine büyük bir diplomatik hadise yaratmayı tüm Yakın Doğu için oldukça karışık ve problemlili bir dönemde göze almaları pek mümkün görünmemektedir.

Merneptah'ın Hititler'i suçlamasının nedeni ise, şu şekilde anlaşılabilir; Merneptah Deniz Halklarının Anadolu'dan geldiklerine inanmaktaydı çünkü Batı ve Güney Anadolu'daki topraklar, Hitit imparatorluğunun bir parçasıydı. Mısır Hititlerin onlara saldırmayacağını ve Hitit kontrolü altındaki hiçbir kimsenin de

³⁵⁷ M. Robbins, *The Collapse of the Bronze Age: The Story of Greece, Troy, Israel, Egypt and the Peoples of the Sea*, California, 2001, s. 163.

³⁵⁸ H.J. Breasted *Ancient Records of Egypt vol. III*, Chicago, 1906, s. 244.

Mısır ülkesine saldırmasına izin verilmeyeceğini düşünüyordu.³⁵⁹ Mısırlılar muhtemelen Hitit devletinin batı üzerindeki hakimiyetinin problematik olduğunu henüz bilmiyor olmalıydı.³⁶⁰ IV. Tuthaliya, ordularını Lukka, Miluvanda ve Şeha Nehri Ülkesine göndermişti fakat istenilen kontrol sağlanamamıştı, muhtemelen batıda bir kıtlık vardı ve böylesi bir durum siyasi ve sosyal açıdan çözümlere sebebiyet vermekteydi.³⁶¹

Meneptah'tan sonra Hitit tahtına geçen III. Ramses döneminde ise Hitit Mısır ilişkilerine dair bir belge elimize geçmemiş olsa da, Deniz Halklarının gelişi ile Yakın Doğu'da bozulan güçler dengesini ve bu zor süreçte Mısır devletinin Hitit'e dair bakış açısını inceleme fırsatına sahip olmaktadır.

III. Ramses'in Medinet Habu'daki bir yazıtında Hatti'nin Deniz Halkları tarafından yok edilişinden bahsedilmektedir. Bu yazıtta bahsedildiği üzere, hiçbir ülke deniz halklarına karşı duramamıştır ve ne Kizzuwatna ülkesi, ne Karkamış ülkesi ne de Mısır dâhil olmak üzere diğer ülkeler Hatti'ye yardım edememişlerdir.³⁶²

Ayrıca büyük tapınağında III. Ramses, II. Ramses'in Suriye üzerindeki savaşlarına ve başarılarına benzer görsel kayıtlar yaptırmıştır; bu tasvirlerin spesifik imaları muhtemelen Hatti'nin deniz insanlarına olan yenilgisiydi.³⁶³ Çünkü Antik bakış açısı ile ele alındığında, Hatti yenik düşmüştü fakat Mısır ise hala ayakta idi ve

³⁵⁹ M. Robbins, *The Collapse of the Bronze Age: The Story of Greece, Troy, Israel, Egypt and the Peoples of the Sea*, 2001, s. 163.

³⁶⁰ M. Robbins, a.g.e., s.163.

³⁶¹ M. Robbins, a.g.e., s. 164.

³⁶² L. Bell, "the Clash of Egyptian and Egyptian charriots in Syria and the Worlds First Peace Treay," *War and Peace in the Ancient World Conflict and Reconciliation in the ancient Middle East*, Oxford, 2007, s. 112. Dıaylı bilgi için bkn: W. F. Edgerton- J. A. Wilson, *Historical Records of Ramses III The texts in Medinet Habu*, Chicago, 1936.

³⁶³ L. Bell, a.g.e., s. 112.

deniz insanlarının saldırılarına yenik düşmeyerek onları yenmiş fakat Hatti bunu başaramamıştı. Sonuç olarak Mısır'ın Hititler'den daha güçlü olduğu Mısırlılara göre ortadaydı. Ayrıca III. Ramses, I. Seti'nin Karnak'ta bulunan ve kendisini Hititleri yenmiş ve krallarını da köle olarak gösteren bir eserin benzerini de kendi tapınağında kullanmıştır.³⁶⁴

Görüldüğü üzere ne olursa olsun, Hititlerin büyük düşman olduğu algısı değişmemiş ve en sonunda Hititlerin Mısırlılar karşısında “bir kez” daha yenilmiş olduğu düşünülmektedir.

Hitit ve Mısır devletlerinin başka ne tür diplomatik ilişkilerde bulunduğu dair henüz elimize başka belge geçmemiştir. Yapılacak yeni araştırmalar ile konu daha da genişleyecek ve üzerinde çalıştığımız veriler doğrulanacak belki genişleyecek veyahut yeni ele geçen belgeler verilerimizi tamamen değiştirip yanlışlanabilecektir.

³⁶⁴ L. Bell, “ the Clash of Egyptian and Egyptian charriots in Syria and the Worlds First Peace Treay,” *War and Peace in the Ancient World Conflict and Reconciliation in the ancient Middle East*, Oxford, 2007, s. 112. Dıaylı bilgi için bkn: W. F. Edgerton- J. A. Wilson, *Historical Records of Ramses III The texts in Medinet Habu*, Chicago, 1936.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Kadeş Savaşı'ndan sonra Yakın Doğu'nun iki önemli gücü olan Hitit ve Mısır devletlerinin ilişkisinin ne yönde ilerlediğini ve bölgenin devletlerarası politikasını ne derece şekillendirdiğini inceleyerek, tespit edilen yazışmaların bizleri bu soruları cevaplamada ne suretle aydınlattığını ortaya koymaktır.

Bu doğrultuda, her iki ülke arasında gönderilen ve Boğazköy kazıları ile gün ışığına çıkarılan çivi yazılı mektupların yanı sıra Amarna arşivinde tespit edilmiş yazışmalar ile Mısır'da bulunan ve iki ülke ilişkilerini yansıtan steller ve de papirüslerden edinilen bilgiler kullanılmıştır.

Yakın Doğu'nun iki önemli politik gücü olan Hitit ve Mısır Devletleri'nin ekonomik ve dolayısı ile de politik çıkarlarının aynı bölgede çatışması kaçınılmaz olarak bir karşı karşıya gelmeye yol açmıştır. Başlarda daha barışçıl olarak nitelenebilecek Hitit-Mısır ilişkileri, Hitit Kralı I. Šuppiluliuma zamanında oldukça gerginleşerek Kadeş Savaşına giden süreci hazırlamıştır ve M.Ö. 1274'te Hititli hükümdar II. Muvatalli ve Mısır firavunu II. Ramses Kadeş'te karşı karşıya getirmiştir.³⁶⁵ II Ramses'nin Kadeş savaşı (yak. MÖ 1275) ile III. Ramses'in deniz kavimlerine karşı verdiği savaş (yak. MÖ 1175) arasında kalan yüzyıllık süreç, Eski Yakın Doğu tarihinde en iyi belgelenmiş dönemlerden birisi olarak karşımıza çıkar.³⁶⁶

³⁶⁵ D. Sürenhagen, *Forerunners of Hattusili-Ramesses Treaty*, BMSAES, Ekim 2006, 6. Sayı, s.59.

³⁶⁶ I. Singer, "La Siria dopo la battaglia di Qadesh," *La Battaglia di Qadesh: Ramses II contro gli Ititi per la conquista della Siria*, 2002 s. 198.

Yakın Doğu coğrafyasının iki büyük gücü durumundaki söz konusu iki imparatorluk, krallık kökenli bol miktarda yazılı belgenin çıkış kaynağı olmuştur. Mısır firavunu Asya topraklarındaki faaliyetlerini büyük tapınakların duvarları ile stellerin üzerine kazdırıp, kaydetmeyi tercih ederken, bunun dışında günümüze ulaşmayı başaramamış az sayıdaki papirüsler de mevcuttur. Hitit başkenti Hattuša'daki devlet arşivlerinde ise başta Suriye topraklarının idaresi olmak üzere, özellikle antlaşma metinleri, Hitit ve Akad dillerinde kaleme alınmış ferman ve yazışmaları içeren çok sayıda çivi yazılı tablet gün ışığına çıkarılmıştır.

Bunlar açıkça krallar tarafından kaleme alınmış kaynaklar olup, Suriye'deki bazı vasal krallıklardan gelen yazılı vesikalarla kısmen doğrulanmış taraflı bir bakış açısını ortaya koymaktadır.³⁶⁷

II. Muvatalli ile II. Ramses arasındaki mücadeleye sahne olan Kadeş Savaşı neticesinde Mısır, daha önce Orta Suriye bölgesinde ele geçirdiği toprakları emniyet altına almayı başaramamıştır.³⁶⁸ Sadece Amurru ve Kadeş krallıkları doğrudan Hitit kontrolü altına girmemiş, aynı zamanda Hitit kaynaklarına göre mevzilerini terk eden Mısır ordusu Damaskus ovası üzerindeki Upi (vilayetinin içlerine kadar geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır).³⁶⁹ Savaş sonunda Mısır, sadece, Orta Suriye coğrafyasında hak iddia ettiği toprakların kontrolünü tamamıyla yitirmekle kalmamış, bu yenilgi aynı zamanda Mısır'ın Kenan topraklarındaki vasal krallıklar üzerindeki prestijinin yerle bir olmasına neden olmuştur.³⁷⁰ Sonraki yıllarda

³⁶⁷ I. Singer, "La Siria dopo la battaglia di Qadesh," *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ititi per la conquista della Siria*, 2002 s. 198.

³⁶⁸ G. Cavillier, *Le campagne "asiatiche" di Ramesse II dopo la battaglia*, *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ititi per la conquista della Siria*, 2002 s. 206.

³⁶⁹ G. Cavillier, a.g.e., s. 206.

³⁷⁰ I. Singer, "La Siria dopo la battaglia di Qadesh," *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ititi per la conquista della Siria*, 2002 s. 198.

Ramses'in Mısır krallığının Asya'da kaybettiği otorite ve prestijini yeniden kazanmak maksadıyla hükümdarlığının 8 ve 10. yıllarında çeşitli propaganda çalışmaları ile bir dizi askeri sefer düzenlediğine şahit oluruz.

Kadeş Savaşından ancak yaklaşık 16 yıl sonra Mısır ile Hatti krallıkları arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır; iki ülke arasındaki sınırların bu tarihten aşağı yukarı altmış yıl evvel Muvatalli'nin büyükbabası I. Šuppiluliuma tarafından tayin edilmiş sınırla aşağı yukarı aynı hat üzerinden devam ettiği dikkati çekmektedir.³⁷¹

Savaştan sonra II. Muwatalli'nin geri kalan birkaç yılı ile oğlu III. Muršili / Urhi Tešub'un hükümdarlık dönemi boyunca Hatti krallığı oldukça çalkantılı olaylara şahit olmuştur.

III. Hattušili'nin Hitit tahtını güç kullanarak eline geçirmesi Hititliler ile Mısırlılar arasındaki ilişkilerde yeni bir çağın başlamasına vesile olmuştur. Her iki taraf da düşmanlıkları sürdürmenin barış yapmaktan daha zahmetli olduğunu fark etmiş ve aktif birer düşman olmaktan ziyade müttefik olmayı tercih etmişlerdir. Hititler, Asur krallığının saldırgan tutumu yüzünden tüm dikkatini bu krallık üzerinde yoğunlaştırırken, Mısırlılar isyancı kabilelerin yaptıkları akınlar nedeniyle Kenan diyarının savunulmasında ve özellikle Libya cephesinde giderek artan güçlüklerle yüzleşmek zorunda kalmışlardır.³⁷²

Hititliler ile Mısır delegasyonu arasında yapılan yoğun barış müzakereleri II.Ramses' in hükümdarlığının 21 yılında kaleme alınmış bir antlaşma metninin

³⁷¹ I. Singer, "La Siria dopo la battaglia di Qadesh," La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ititi per la conquista della Siria, 2002 s. 206.

³⁷² T. Bryce The 'Eternal Treaty' from the Hittite perspective, BMSAES, Ekim 2006, sayı 6, s.3.

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mısır ve Akkad dillerinde kaleme alınmış olan ve gümüş antlaşma olarak adlandırılan metin (resmi antlaşma metni gümüş bir tablet üzerine kazınmıştır) saldırmazlık, karşılıklı askeri yardım, tahta çıkacak veliahtın haklarının korunması ile kaçak ve isyancıların mübadelesine ilişkin maddeleri içermektedir. Söz konusu antlaşma metninde iki imparatorluk arasındaki sınır hattının belirlenmesine yönelik kesinleştirilmiş bir sonuca rastlanmamış olması ise ilgi çekicidir.

Antlaşma metninde dolaylı olarak temas edilmiş bir diğer hassas konu sürgündeki kral Urhi-Tešub'un durumudur. Görüldüğü üzere, tahttan indirilen kral için hapis veya idam gibi müeyyideler uygulamak yerine, devrik kralın Kuzey Suriye sınırları içindeki Nuhašše kentine sürgüne gönderildiği anlaşılmaktadır. Urhi-Tešub'un Babil'den yardım güvencesi almaya çalışması ile Hattušili yeğeninin başka bir yere nakledilmesini emretmiştir. Devrik Hitit kralı önce Kıbrıs'a sürülmüş, ardından oradan kaçarak Mısır himayesine girmiştir. Daha sonra Hitit kralının yeğeninin teslim edilmesini istemesine Ramses başta red cevabı vermiştir. Ardından süren diplomatik yazışmalarda ise, devrik kralın Mısır'dan kaçtığı iddia edilmiştir. Kral ve eşi, Puduhepa, Mısır ile yaptıkları yazışmalarda taht ile ilişkili bu meseleyi tekrar tekrar dile getirmiştir.

Problem yaratan politik konular yoluna koyuldukça, bir zamanların azılı düşmanı olan iki imparatorluk MÖ 13. yüzyılının geri kalan kısmında Yakın Doğu coğrafyasının en iyi müttefikleri haline gelmiştir.³⁷³ Gümüş tablete kazınmış olan antlaşma metninde Ramses ile Hattušili ve Puduhepa'nın kızı arasında yapılan bir

³⁷³ I. Singer, "La Siria dopo la battaglia di Qadesh," *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ititi per la conquista della Siria*, 2002 s.200.

hanedan evliliğinden söz edilmektedir. Sonrasında iki krallık arasında yoğun hediye alış verişi ile bir mektuplaşma trafiği yaşanmıştır. Dostane ilişkilere dayalı bu mal ve mektup alış verişine ilişkin detaylar Hititlerin başkenti Hattuša'daki kraliyet arşivlerinde korunmuş Akkadça mektuplarda (ve bazı Hititçe yazışmalarda) karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında Ramses'in uzun hükümdarlığı dönemine tarihlenen Mısır rölyeflerinde (özellikle değerli bazı resimli tasvirlerde) iki ülke ilişkilerine dair başka kanıtlara ulaşma imkânı bulunmaktadır.

Yakın Doğu'ya hükmeden iki büyük güç arasındaki barışçıl ilişkiler, Yakın Doğu kıyıları ve hatta daha uzak bölgelerle yapılan bölgeler arası ticareti önemli ölçüde destekleyen fiili bir durum yaratmıştır.³⁷⁴ Mısır ile Hatti arasında Suriye ve Filistin üzerinden karayolu kullanılarak veya doğrudan deniz yoluyla nakledilen malların alış verişine dayalı karlı bir ticaret söz konusu olup, mevcut ticari faaliyetlerin hediye değiş tokuşu şeklinde icra edildiği düşünülmektedir.³⁷⁵ Değerli taşlarla bezenmiş altın mücevherler, elbiseler ve kaliteli ketenlerin, başını çektiği lüks eşyalar bu yazışmalarda detaylı bir biçimde betimlenmiştir.

Tüm bu hediye alışverişi sırasında iki ülke arasında mutlaka bir takım kültürel etkileşimler de gerçekleşmiş olmalıdır. Öte yandan, gelişmiş Mısır tıbbından Hatti ülkesi de faydalanmıştır ve bir takım hastalıkların tedavi edilebilmesi için III. Hattuşili ve IV. Tuthaliya'nın Mısır ülkesinden tıbbi destek aldıkları da mektuplardan bilinmektedir. Üstelik bu tıbbi değiş tokuş sadece Hitit ve Mısır ülkeleri arasında değil, başka devletler ile de gerçekleşmiştir.

³⁷⁴ I. Singer, "La Siria dopo la battaglia di Qadesh," *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ititi per la conquista della Siria*, 2002, s. 200.

³⁷⁵ M. Liverani, *International Relations in the Near East ca. 1600-1100 B.C.*, 2001, s. 135-159.

Ayrıca, IV. Tuthaliya zamanında Hitit-Mısır müttefikliği çerçevesinde, zor durumda olan Hitit topraklarına tahıl gönderiminde bulunulduğu da Mısır kayıtlarından öğrenilmektedir.

Her iki ülke arasında gerçekleşen bu yazışmalardan Yakın Doğu'nun diplomatik kodlarına dair çıkarımlar yapmak da mümkündür. Mektuplaşmalar sırasında kullanılan hitaplar oldukça önemlidir. Daha önce de belirtildiği üzere Antik Yakın Doğu'da "kardeşlik" algısı, eşit statülerde bulunan büyük krallar arasında kullanılan bir hitap şekli olmuştur.³⁷⁶ Hitit Büyük Kralı ve Mısır Firavunu arasındaki mektuplaşmalarda geçen "kardeşim" sözcüğü de her iki ülkenin birbirlerini diplomatik arenada eşit olarak gördükleri anlamında gelmektedir. Öte yandan diplomatik olarak eşitlik söz konusu olsa da Mısır algısının tam olarak bunu yansıtmadığını Kadeş Savaşı adına yapılan birtakım eserlerden görmekteyiz. Tanrı-kral olan Ramses'in yenilgiyi kabul etmeyerek kendisini muzaffer bir komutan olarak gösteren ihtişamlı eserler yaptırması Mısır'da ki algıyı da gözler önüne sermektedir. Ayrıca yine II. Ramses tarafından yaptırılan Evlilik Steli'nde, Hititlerin yenilmiş oldukları için vergi maiyetinde Mısır'a bir gelin gönderdikleri gibi bir algı yaratılmaya çalışılmıştır. (Bunun gibi başka örneklerden çalışmada daha önce de bahsedilmiştir.) Dolayısı ile uluslar arası arenada eşit statüyü kabul etmiş olan Mısır ülkesi, kendi evinde Hititler ile olan münasebetlerine dair daha farklı bir konsensus oluşturma çabasına girmiş gibi görünmektedir.

İncelenen tüm bu belgelerden anlaşıldığı üzere, Yakın Doğu'nun iki büyük gücü olan Hitit ve Mısır devletleri tanrılar önünde korumaya yemin ettikleri kardeşlik ve barış ilişkilerini Hitit Devleti'nin varlığının sona erişine kadar korumuşlar gibi

³⁷⁶ M. Liverani, *International Relations in te Ancient Near East 1600-1100 BC.*, 2001,135-138.

görülmektedir. Fakat Deniz Halklarının başlayan göçleri ile çehresi birden bire değişmeye başlayan antik dünyanın bu çalkantılı döneminde, müttefikliklerini ne şekilde yürüttüklerine dair elimizde henüz yeterli veriler mevcut değildir. Devletlerin içinde bulundukları çeşitli politik durumlar sebebi ile gerçekleştirmiş oldukları bu barış çerçevesinde, eldeki verilere göre Yakın Doğu'daki güçler dengesini belli bir süre koruyabilmişlerdir.

Sonuç olarak; Kadeş savaşından sonra bölgenin iki önemli gücü olan Hitit ve Mısır devletlerinin ilişkileri, yapılan barış ile birlikte diplomatik olarak gelişmiştir. Yapmış oldukları, müttefiklik şartları da içeren anlaşma sayesinde Yakın Doğu'nun bu iki dominant gücü Asur devletinin bölgedeki hareket alanını kısıtlamış olmalıdır. Bu hamle ile birlikte Yakın Doğu da politik ve ekonomik bir stabilite ortamı sağlamışlardır. Her iki devlet arasında uzunca bir dönem yer değiştiren Yakın Doğu'nun küçük krallıkları bu stabilite ortamından ekonomik ve siyasi bakımdan faydalanmış olmalıdırlar. Ekonomik çıkarları çatışan bu iki devlet, barışçıl ilerleyen siyasi ilişkileri doğrultusunda ticaret üzerinde de ortak çıkarlar ve hâkimiyet alanları belirlemiş olmalıdırlar. Dolayısı ile çatışma ortamından kurtulan ticaret, daha kolay ve kontrollü şekilde ilerlemiş olmalıdır.

Tüm bunlardan anlaşılabileceği üzere iki devlet arasında var olan çatışma Kadeş Savaşı'ndan sonraki ilişkilerde görülmez. Her iki devlet sınırlarını belirlemiş ve diplomatik açıdan buna göre hareket etmiştir. Dolayısı ile Hitit devletinin tarih sahnesinden çekilişine kadar olan süreçte, iki güç tarafından bölgede yaratılmış bir barış ortamının varlığından söz etmek yanlış olmayacaktır. Ancak elimizdeki veriler her zaman tartışmaya, yoruma ve de değişime açıktır. Çünkü yapılan arkeolojik çalışmalar ışığında elde edilecek yeni belgeler, bu ilişkilerin yönüne ve devletlerarası

politikadaki yerine dair yeni veriler içerecek ve bu dönem için kaynaklarımızı genişletip yorumlarımızı değiştirecek ya da destekleyecektir.

KAYNAKÇA

Akurgal, E., **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul: Net Turistik Yayınları, 1987.

Alp, S., **Hitit Çağında Anadolu**, Ankara: TÜBİTAK, 2000.

_____ **Hitit’lerin Mektuplaşmaları**, İstanbul, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2001.

Alpaslan, M., **II. Murşili ve Dönemi**,(Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2006.

Alpaslan M. D., **II. Muvatalli ve Dönemi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2007.

Beckman, G., **Hittite Diplomatic Texts**, 2. Baskı, Atlanta-Georgia: Scholars Press 1999.

_____ “Hittite Administration in Syria in the Light of the Textes from Hattuša, Ugarit and Emar” **Bibliotheca Mesopotamica 25**, ed. by Mark Chavalas and John Hayes, Malibu: Undena Publications, 1992,s 41-50.

Bell, L. “ The Clash of Egyptian and Egyptian charriots in Syria and the Worlds First Peace Treay,” **War and Peace in the Ancient World Conflict and Reconciliation in the ancient Middle East**, ed. by Kurt A. Raaflaub, Oxford: Bleckwell Publish, 2007, s. 98-120.

Breasted, J. H., **Ancient Records of Egypt**, Cilt III, Chicago: The University of Chicago Press, 1906.

Bryan, B. M., “The Egyptian perspective on Mittanni”, **Amarna Diplomacy – the Beginnings of International Relations**, ed. by R.Cohen -R.Westbrook Baltimore-Maryland: John Hopkins University Press, 2000, s.71-84.

Bryce, T., **Letters of the Great Kings of the Ancient Near East**, New York: Routledge, 2003.

_____ **The Kingdom of the Hittites**, Oxford: Oxford University Press, 2005.

_____ "A View From Hattusa" **The Babylonian World**, ed. By Gwendolyn Leick. New York: Routledge, 2007, s. 503-514.

_____ "The 'Eternal Treaty' from the Hittite Perspective", **BMSAES**, (Online Dergi), Ekim 2006, sayı 6, s.1-11.

Cavillier, G., "Le campagne "Asiatiche" di Ramesse II dopo la battaglia", **La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria**, ed by M Cristina Guidotti-Franca Pecchioli Daddi, Firenze: Ministero per i beni e le attività culturali, 2002, s. 206-211.

Clayton, P.A., **Chronicle of the Pharaohs**, London: Thames and Hudson, 2001.

Darga, M., **Anadolu'da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar Kraliçe**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

De Martino, S., **Hititler**, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2006

Dinçol, A., "Hititler" **Anadolu Uygarlıkları: Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul: Görsel Yayınları, 1982.

Edel E., 'Der geplante Besuch Hattusilis III. in Ägypten', **MDOG 92**, 1960, s. 15-20.

_____ **Die Ägyptische-hethitische Korrespondenz aus Boghazköi**, Opladen: Westdeutscher Verlag, 1994,

_____ **Der Vertrag zwischen Ramesses II. von Ägypten und Hattušili III. von Hatti**, Berlin: Gbr. Mann, 1997.

Edgerton W. F., Wilson J. A., **Historical Records of Ramses III The texts in Medinet Habu**, Chicago: University of Chicago Press, 1936.

Gardiner, A., **The Kadesh Inscriptions of Ramesses II**, Oxford: Griffith Institute, 1960.

Goelet, O.Jr.-. Levine B.A, "Making Peace in Heaven and Earth: Religious and Legal aspects of Treaty Between Rameses II and Hattušili III", **Boundaries of the Ancient Near Eastern World A Tribute to Cyrus H. Gordon**, ed. by Cyrus Herzl Gordon, Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998, s. 252-299.

Goetze, A. "The Hittites and Syria", **CAH II**, ed. by I. E. S. Edwards, Cambridge: Cambridge University Press, 1975, s. 252-273.

Halioua, B. – Ziskind, B., **Medicine in the Days of the Pharaohs**, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2005.

Harris, M., **Culture, People, Nature: An Introduction to General Anthropology**, New York: Harper and Row Publications, 1988.

Hoffner, H. A., **Letters from the Hittite Kingdom**, Atlanta: Society of Bible Literature, 2009.

Hornung E., **Mısır Tarihi**, İstanbul :Kabalıcı Yayınevi, 2004.

Karauğuz, G., **Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri**, Konya:Çizgi Kitabevi, 2002.

Khurt, A. **Eski Çağ'da Yakın Doğu M.Ö. 3000-330**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

Kınal, F., **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara: TTK, 1998

Kitchen, K., **Šuppiluliuma and the Amarna Pharaohs**, Liverpool: Liverpool University Press, 1962.

_____ **Pharaoh Triumphant, the life and times of Ramesses II**, Warminster: Aris & Phillips, 1982.

_____ “Pharaoh Ramesses II and His Times”, **Civilisations of the Ancient Near East**, ed. by J. M. Sasson, New York: Scribner's, 1995, s. 763-774.

Klengel, H., **Syria 3000 to 300 B. C. A Handbook of Political History**, Berlin: Akademie Verlag, 1992.

_____ **Geschichte des Hethitischen Reiches**, Leiden: Brill, 1999.

_____ **Hattuschili und Ramses**, Mainz am Rhein: P. von Zabern, 2002.

Kühne, C., Otten, H., **Der Šaušgamuwa-Vertrag**, (StBoT 16), Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1971.

Lichtheim M., **Ancient Egyptian Literature Cilt III: The Late Period**, California: University of California Press, 1980.

Liverani, M., “The Collapse of the Near Eastern Regional System at the end of the Bronze age the case of the Syria”, **Centre and Periphery in the Ancient World**, ed. by M. J. Rowlands, New York: Cambridge University Press, 1987, s. 66-73.

_____ **International Relations in the Ancient Near East 1600-1100 BC.**, Hampshire-New York: Palgrave Macmillan, 2001.

McQueen, J. G. **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2013.

Meier, S.A. “Diplomacy and International Marriage”, **Amarna Diplomacy: The Beginnings of International Relations**, ed. by R.Cohen -R.Westbrook Baltimore-Maryland: John Hopkins University Press, 2000, s. 165-173.

M. V. Mieroop, **Antik Yakındoğu'nun Tarihi İÖ 3000-323**, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2008.

Moran, W. L., **The Amarna Letters**, Baltimore- Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1992.

Murnane, W. J., "Imperial Egypt and the Limits of Power", **Amarna Diplomacy, The Beginnings of International Relations**, ed. by R.Cohen -R.Westbrook
Baltimore-Maryland: John Hopkins University Press, 2000, s. 101-111.

_____ **The Road to Kadesh**, Chicago: Oriental Institute of University of Chicago, 1990.

Mynarova, J.i "Lost in Translation. An Egyptological Perspective on the Egyptian-Hittite Treaties" **ANM 35/2**, ed. by Todorovová Jirina, 2014, s.3-8.

Otten, H., **Die Apologie Hattusilis III**, (StBoT 24), Weisbaden: Otto Harrassowitz, 1981.

Peker, H., **Suriye Üzerindeki Hitit Hakimiyetinin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakın Doğu'da Süper Güçler ve Küçük Devletler**,(Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2009.

Povlani, A.M., "Trattative Diplomatiche e Conclusione Della Pace Eterna", **La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria**, ed. by M Cristina Guidotti-Franca Pecchioli Daddi, Floransa: Ministero per i beni e le attività culturali, 2002, s. 212-215.

Pritchard, J. B. **Ancient Neear Eastern Texts Relating the old Testament (ANET)**, Princeton: Princeton University Press, 1969.

Robbins, M., **The Collapse of the Bronze Age: The Story of Greece, Troy, Israel, Egypt and the Peoples of the Sea**, California: Authors Choice Press 2001.

Rosati, G., "La pace egizio-ittita: Hattusili e Ramesse definiscono la pace", **La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria**, ed. by M Cristina Guidotti-Franca Pecchioli Daddi, Floransa: Ministero per i beni e le attività culturali, 2002. S. 216-219.

Schulman, A. R., "Diplomatic Marriage in the Egyptian New Kingdom". **JNES** 38, Chicago, 1979, s. 177-193.

Singer, I., **A Political History of Ugarit Handbook of Ugaritic Studies**, Leiden: Brill, 1999.

_____ "The Kurštama Treaty Revisited", **Šarnikzel: Hethitologische Studien zum Gedenken an Emil Orgetorix Forrer**, ed. by Detlev Groddek- Sylvester Rössle, Dresden : Verlag der Technischen Universität Dresden, 2004, s. 591-607.

Sir Gavaz, Ö., "Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu", **Hitit Üniversitesi SBED**, sayı 1, Aralık, Çorum, 2008, s. 21-39.

_____ "Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hakimiyet Politikası", **ICANAS**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve tarih Yüksek kurumu yayınları, 2012, s. 2819- 2837.

A. Spalinger, "Considerations on the Hittite Treaty between Egypt and Hatti", **SAK** 9, Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1981, 299-358.

Sürenhagen, D. "Forerunners of Hattusili-Ramesses Treaty", **BMSAES** (Online Dergi), Ekim, 6. Sayı, 2006, s. 59-67.

Tyldesley, J., **Ramesses, Egypt's Greatest Pharaoh**, London: Penguin, 2001.

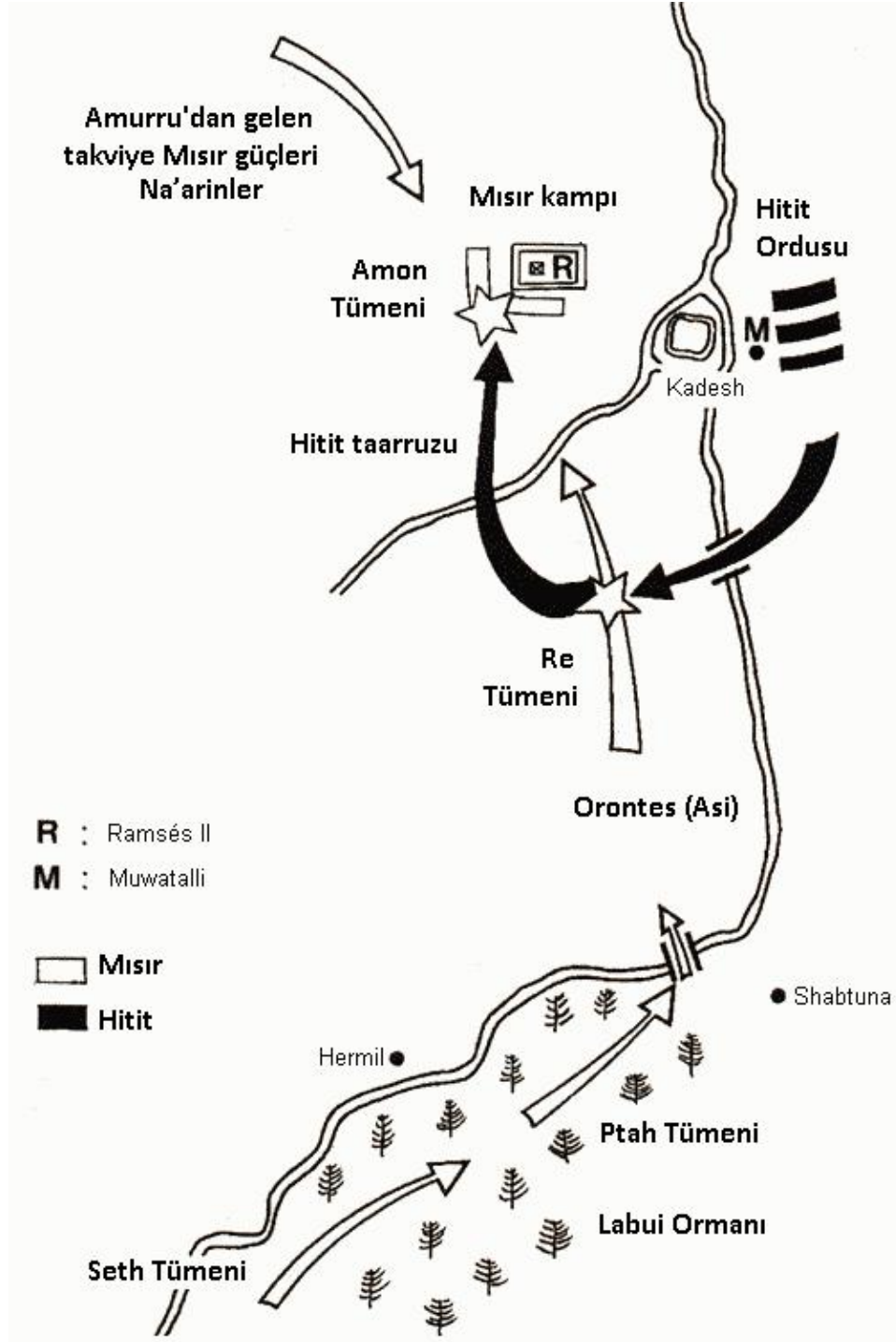
Ünal, A., **Hititler Devrinde Anadolu Cilt II**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.

Yiğit, T., "Hitit Kral Ailesi Üyelerinin Siyasal Etkinliği Üzerine", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi** Cilt: 19 Sayı: 30 Yayın Tarihi: 1997, s. 232- 245.

Zaccagnini,C., “Aspects of ceremonial exchange in the Near East During the late second millennium B.C.”, **Centre and Periphery in the Ancient World**, ed. by M. J. Rowlands , New York: Cambridge University Press, 1987, s. 57-65.

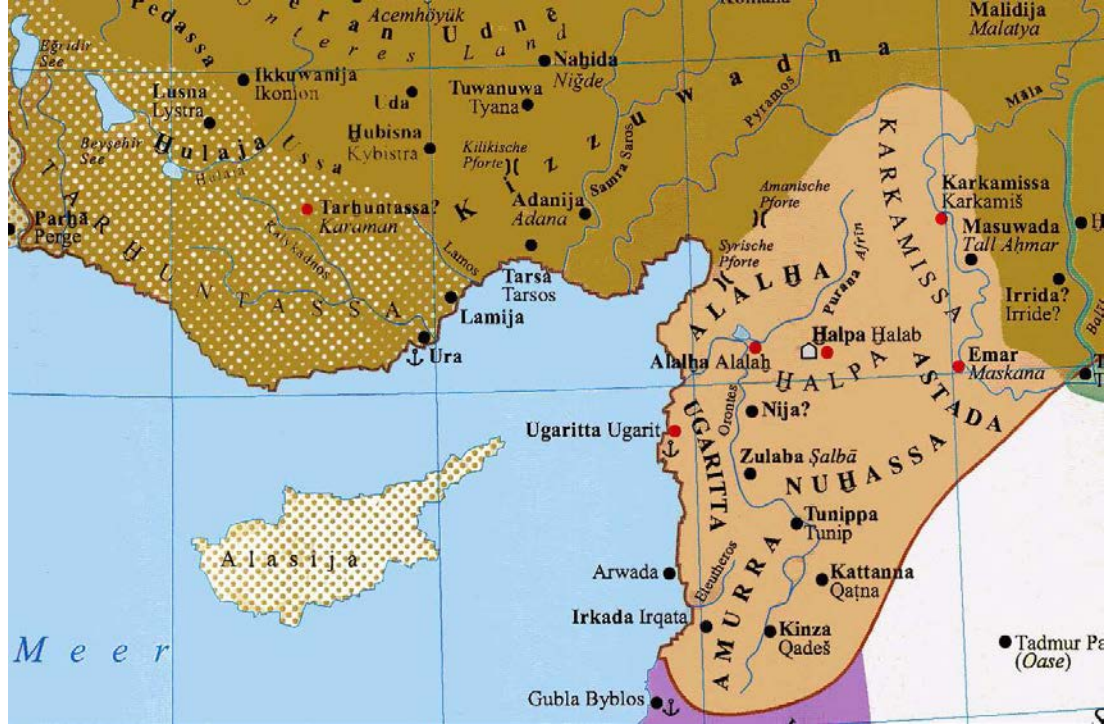
Alınanyer:<http://www.ucl.ac.uk/museumsstatic/digitalegypt/gurob/papyri/maathorneferu.html> Erişim Tarihi: 30.10.2015.

HARİTA ve RESİMLER

Harita 1: Kadeş Savaşı sırasında Mısır ve Hitit birliklerinin karşılaşması

(<http://arkeotur.tumblr.com/post/63921524195/kade%C5%9Fsava%C5%9F%C4%B1-ramsesin-bir-avc%C4%B1-%C3%B6yk%C3%BCs%C3%BC>)

Harita 2. M.Ö. 13. yüzyıl Suriye Bölgesi'ndeki Hitit Vasal Krallıklarını gösteren haritası

(Alpaslan M. D., **II. Muvatalli ve Dönemi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2007.)

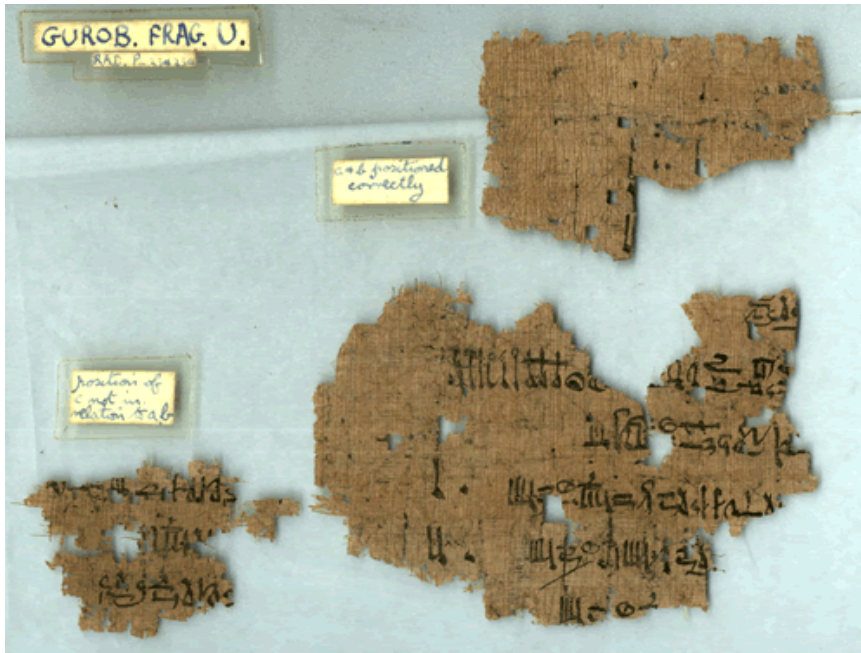

Resim 1: Hitit-Mısır Barışı Tableti

Resim 2. Mısır'daki Kadeş Savaşı Anlatımı

(<http://arkeotur.tumblr.com/post/64193075563/kade%C5%9F-bari%C5%9F-antla%C5%9Fmasi>)

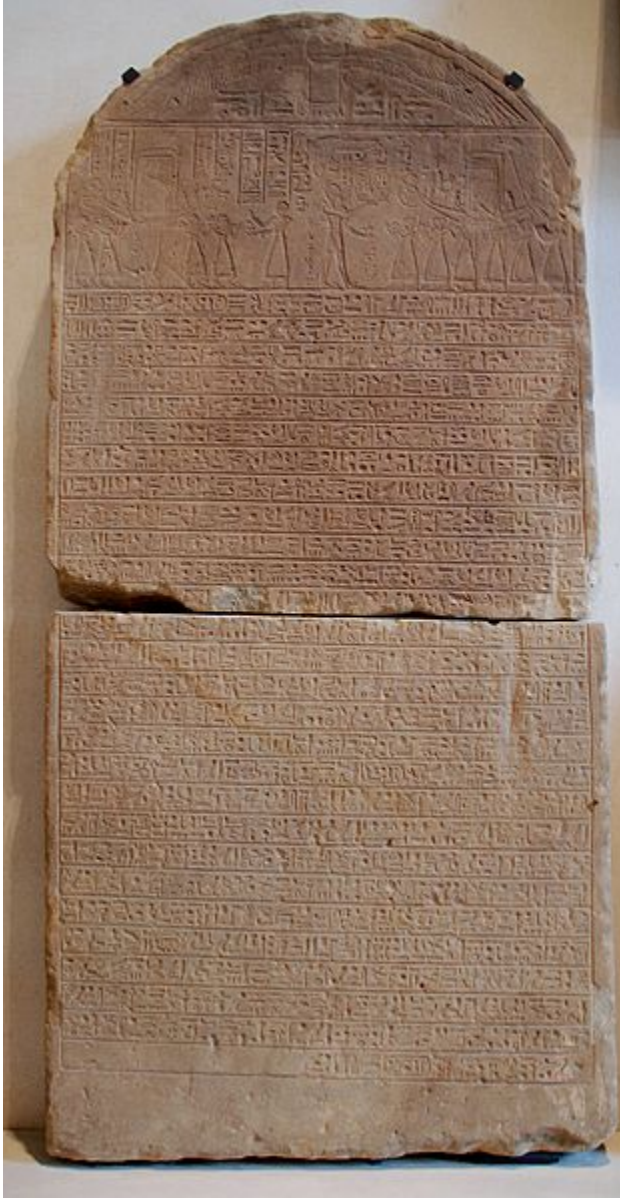
Resim 3. Gurob Papirüsü

(<http://www.ucl.ac.uk/museums-static/digitalegypt/gurob/archive/uc32795-f.gif>)

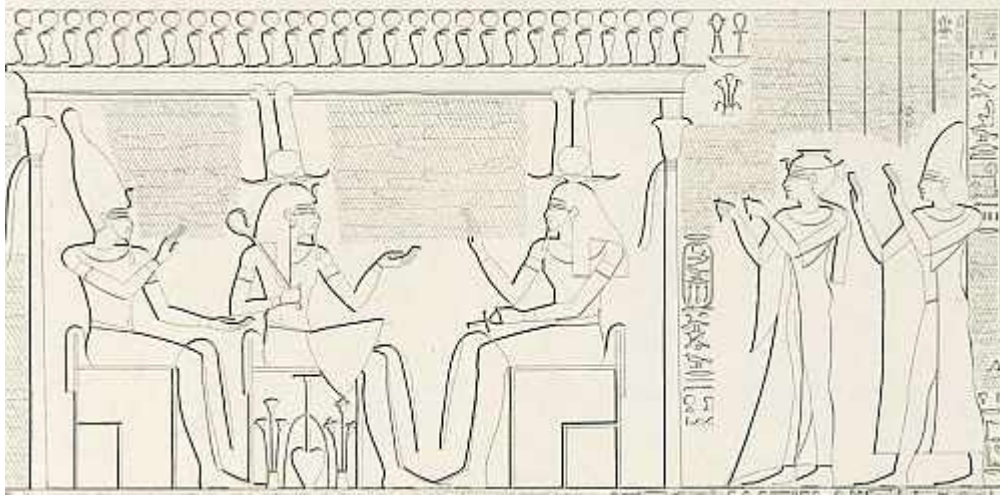
Resim 4. Büyük Kralın Eşi (*hmt-niswt-wrt*) İki Ülkenin Hanımı (*hnwt-t3wy*), Hattinin büyük kralının kızı

(<http://euler.slu.edu/~bart/egyptianhtml/kings%20and%20Queens/Maathorneferure.html>)

Resim 5. Bentreş Steli

(http://www.allposters.com/-sp/Stele-de-Bakhtan-Posters_i7308640_.htm)

Resim 6. Evlilik Steli

(http://www.reshafim.org.il/ad/egypt/texts/marriage_stela.htm)

Resim 7. Merneptah Steli

<http://www.allaboutarchaeology.org/merneptah-stele-faq.htm>